

Mannelijk, ziek, gevaarlijk en vreemd

De representatie van lesbian-like
vrouwen in de Belgische dagbladpers
tijdens het interbellum.

Lea Schiettecatte

Masterproef aangeboden binnen de opleiding
master in de geschiedenis

Promotor: prof. dr. Magaly Rodríguez García

Academiejaar 2023-24

250 229 tekens

Ik verklaar me akkoord met de code of conduct van de faculteit Letteren
voor
geloofwaardig auteurschap.

Inhoud

Dankwoord.....	1
Inleiding.....	2
1. Lesbische vrouwen in het historiografisch debat	2
2. Op zoek naar lesbian-like vrouwen in het interbellum.....	7
Hoofdstuk 1: In de mode of out of touch? Garçonnes in de Belgische dagbladpers.....	11
Inleiding: de Garçonnes worden zichtbaar	11
1. Strijdvast of onderdrukt? <i>Making sense</i> van de garçonne.....	14
2. Belachelijk, zorgwekkend of aantrekkelijk: het uiterlijk van de garçonne	18
3. Ongepast, onbemand: angst voor het gedrag van de garçonne	24
4. Het recht op de broek: de rechtszaak van Violette Morris en de Franse Sportfederatie voor vrouwen.....	31
Besluit.....	36
Hoofdstuk 2: De ‘femme fatale’: de lesbian-like vrouw als gevaar.....	38
Inleiding: de seksualiteit wordt uitgedokterd	38
1. Vogels voor de kat? De lesbian-like vrouw als gevaar voor kinderen	40
2. Femme damnée, homme damné: de femme fatale als gevaar voor volwassenen.....	44
3. Ongehuwd en crimineel: lesbian-like vrouwen als gevaar voor de maatschappij	53
4. Protesten, posters, petitjes en discussies: reacties op het lesbian-like gevaar	57
Besluit.....	66
Hoofdstuk 3: De lesbian-like vrouw als ‘de andere’	67
Inleiding: de constructie van ‘de andere’	67
1. De antieke andere: lesbian-like vrouwen verbonden met de oudheid	69
2. Buurmans leed troost? Lesbian-like vrouwen als de buitenlandse andere	75
3. Decadentie van de bovenste stand: de associatie van lesbian-like vrouwen met de elite.....	79
Besluit.....	84
Conclusie	87
Bibliografie.....	91
Bronnen	91
Digitale informatie	92
Werken	92
Samenvatting	100

Dankwoord

Deze masterproef betekent het einde van mijn opleiding tot historica. Hoewel ik enorm van deze opleiding genoten heb, zou ik het niet op deze manier hebben kunnen afronden zonder de hulp van de mensen rondom mij, die ik graag in dit dankwoord wil bedanken.

In de eerste plaats wil ik de fantastische leerkrachten, assistenten en professoren bedanken die ik tijdens mijn onderwijs carrière heb leren kennen. Hun kennis, hulp en toewijding heeft er namelijk voor gezorgd dat ik heb kunnen bijleren over de onderwerpen die me het meest interesseren. Ik wil in de eerste plaats mijn promotor professor Magaly Rodríguez bedanken voor haar geweldige begeleiding. Ze stond namelijk altijd klaar om mij feedback te geven, mijn vragen te beantwoorden en mij aan te moedigen. Daarnaast wil ik ook mijn geschiedenisleerkrachten van het middelbaar onderwijs, Mathias Buyle en Pieter Reynders, bedanken. Ze boeiden me bij elke geschiedenisles en zorgden ervoor dat ik goed voorbereid was om de eerste stappen te zetten in deze opleiding.

Daarnaast wil ik mijn lieve vrienden bedanken, die klaarstonden om naar me te luisteren en me af te leiden wanneer nodig. Ik kon altijd rekenen op Laurien, Liesl, Thijs, Tim, Emma en Eline voor fijne gesprekken en begrip. In het bijzonder wil ik Senne en Anna bedanken. Ik begon met Senne aan deze opleiding en vanaf de eerste week wist hij, zowel in de lessen als daarbuiten, mijn jaren in Leuven meer kleur te geven. Ik ben dankbaar voor elke mop die hij vertelde en elk diepgaand gesprek over belangrijke en onbelangrijke zaken die we samen gevoerd hebben. Daarnaast fleurde Anna mijn academische opleiding meer op dan ze zelf ooit zou vermoeden. Ik heb enorm genoten van onze wekelijkse koffies, onze studiesessies en elk plakje cake die we stiekem gingen halen bij de thesiscafés. Ik ben erg dankbaar voor onze vriendschap en alle steun die Anna mij gegeven heeft.

Ik wil ook mijn ouders uit de grond van mijn hart bedanken. Zij geloofden steeds in mij en waren sowieso trots op mij, ongeacht mijn resultaten. Mijn papa stond daarbij altijd klaar om voor chauffeur te spelen als ik ergens moest zijn. Ik ben dankbaar voor elke rit naar een examen, campus of bibliotheek, voor zijn bemoedigende lieve woorden en geduld. Daarnaast heeft mijn mama zich vanaf de eerste dag ingezet om me zoveel mogelijk te helpen. Ze ving mijn stressaanvallen op, vooral in het eerste jaar, en was een luisterend oor wanneer ik dat nodig had. Hoewel ze dat zelf niet weet, ben ik nog altijd fantastisch trots wanneer mensen zeggen dat ik op haar lijkt. Ik wil ook mijn broer Tom bedanken, om steeds interesse te tonen in geschiedenis en langs te komen in Leuven, zelfs wanneer hij eigenlijk geen tijd had. Het laatste familielid dat ik wil bedanken, is mijn opa. Hoewel hij er al bijna tien jaar niet meer is, heeft hij mij enorm veel bijgeleerd over de maatschappij, het leven en zorg dragen voor anderen. Zonder hem was ik niet de persoon die ik nu ben.

Ten slotte wil ik Robbe bedanken. De voorbije drie jaar stond hij altijd klaar om mij te helpen, te steunen en op te vangen. Zonder zijn feedback en alle kennis die hij met mij deelde, waren de voorbije drie jaar niet dezelfde geweest. Hoewel zijn hulp op academisch vlak van onschatbare waarde was, wil ik hem eigenlijk vooral bedanken voor al de rest. Robbe liet me zien dat het studentenleven meer is dan studeren alleen. Door hem leerde ik ook veel fijne mensen kennen, waaronder zijn fantastische vrienden en familie. Hij droeg zorg voor mij met elke lekkere maaltijd die hij op tafel toverde, elke mop die hij maakte en alle troostende woorden die hij me vertelde wanneer de stress me even te veel werd. Kortom: hij liet me zien wat liefde is.

Inleiding

“Every queer person has a story about the first time they saw another queer person. [...] For me, it was season two, episode four of Fox’s hit teen drama ‘Glee’. [...] The episode in question centres around two cheerleaders, Brittany and Santana, kissing for the first time. I’ll never forget the first time I saw that kiss. [...] Before I ever heard the word ‘lesbian’ or even ‘sexuality’, that kiss remained present in my mind and it was that kiss that launched my journey into self-identity and discovery.”¹

Bovenstaand citaat maakt deel uit van de TED talk van Noelle Johnson, getiteld “As a Young Lesbian, Queer Representation Saved Me”. De lesbische actrice besprak het belang van representatie van queer-personen in de media. Daarbij vermeldde ze de invloed van die representatie op queer-personen, maar ook op kijkers die geen deel uitmaken van de LGBTQ+-gemeenschap.² De mediarepresentatie van lesbische vrouwen is daarbij op twee verschillende manieren relevant. Ten eerste toont die representatie welke maatschappelijke positie homoseksuele vrouwen hebben.³ Representaties zijn immers een reflectie van de historische, culturele en economische context waarin ze ontstaan.⁴ Ten tweede heeft representatie ook een invloed op de manier waarop de lezer van het artikel naar homoseksualiteit kijkt.⁵ Ondanks het belang van mediarepresentatie, blijft historisch onderzoek naar de representatie van vrouwelijke homoseksualiteit beperkt. Daarom staat de mediarepresentatie van homoseksuele vrouwen tijdens het interbellum centraal in deze masterproef.

1. Lesbische vrouwen in het historiografisch debat

Martha Vicinus onderscheidde in haar artikel ‘The History of Lesbian History’ verschillende paradigma’s wat betreft de historische studie van vrouwelijke homoseksualiteit.⁶ Hoewel historici reeds sinds de Tweede Wereldoorlog onderzoek voerden naar seksualiteit, begon de

¹ Noelle Johnson, “As a Young Lesbian, Queer Representation Saved Me”, TED, geraadpleegd op 8 december 2023, https://www.ted.com/talks/noelle_johnson_as_a_young_lesbian_queer_representation_saved_me.

² Ibid.

³ Maarten Vantilt, ‘Van de doofpot naar het kraambed. De holebi in veertig jaar Vlaamse geschreven pers (1966-2005)’ (onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 2006), 7-8.

⁴ Stuart Hall, ‘The Work of Representation’, in *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, onder redactie van Stuart Hall (Londen: SAGE Publications, 2012), 15; Birgitta Höijer, ‘Social Representations Theory: A New Theory for Media Research’, *Nordicom Review* 32 nr.2 (2011), 4.

⁵ Hall, ‘The Work of Representation’, 15; Vantilt, ‘Van de doofpot naar het kraambed’, 7-8.

⁶ Martha Vicinus, ‘The History of Lesbian History’, *Feminist Studies* 38 nr.3 (2012).

studie naar lesbiennes pas rond het midden van de jaren 1970.⁷ Het eerste paradigma benoemde Vicinus als het ‘lesbische continuüm’, waarbij lesbische historici onderzoek deden naar lesbische vrouwen uit het verleden. Daarbij vertrokken ze vanuit de premisse dat vrouwelijke homoseksualiteit van nature bestond in alle tijden en in alle culturen.⁸ Centraal in die werken was het aanduiden van ‘voorouders’ van de toenmalige lesbiennes, zoals de dichteres Sappho uit het oude Griekenland.⁹ Een bekend werk binnen dat paradigma was *Surpassing the Love of Men* van Lilian Faderman.¹⁰ De auteur ging in het werk in op romantische vriendschappen tussen vrouwen, die volgens haar bestonden door de eeuwen heen. Ze besprak daarbij eveneens hoe die vriendschappen gerepresenteerd werden.¹¹

In het midden van de jaren 1980 ontstond echter een ander paradigma, namelijk dat van het sociaal constructionisme.¹² Dat paradigma werd voornamelijk beïnvloed door sociologische en antropologische theorieën, waardoor de studie naar seksualiteit binnen de sociale geschiedenis geplaast werd. Daarbij was er een sterke nadruk op homoseksueel gedrag in het alledaagse leven en hoe ‘de gewone mens’ seksuele relaties interpreteerde. Constructivisten pleitten, op basis van inzichten van Michel Foucault en Jeffrey Weeks, om seksualiteit binnen haar eigen context te bestuderen, zonder hedendaagse termen en standpunten.¹³ Constructivisten benoemden auteurs uit het paradigma van het lesbische continuüm daarbij als essentialisten, die een vereenvoudigd beeld van het verleden zouden weergeven. Voornamelijk feministische historici pasten het sociaal constructivisme toe in de historische discipline.¹⁴ Eén van de belangrijkste werken van dit paradigma was het werk *Hidden From History*, dat opgesteld werd

⁷ Wannes Dupont en Henk De Smaele, ‘Orakelen over de heimelijkheid. Seksualiteit en historiografie in Belgisch perspectief’, *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis* 38 nr.3/4 (2008), 276-277; Florence Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe. Berlin, Londres, Paris 1919-1939* (Parijs: Éditions du Seuil, 2000), 8; Vicinus, ‘The History of Lesbian History’, 568.

⁸ Vicinus, ‘The History of Lesbian History’, 568-69.

⁹ Willemijn Ruberg, *History of the Body: Theory and History* (Londen: Bloomsbury Academic, 2019), 65.

¹⁰ Lilian Faderman, *Surpassing the Love of Men: Romantic Friendship & Love between Women from the Renaissance to the Present* (Londen: Junction Books, 1980).

¹¹ Vicinus, ‘The History of Lesbian History’, 568-69.

¹² Stephen Garton, *Histories of Sexuality: Antiquity to Sexual Revolution* (New York: Routledge, 2004), 19; Vicinus, ‘The History of Lesbian History’, 570-71.

¹³ Anne-Claire Rebreyend, ‘Comment écrire l’histoire des sexualités au XXe siècle?’, *Clio. Histoire, femmes et sociétés* 22 nr.1 (2005), 3; Garton, *Histories of Sexuality*, 19; Gayle Rubin, ‘Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality’, in *Culture, Society and Sexuality: A Reader*, onder redactie van Peter Aggleton en Richard Parker (Londen: Routledge, 2007), 157; Jonas Roelens, ‘A Woman Like Any Other: Female Sodomy, Hermaphroditism and Witchcraft in Seventeenth Century Bruges’, *Journal of Women’s History* 29 nr. 4 (2017), 2; Rictor Norton, ‘Homosexuality’, in *A Cultural History of Sexuality in the Age of Enlightenment*, onder redactie van Julie Peakman (Londen: Bloomsbury Publishing, 2011), 58; Vicinus, ‘The History of Lesbian History’, 570.

¹⁴ Vicinus, ‘The History of Lesbian History’, 568-71.

door George Chauncey Jr., Martin Duberman en Martha Vicinus.¹⁵ De redactiebundel behandelde verschillende onderwerpen, die tot zowel de culturele als de sociale geschiedenis behoorden. Een derde van de artikels in de redactiebundel besprak lesbische vrouwen, waarbij ook de representatie van de vrouwen aan bod kwam.¹⁶

Eve Sedgwick bekritiseerde echter de klassieke dichotomie die gemaakt werd tussen essentialisten en constructivisten. Ze stelde namelijk dat onderzoekers afstand moesten nemen van het debat en bijgevolg ook van de rol die het toeschreef aan identiteit in de geschiedschrijving.¹⁷ Identiteit was immers flexibel, stelde Sedgwick, waarbij verschillende identiteiten toegepast werden in verschillende situaties. Dat gold ook voor seksuele identiteiten, waarbij onderzoekers termen zoals ‘lesbienne’ in vraag moesten stellen. Met haar kritiek startte Sedgwick het paradigma van de *Queer Studies*. Auteurs uit dit paradigma benadrukten dat seksueel pluralisme een transhistorisch fenomeen was.¹⁸

Een eerste belangrijke redactiebundel uit de *Queer Studies* is *The Lesbian and Gay Studies Reader* van Henry Abelow, Michèle Aina Barale en David Halperin. Hoewel ze de termen ‘lesbienne’ en ‘gay’ gebruikten in de titel van hun werk, onderstreepten ze in de inleiding dat de studie naar seksualiteit niet beperkt kon worden tot die termen. Verschillende artikels uit dit werk zijn relevant voor de studie naar de representatie van lesbische vrouwen, waaronder ‘Toward a Butch-Femme Aesthetic’ van Sue-Ellen Case en “‘They Wonder to Which Sex I Belong’” van Martha Vicinus.¹⁹ Case reflecteerde daarbij over de verhouding tussen butch (mannelijke) en femme (vrouwelijke) rollen in lesbische relaties en feministische kritiek die stelde dat er in historisch onderzoek te weinig aandacht gegeven werd aan de concepten

¹⁵ Martin Baumi Duberman, George Chauncey Jr. en Martha Vicinus, *Hidden From History: Reclaiming the Gay and Lesbian Past* (New York: New American Library, 1989).

¹⁶ Martin Baumi Duberman, George Chauncey Jr. en Martha Vicinus, ‘Introduction’ in *Hidden From History: Reclaiming the Gay and Lesbian Past*, onder redactie van Martin Baumi Duberman, George Chauncey Jr. en Martha Vicinus (New York: New American Library, 1989), 2.

¹⁷ Martha Vicinus, ‘Epistemology of the Closet’ in *The Lesbian and Gay Studies Reader*, onder redactie van Henry Abelow, Michèle Aina Barale en David Halperin (Londen: Routledge, 1993); Vicinus, ‘The History of Lesbian History’, 571.

¹⁸ Vicinus, ‘The History of Lesbian History’, 571-72.

¹⁹ Sue-Ellen Case, ‘Toward a Butch-Femme Aesthetic’ in *The Lesbian and Gay Studies Reader* onder redactie van Henry Abelow, Aina Barale en David Halperin; Martha Vicinus, “‘They Wonder to Which Sex I belong’: The Historical Roots of the Modern Lesbian Identity’ in *The Lesbian and Gay Studies Reader* onder redactie van Henry Abelow, Aina Barale en David Halperin.

‘gender’ en ‘agency’.²⁰ Vicinus ging daarnaast in haar artikel dieper in op het ontstaan en de historische evolutie van de lesbische identiteit, waarbij ze de verschillende vormen van betekenisgeving doorheen de tijd besprak.²¹

Een ander belangrijk werk in het paradigma is *The Routledge Queer Studies Reader* met als redacteurs Donald E. Hall, Annamarie Jagose, Andrea Bebbell en Susan Potter.²² In het werk onderstreepten ze het belang van de eerder besproken reader van Ablove, Barale en Halperin.²³ Toch stelden ze dat zij nadrukkelijker afstand wilden nemen van de termen ‘lesbian’ en ‘gay’, om het klassieke dominante systeem van seksuele classificatie tegen te gaan.²⁴ Een relevant artikel in de *Queer Studies Reader* voor dit onderzoek is ‘Transgender Butch: Butch/FTM Border Wars and the Masculine Continuum’ van Judith Halberstam. De auteur ging in het artikel dieper in op de discussies rond de opkomst van transseksualiteit en de implicaties ervan voor de betekenis van mannelijke lesbiennes.²⁵ Dat hoofdstuk is niet alleen een deel van het paradigma van de *Queer Studies*, maar kan ook gerekend worden tot het vierde paradigma dat Vicinus beschreef, namelijk de *Transgender Studies*. Dat paradigma kwam op sinds het einde van de jaren 1990 en legde specifiek de nadruk op het onderscheid tussen seksualiteit en gender. Daarbij werd het lichaam gezien als een cultureel construct dat afhankelijk was van de historische context.²⁶

In de reeds besproken werken en paradigma’s vormde de representatie van lesbische vrouwen steeds een onderwerp van studie, maar werd er daarbij maar beperkt aandacht geschonken aan de mediarepresentatie van de vrouwen. Vaker bespraken de auteurs standpunten van seksuologen, artsen, schrijvers of van lesbische vrouwen zelf. Hoewel mediarepresentatie van lesbische vrouwen niet altijd uitvoerig besproken werd, zijn er internationaal wel al studies gevoerd naar dat thema. Dat is bijvoorbeeld het geval in de studie die Rikke Andreassen

²⁰ Case, ‘Toward a Butch-Femme Aesthetic’.

²¹ Vicinus, “‘They Wonder to Which Sex I belong’”.

²² Andrea Bebbell, Donald Hall, Annamarie Jagose en Susan Potter, *The Routledge Queer Studies Reader* (Abington; New York: Routledge, 2013).

²³ Judith Butler, geciteerd in *The Routledge Queer Studies Reader*, onder redactie van Bebbell, Hall, Jagose en Potter, XIV-XV.

²⁴ Bebbell, Hall, Jagose en Potter, *The Routledge Queer Studies Reader*, XVI.

²⁵ Judith Halberstam, ‘Transgender Butch: Butch/FTM Border Wars and the Masculine Continuum’, in *The Routledge Queer Studies Reader*, onder redactie van Andrea Bebbell, Donald Hall, Annamarie Jagose en Susan Potter (Abington; New York: Routledge, 2013).

²⁶ Vicinus, ‘The History of Lesbian History’, 573-74.

publiceerde in 2023, namelijk ‘Miss C.’s Seduction of Young Women’. In het artikel analyseerde ze een reeks van zes Deense krantenartikelen die een jonge rijke vrouw, “Miss C.”, bespraken. De artikelen dateerden uit het begin van de twintigste eeuw en beeldden de vrouw af als een gevaarlijk roofdier, die orgieën organiseerde en het leven van andere vrouwen liet ontsporen.²⁷

Daarnaast zijn er ook studies verschenen naar de recente representatie van lesbiennes, zoals ‘L’invisibilité lesbienne dans la sphère publique’ van Emma Goyette. Daarin besprak ze voornamelijk de afwezigheid van lesbische vrouwen in de Canadese pers na de jaren 2000.²⁸ Verder is er het artikel van Adam Jowett en Elizabeth Peel over de representatie van het homohuwelijk in de Britse pers, namelijk “‘Seismic Cultural Change?’: British media representations of same-sex ‘marriage’”. Jowett en Peel analyseerden meer dan driehonderd artikels, gepubliceerd in onder andere *The Sun*, *The Times* en *The Daily Mail*, om de verschillende vormen van betekenisgeving ten opzichte van het homohuwelijk in 2005 en 2006 te bestuderen.²⁹

In België hebben academische historici nog geen werken gepubliceerd over de geschiedenis van de mediarepresentatie van holebi’s. Toch zijn er wel al verschillende masterproeven geschreven over het onderwerp, waarvan de recentste ‘de holebi in veertig jaar Vlaamse geschreven pers’ van Maarten Vantilt. Hij bestudeerde de representatie van holebi’s vanaf 1966 tot 2006, het jaar waarin hij zijn masterproef opstelde. Vantilt onderscheidde verschillende beelden van de holebi, waaronder “de gevaarlijke holebi”, “de eenzame holebi” en “de zieke holebi”.³⁰ Naast Vantilt schreven ook Rebecca Carron en Isa Van Alsenoy hun masterproeven over de representatie van holebi’s in de Vlaamse pers, respectievelijk in 1993 en 2000. Zowel Carron als Van Alsenoy beperkten zich tot enkele jaren in de laatste decennia van de twintigste eeuw.³¹ Hoewel de masterproeven relevante inzichten bieden, bespraken ze vooral Vlaanderen

²⁷ Rikke Andreassen, ‘The Story of Miss C.’s Seduction of Young Women: A Methodological Quest into Female Same-Sex Relations at the Turn of the Twentieth Century’, *Gender & History* 1, nr. 1 (2023): 1-15.

²⁸ Emma Goyette, ‘L’invisibilité lesbienne dans la sphère publique (médiatique). Pratiques et enjeux d’une identité proto-politique’, *Composite* 17, nr. 2 (2014): 30-50.

²⁹ Adam Jowett en Elisabeth Peel, “‘Seismic Cultural Change?’: British Media Representations of Same-Sex ‘Marriage’”, *Women’s Studies International Forum* 33, nr. 3 (2010): 206-214.

³⁰ Vantilt, ‘Van de doofpot naar het kraambed’.

³¹ Rebecca Carron, ‘De berichtgeving over homo’s en lesbiennes in de Vlaamse dagbladpers (onuitgegeven masterproef, Universiteit Gent, 2003); Isa Van Alsenoy, ‘holebi’s in woord en beeld. De uitdaging van een media-

vanaf 1950. Daarbij maakten de auteurs geen consequent onderscheid tussen de representatie van vrouwen en mannen, waardoor belangrijke nuances wellicht verloren gingen.

Er is dus sprake van een hiaat in het historisch onderzoek wat betreft de mediarepresentatie van homoseksuele vrouwen voor de Tweede Wereldoorlog. Dit onderzoek focust daarom op de representatie van lesbische vrouwen in Belgische kranten van 1919 tot 1939. Daarbij zal ik aandacht schenken aan mogelijke gelijkenissen en verschillen tussen kranten van verschillende landsdelen en ideologische strekkingen. Er worden geen specifieke kranten uitgekozen in de analyse, zodat de lezer een overzicht krijgt van de representatie van de vrouwen in het volledige nieuwslandschap. Daardoor komen niet alleen grotere kranten, zoals *De Volksgazet*, *La Wallonie* en *Le Soir* aan bod, maar ook kleinere kranten zoals *Vers l'Avenir* en *Le Pays Réel*. Het is daarbij belangrijk om op te merken dat volgens onderzoek van Jin Xu het grootste deel van de Belgische journalisten in het interbellum mannen waren.³² Hoewel de namen van de auteurs van de geanalyseerde artikels vaak niet vermeld werden, ga ik er bijgevolg wel van uit dat de journalisten mannen waren en de artikels bijgevolg voornamelijk het mannelijk standpunt op de vrouwen weergeven.

2. Op zoek naar lesbian-like vrouwen in het interbellum

Zoals Rikke Andreassen argumenteerde, zijn krantenartikelen een belangrijke bron voor de representatie van homoseksualiteit in de eerste helft van de twintigste eeuw.³³ Aangezien de krant als medium meer circuleerde dan andere media in het interbellum, zoals films en boeken, weerspiegelen de kranten het meest de maatschappelijke positie van homoseksuele vrouwen en hadden ze tevens de grootste invloed op de collectieve betekenisgeving van de vrouwen.³⁴

De vereiste krantenartikelen zijn digitaal raadpleegbaar via de website van de Koninklijke Bibliotheek van België (KBR).³⁵ Om relevante artikelen te selecteren maak ik gebruik van meerdere criteria, die reeds in de onderzoeksvraag aan bod kwamen. De tijdsperiode, namelijk

---

afhankelijke minderheid. Een inhoudsanalytisch onderzoek naar de beeldvorming rond homoseksualiteit in zeven Vlaamse dagbladen' (onuitgegeven masterproef, Vrije Universiteit Brussel, 2000).

³² Jin Xu, 'Presence of Female Journalists in Twelve Belgium Newspapers from 1830 to 1970' (Onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 2023), 1-2.

³³ Andreassen, 'The Story of Miss C.'s Seduction of Young Women', 3.

³⁴ Andreassen, 'The Story of Miss C.'s Seduction of Young Women', 3; Höijer, 'Social Representations Theory'.

³⁵ "Zoek in de gedigitaliseerde kranten van KBR", Koninklijke Bibliotheek van België, geraadpleegd op 6 december 2023, <https://www.belgicapress.be/index.php>.

het interbellum, dient daarbij als eerste criterium voor de selectie van de bronnen. Verder duidt de onderzoeksvraag op een tweede criterium, namelijk dat de artikels lesbische vrouwen moeten bespreken. Zoals reeds aangehaald werd, heerst er binnen de studie naar de geschiedenis van vrouwelijke homoseksualiteit de vraag of er wel gesproken kan worden van ‘lesbiennes’ in het verleden.³⁶ Om dat probleem te omzeilen, gebruik ik de term ‘lesbian-like’ van Judith Bennett in dit onderzoek. Door het woord ‘lesbian’ benadrukt de term de gelijkenissen tussen de vrouwen die homoseksueel gedrag vertoonden in het verleden en in het heden. Toch impliceert de toevoeging van ‘like’ dat er bepaalde verschillen zijn tussen het heden en het verleden. Bennett benadrukte met de term bijgevolg dat historici aandachtig moesten zijn voor zowel die gelijkenissen als die verschillen.³⁷ Onder de term omvatte de historica vrouwen die seksueel contact hadden met andere vrouwen, vrouwen die zich afzetten tegen de normen van vrouwelijk gedrag en vrouwen die in omstandigheden leefden die hen de mogelijkheid gaven om homoseksuele contacten te onderhouden.³⁸

Wat betreft de zoektermen, maakte ik gebruik van de term ‘lesbienne’, maar ook van andere termen die gangbaar waren om de vrouwen te benoemen, zoals ‘tribade’ en ‘sapphist’.³⁹ Daarnaast zocht ik naar namen van vrouwen die in het interbellum leefden en die voldeden aan de beschrijving van Bennett. Voorbeelden van lesbian-like vrouwen uit de besproken periode zijn Radclyffe Hall en Gertrude Stein.⁴⁰ Ten slotte gebruikte ik eveneens namen van culturele werken met lesbian-like personages, waaronder boeken, toneelstukken en films.

Aan de hand van de trefwoordenlijst kon ik 767 relevante artikels selecteren. Onderstaande grafiek (fig. 1) toont de verdeling van het aantal kranten per regio en per ideologische stroming. Daarbij valt op dat Vlaamse kranten beduidend minder artikels publiceerden over lesbian-like vrouwen dan Brusselse en Waalse kranten. Hetzelfde is van toepassing op de katholieke pers,

³⁶ Rebreyend, ‘Comment écrire l’histoire des sexualités au XXe siècle?’, 1; Roelens, ‘A Woman Like Any Other’, 2; Rubin, ‘Thinking Sex’, 156; Vicinus, ‘The History of Lesbian History’, 569.

³⁷ Judith Bennett, “‘Lesbian-like’ and the Social History of Lesbianisms”, *Journal of the History of Sexuality* 9 nr. 1/2 (2000), 14; Vicinus, ‘The History of Lesbian History’, 579.

³⁸ Bennett, “‘Lesbian-like’”, 21.

³⁹ Bennett, “‘Lesbian-like’”, 11; Wannes Dupont, Elwin Hofman en Jonas Roelens, *Verzwegen verlangen. Een geschiedenis van homoseksualiteit in België* (Antwerpen: Uitgeverij Vrijdag, 2017), 170; Florence Tamagne, ‘Homosexuality’, in *A Cultural History of Sexuality of the Modern Age*, onder redactie van Gert Hekma (Londen: Bloomsbury Publishing, 2011), 80; Valerie Traub, *Thinking Sex with the Early Moderns* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2015), 86.

⁴⁰ Florence Tamagne, ‘L’identité lesbienne: une construction différée et différenciée?’, *Cahiers d’histoire. Revue d’histoire critique* 84, nr. 1 (2001), 6-7.

die minder artikels uitgaf dan de socialistische en liberale pers. Beide onderzoeksresultaten kunnen een gevolg zijn van de zwijgpolitiek die Wannes Dupont besprak in *Verzwegen Verlangen* en ‘Free Floating Evils’. Daarbij stelde Dupont dat voornamelijk katholieken het bestaan van homoseksualiteit wilden verzwijgen, omdat ze vreesden dat de bespreking ervan zou leiden tot de normalisering van homoseksueel gedrag.⁴¹

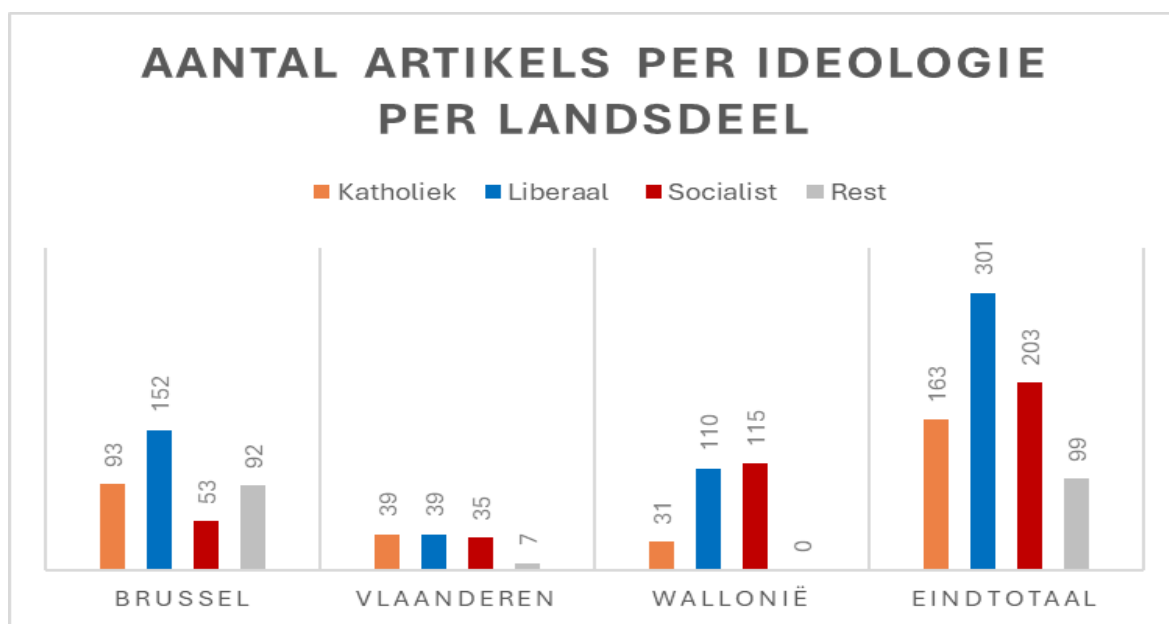

Fig. 1: Het aantal artikels over lesbian-like vrouwen per ideologie, per landsdeel in de Belgische dagbladers⁴²

Door het grote aantal artikels was het onhaalbaar om alle artikels diepgaand te onderzoeken, waarbij een steekproef noodzakelijk was om toch de volledige periode te kunnen bespreken. Aan de hand van een database in *Excel* selecteerde ik een aantal artikels op een regelmatige wijze, waarbij om de vijf artikels een artikel geanalyseerd werd.⁴³ Op die manier selecteerde ik een representatieve steekproef van het totale aantal artikels. Aan de hand van die steekproef kon een comparatief onderzoek uitgevoerd worden.

⁴¹ Wannes Dupont, ‘Eekhouds eenmansstrijd’ in *Verzwegen verlangen: een geschiedenis van homoseksualiteit in België*, onder redactie van Wannes Dupont, Elwin Hofman en Jonas Roelens (Antwerpen: Uitgeverij Vrijdag, 2017), 205-207; Wannes Dupont, ‘Free Floating Evils. A Genealogy of Homosexuality in Belgium’ (Onuitgegeven doctoraatsproefschrift, Universiteit Antwerpen, 2015), 457-60.

⁴² De ‘Rest’ omvat communistische kranten, extreemrechtse kranten en eenheidskranten.

⁴³ Ik rangschikte de artikels in het Excel-bestand op de volgende manier: de eerste kolom was alfabetisch geordend per regio (Brussel/Vlaanderen/Wallonië), per regio waren de namen van de kranten vervolgens alfabetisch geordend, waarbij ik de artikels van elke krant chronologisch ordende.

De artikels die ik selecteerde aan de hand van de steekproef werden onderworpen aan een discoursanalyse. Die methode komt uitgebreid aan bod in het werk *De taal van de geschiedenis* van Marnix Beyen.⁴⁴ Beyen besprak zijn methode aan de hand van twee hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk behandelde hij de discursieve praktijk, waarbij hij toelichtte hoe een historicus een tekst moet benaderen.⁴⁵ In het volgende hoofdstuk besprak Beyen de bouwstenen van teksten, waarbij hij dieper inging op de semantiek, de syntaxis, de cohesie en de narratologie van de tekst.⁴⁶ Daarnaast zal ik ‘reperative readings’ van Eve Sedgwick toepassen in dit onderzoek. Dat uitgangspunt stelt dat in queer geschiedenis, onderzoekers te vaak enkel aandacht hebben voor homofobie en discriminatie. Bij het toepassen van ‘reperative readings’ laat de onderzoeker meer ruimte open voor positieve interpretaties en emoties, zoals hoop, vreugde en verlangen.⁴⁷

In het eerste hoofdstuk van deze masterproef bespreek ik de beeldvorming van garçonnés, die de mannelijke fantasieën over de ‘geëmancipeerde vrouw’ belichaamde. Daarbij komen de besprekingen van het uiterlijk en het gedrag van de garçonne aan bod, maar ook de oorzaken die journalisten toeschreven aan haar bestaan. Daarnaast bespraken verslaggevers eveneens of de vrouwen volgens hen het principiële recht hadden om een broek te dragen of niet. Het tweede hoofdstuk omvat de beeldvorming van de lesbian-like vrouw als gevaarlijk voor kinderen, volwassenen en de maatschappij over het algemeen, waarin ik ook inga op de verschillende politieke reacties op dat gevoel van gevaar. Ten slotte bespreek ik in het derde hoofdstuk hoe de lesbian-like vrouw gerepresenteerd werd als ‘de andere’. Daarbij werden ze vereenzelvigd met antieke beschavingen, andere landen en andere politieke overtuigingen.

⁴⁴ Marnix Beyen, *De taal van de geschiedenis. Hoe historici lezen en schrijven* (Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2019).

⁴⁵ Ibid, 41-75.

⁴⁶ Ibid, 75-117.

⁴⁷ Eve Sedgwick, geciteerd in ‘The Story of Miss C.’s Seduction of Young Women’, 4.

Hoofdstuk 1: In de mode of *out of touch*? Garçonnes in de Belgische dagbladpers

Inleiding: de Garçonnes worden zichtbaar

‘Volgens mij is ’t eenvoudig een der druppels, die de vrouwelijke sekte laat vallen op den steen der manneijke [sic] overmacht. [...] Hunne ongekleedheid was een drop; hunne fiets-broeken was er een andere. Het kort haar was er een derde.’⁴⁸

In bovenstaand citaat besprak een journalist van de *Gazet van Antwerpen* de bedreiging die hij voelde als gevolg van de veranderende vrouwenmode en de emancipatie van de vrouw die daarmee gepaard ging. Tijdens de jaren 1920 werd de vrouwenkleding immers steeds korter als gevolg van meerdere evoluties. Ten eerste werkten arbeidsvrouwen sinds het einde van de negentiende eeuw in fabrieken, waarbij ze kortere, lossere en meer praktische kledij droegen en hun haar eveneens korter knipten dan voordien gebruikelijk was.⁴⁹ Ten tweede legde de Suffragettebeweging sinds het einde van de negentiende eeuw de nadruk op het recht van vrouwen om te dragen wat ze zelf wilden. Daarbij zagen vrouwen uit de middenklasse en de hogere klassen de kortere kledij als een teken van vrouwelijke emancipatie.⁵⁰ Madeleine Seys stelde in *Fashion, Women and Power* dat de kledij politieke en fysieke mobiliteit representeerde en mogelijk maakte, aangezien het ervoor zorgde dat vrouwen zich in de publieke ruimte konden begeven en op zoek konden gaan naar werkgelegenheden.⁵¹

Daarnaast associeerden feministen de nieuwe kledingstijl met moderniteit, waarbij ‘de moderne vrouw’ expliciet afstand nam van het vrouwelijk ideaal en de bijbehorende kledingstijl van de

⁴⁸ “Van Dag tot Dag: Over de broek en andere vrouwelijke aangelegenheden”, *Gazet van Antwerpen*, 28 februari 1930, 1.

⁴⁹ Christine Bard, *Les Garçonnes. Mode et fantasmes des Années folles* (Parijs: Editions Autrement, 2021), 16-18.

⁵⁰ Bard, *Les Garçonnes*, 16-18; Madeleine Seys, ‘Rational Dress ‘As an Expression of the fin-de-siècle Aspiration Towards Equality of the Sexes’’, in *Fashion, Women and Power: The Politics of Dress*, onder redactie van Denise N. Rall (Bristol: Intellect, 2022), 24.

⁵¹ Seys, ‘Rational Dress’, 24.

vroege negentiende eeuw.⁵² Daarbij benoemden ze die negentiende-eeuwse kledingstijl, waar onder andere het corset deel van uitmaakte, als ‘ongezond’ en ‘beperkend’.⁵³ Die ‘moderne vrouw’ werd vanaf de jaren 1920 een ‘garçonne’ genoemd, aangezien de mode traditioneel mannelijke elementen overnam en vrouwen een eerder androgyne uitstraling gaven. Vrouwelijke lichaamskenmerken, zoals de borsten, de taille en de heupen, werden immers nadrukkelijk zo smal en onopvallend mogelijk gemaakt. Garçonnes maakten daarbij gebruik van hun uiterlijk om in te gaan tegen de bestaande vestimentaire gendernormen.⁵⁴ Door hun contestatie van de traditionele gendernormen zijn garçonnes onmisbaar in de bespreking van lesbian-like vrouwen tijdens het interbellum.

Weinig vrouwen zagen zichzelf echter als garçonnes in de jaren 1920. Hoewel vrouwen uit alle klassen en milieus deelnamen aan een meer androgyne kledingstijl, werd de term immers ontwikkeld en gebruikt door mannen. De garçonne als sociaal type was eigenlijk een mythe, die volgens Christine Bard, Mary Louise Roberts, Florence Tamagne en Siân Reynolds een inzicht biedt in de overheersende angsten en fantasieën tijdens het interbellum.⁵⁵ Daarbij stelde Roberts dat een deel van de Franse soldaten die terugkeerden van het front de onafhankelijkheid van vrouwen interpreteerden als een bedreiging voor hun mannelijkheid.⁵⁶ Daarnaast sprak de garçonne tot de verbeelding van mannelijke intellectuelen uit die periode. Het bekendste voorbeeld is de Franse schrijver Victor Margueritte. In 1922 publiceerde hij het boek *La Garçonne*, die voor veel ophef zorgde en tegelijk een grote populariteit kende. In zijn boek stond de garçonne centraal, waarbij hij de geëmancipeerde Franse vrouw voorstelde als een

⁵² Bard, *Les Garçonnes*, 16-18; Christine Bard en Matthieu Garrigou-Lagrange, “Les garçonnes étaient-elles les premières féministes ?”, radio-uitzending, France Culture (Radiofrance, 19 oktober 2021); Mary Louise Roberts, ‘Samson and Delilah Revisited: The Politics of Women’s Fashion in 1920s France’, *The American Historical Review* 98, nr. 3 (1993): 662; Seys, ‘Rational Dress’, 24.

⁵³ Seys, ‘Rational Dress’, 25-26.

⁵⁴ Bard, *Les Garçonnes*, 13, 30, 93, 137; Bard en Garrigou-Lagrange, “Les garçonnes étaient-elles les premières féministes ?”; Mary Louise Roberts, *Civilization Without Sexes: Reconstructing Gender in Postwar France, 1917-1927* (Chicago: The University of Chicago Press, 1994), 20-21.

⁵⁵ Bard, *Les Garçonnes*, 13, 51, 93; Roberts, *Civilization Without Sexes*, 25; Siân Reynolds, *France Between the Wars: Gender and Politics* (Londen: Routledge, 1996), 62-64; Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 368.

⁵⁶ Roberts, *Civilization Without Sexes*, 25.

vrouw met veel seksuele ervaring.⁵⁷ Het hoofdpersonage van het verhaal, Monique, had daarbij ook een korte relatie met een andere vrouw, die Niquette heette.⁵⁸

De relatie van Monique en Niquette wijst op een ander facet van de *garçonne*, waarbij een erg mannelijke stijl geassocieerd werd met homoseksuele contacten. Dat was deels het gevolg van het discours van seksuologen, zoals Richard von Krafft-Ebing en Havelock Ellis. Zij benadrukten namelijk dat vrouwen die sport beoefenden in hun vrije tijd, een kort kapsel hadden en zich mannelijk kleedden, ‘inverten’ waren.⁵⁹ In de praktijk maakten sommige lesbische koppels eveneens gebruik van mannelijke kledij om hun relatie te spiegelen aan de heteroseksuele norm, waarbij één van de vrouwen zich mannelijk kleepte en de andere vrouw zich vrouwelijk bleef kleden.⁶⁰ Toch bleef de samenhang tussen homoseksuele contacten en de *garçonne* ambigu. Niet alle modieuze vrouwen hadden immers interesse in lesbische contacten en daarnaast gaven sommige vrouwen ook een vrouwelijke invulling aan de mode door er traditioneel vrouwelijke elementen aan toe te voegen, zoals parels of boa’s.⁶¹

De manier waarop de *garçonne* tot de verbeelding van Belgische journalisten sprak tijdens het interbellum staat centraal in dit hoofdstuk. In het eerste deel bespreek ik de verschillende oorzaken die verslaggevers aanhaalden voor het fenomeen. In het tweede en derde deel staan respectievelijk de besprekingen van het uiterlijk en de beeldvorming rond het gedrag van de *garçonnes* centraal. Ten slotte komt in het vierde deel de rechtszaak over ‘het recht op de broek’ van de Franse atlete Violette Morris aan bod.

⁵⁷ Bard, *Les Garçonnes*, 7, 10, 51, 57; Bard en Garrigou-Lagrange, “Les garçonnes étaient-elles les premières féministes ?”; Christian De Borchgrave, *God of genot. Vlaanderen 1919-1940: een Kerk in strijd met de moderne zinnelijkheid* (Leuven: Van Halewyck, 1998), 163; Reynolds, *France Between the Wars*, 62-64; Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 368-70.

⁵⁸ Bard, *Les Garçonnes*, 61.

⁵⁹ Bard, *Les Garçonnes*, 7, 61; Bard en Garrigou-Lagrange, “Les garçonnes étaient-elles les premières féministes ?”; Jeffrey Weeks, *Sex, Politics and Society* (Essex: Longman Group Limited, 1981), 115-16; Leila Rupp, *Sapphistries: A Global History of Love Between Women* (New York: New York University Press, 2009), 146-47.

⁶⁰ Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 56; Tamagne, ‘L’identité lesbienne’, 7; Vicinus, “‘They Wonder to Which Sex I belong’” in *The Lesbian and Gay Studies Reader*, 440.

⁶¹ Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 56.

1. Strijdvaardig of onderdrukt? *Making sense van de garçonne*

In krantenartikelen werden verschillende elementen als ‘oorzaak’ aangeduid voor de opkomst van de garçonne. De eerste oorzaak die journalisten aanhaalden was de Eerste Wereldoorlog. Dat discours kwam zowel bij socialistische als liberale kranten aan bod. Verslaggevers van de socialistische krant *Le Peuple* en de liberale krant *La Meuse* schreven respectievelijk in 1930 en 1937 namelijk dat de mannelijke kledij van Violette Morris, een bekende Franse atlete, het gevolg was van haar werk in de Eerste Wereldoorlog.⁶²

Beide kranten benadrukten daarbij de ‘heroïsche rol’ die de vrouw toen speelde. Zo schreef een journalist van *Le Peuple*: ‘La jeune femme a cependant commencé à le [pantalon] porter pendant la guerre lorsqu’elle a rendu dans la zone des armées des services volontaires et souvent périlleux.’⁶³ Hij benadrukte daarbij dat Morris zich vrijwillig in gevaar bracht om haar land te verdedigen tijdens de oorlog. De verslaggever van *La Meuse* besprak specifiek welke rol ze speelde: ‘Fille d’un général, elle conduisit au front les ambulances aux armées américaines du front français. À la guerre, elle prit, avec l’habitude de la cigarette, la décision de ne plus porter que le costume masculin.’⁶⁴

Afbeelding 1: Foto van Violette Morris, verschenen op 25 december 1928 op de voorpagina van de krant *Journal de Charleroi*.

De beschermingsrol die Morris op zich nam werd traditioneel verbonden met mannelijkheid. Mannen werden immers geacht om hun natie te verdedigen, wanneer vrouwen eerder dienden in te staan voor de verzorging van de gewonden of stabiliteit aan het thuisfront.⁶⁵ Het laatste

⁶² “Mme Violette Morris veut porter le pantalon”, *Le Peuple*, 1 maart 1930, 5; “Pour se défendre, Violette Moriss, tue un homme a coups de revolver”, *La Meuse*, 28 december 1937, 3.

⁶³ “Mme Violette Morris veut porter le pantalon”.

⁶⁴ “Pour se défendre, Violette Moriss, tue un homme a coups de revolver”.

⁶⁵ Ida Blom, ‘Gender and Nation in International Comparison’, in *Gendered Nations: Nationalisms and Gender Order in the Long Nineteenth Century*, onder redactie van Ida Blom, Karen Hagemann en Catherine Hall (Oxford: Berg Publishers, 2000), 14-15; Roberts, *Civilization Without Sexes*, 31.

citaat toonde daarnaast aan dat Morris rookte, wat net zoals de broek, het korte kapsel en de beschermingsrol verbonden werd met mannelijkheid.⁶⁶ Beide journalisten waren bij de bespreking positief over Morris, waarbij ze haar mannelijke klederdracht verbonden met een vrijwillige strijd ten voordele van haar natie.

Dat positieve uitgangspunt is echter niet vanzelfsprekend wanneer journalisten de Eerste Wereldoorlog benoemden als de oorzaak voor de *garçonne* mode. Dat is bijvoorbeeld het geval in een artikel van de katholieke krant *Vers l'Avenir*, dat uitkwam op 28 februari 1934:

‘Ce sont ces jeunes filles « modernes » qui, parfois débridées, [...], veulent se débrouiller, vivre leur vie enfin. Ce problème de la jeune fille est complexe autant qu’important, car c’est le problème de la femme, et la femme, c’est le foyer. [...] Cette situation, il faut surtout en rechercher la cause dans la guerre. [...] Cinq millions de femmes qui ne pourront trouver mari, ces femmes se sont jetées dans la lutte pour la vie. Mais la femme comme toujours, est allée beaucoup trop loin et l’on a connu ce type: la *garçonne*.’⁶⁷

De journalist was duidelijk negatief over *garçonnes*. Hij benoemde ze immers nadrukkelijk als een ‘probleem’ dat het gevolg was van een te groot aantal vrouwen in verhouding met het aantal mannen na de Eerste Wereldoorlog. Vrouwen gingen volgens de verslaggever eveneens ‘comme toujours [...] beaucoup trop loin’ wanneer ze *garçonnes* werden.⁶⁸ Met die stelling propageerde de journalist het beeld van de *garçonne* als een overdreven, irrationele reactie van vrouwen op een tekort aan mannen. Volgens hem kleedden daarbij enkel wanhopige vrouwen zich mannelijk, omdat ze zelf geen man konden vinden.⁶⁹ Dat idee kwam vaker voor tijdens het interbellum, waarbij Franse dokters volgens de historicus Angus McLaren naar het gebrek aan mannen wezen als de hoofdoorzaak van lesbianisme.⁷⁰ De katholieke pers was dus veel negatiever ten opzichte van de vrouw en de *garçonne* dan zijn liberale en socialistische

⁶⁶ Bard, *Les Garçonnes*, 37; Blom, ‘Gender and Nation’, 14-15; Roberts, *Civilization Without Sexes*, 19.

⁶⁷ “Tamines: Le Gala des Amitiés Françaises”, *Vers l'Avenir*, 28 februari 1934, 4.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Angus McLaren, *Twentieth-Century Sexuality: A History* (Oxford: Blackwell Publishers, 1999), 102-103.

tegenhangers. Alle journalisten benadrukten met hun discours immers de agency van de vrouw, maar die agency kreeg in het katholieke fragment een expliciet negatieve invulling.⁷¹

De journalist van *Vers l'Avenir* zag niet enkel de Eerste Wereldoorlog als de oorzaak van de garçonnés, maar wees ook op de emancipatie van de vrouw. Hij benoemde de garçonne daarbij als modern, maar gaf dat een negatieve connotatie.⁷² Hetzelfde discours kwam voor in de Waalse katholieke krant *L'Avenir du Luxembourg* op 15 november 1925. In dat artikel verwees de journalist Claude Montorge naar garçonnés als 'geëmancipeerde' vrouwen.⁷³ Naast de katholieke kranten berichtte ook de liberale pers over het feminisme als een oorzaak voor de garçonne mode. Gil Blas van de *Gazette de Charleroi* schreef op 28 maart 1930 bijvoorbeeld dat 'les petites émancipées, jeunes ou moins jeunes, [...] font, sous prétexte de féminisme, tout ce qu'elles peuvent pour ressembler aux hommes.'⁷⁴ Blas voegde daar ook een normatief standpunt aan toe over vrouwelijkheid: 'Le mieux, pour une femme, est encore de rester femme dans le sens le plus féminin, le moins féministe, du mot.'⁷⁵ Het is duidelijk dat hij feminisme zag als iets expliciet onvrouwelijk. Blas presenteerde de garçonne daarbij als een poging van feministen om zich te emanciperen door meer op een man te lijken.⁷⁶

Het uitgangspunt van Blas sluit aan bij de onderzoeksresultaten van Geertje Mak. Zij stelde dat Belgische en Nederlandse politici reeds sinds de Belle Époque de 'vermannelijking' van de vrouw wijdden aan het feminisme.⁷⁷ Hetzelfde was volgens Angus McLaren en Christine Bard van toepassing op verschillende Engelse, Deense, Duitse en Franse intellectuelen.⁷⁸ Bijgevolg kan gesteld worden dat de aangehaalde Belgische journalisten hun mening deelden met Europese denkers. Daarbij staat die negativiteit in contrast met de positieve connotatie die feministen verbonden aan moderniteit.⁷⁹

⁷¹ "Mme Violette Morris veut porter le pantalon"; "Pour se défendre, Violette Moriss, tue un homme a coups de revolver"; "Tamines: Le Gala des Amitiés Françaises".

⁷² "Tamines: Le Gala des Amitiés Françaises".

⁷³ Claude Montorge, "Une cause certaine de la mortalité qui s'accroît", *L'Avenir du Luxembourg*, 15 november 1925, 3.

⁷⁴ Gil Blas, "Ephémérides", *Gazette de Charleroi*, 28 maart 1930, 2.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Geertje Mak, 'Het vrouwelijke zelf. Identiteit, seksualiteit en casuïstiek', in *De zieke natie*, onder redactie van Liesbet Nys, Henk De Smaele, Jo Tollebeek en Kaat Wils (Groningen: Historische Uitgeverij, 2002), 310-12.

⁷⁸ Christine Bard, *Une Histoire Politique du Pantalon* (Parijs: Points, 2010), 236-38; McLaren, *Twentieth-Century Sexuality*, 120-21.

⁷⁹ Seys, 'Rational Dress', 24.

Journalisten die geloofden dat de emancipatie van de vrouw de oorzaak was van de garçonne, waren dus steeds tegenstanders van de mode.⁸⁰ Een mogelijke verklaring voor die tegenstand is het beeld van de garçonne als contestatie van de traditionele patriarchale orde, wat de mannelijke verslaggevers duidelijk afkeurden. Zij benadrukten immers steeds dat de rol van de vrouw zich niet in de publieke sfeer, maar in de private sfeer bevond.⁸¹ Die verklaring sluit aan bij het onderzoek van Florence Tamagne, die stelde dat de ‘nieuwe vrouw’ in Frankrijk gezien werd als een bedreiging voor de mannelijke suprematie tijdens de jaren 1920 en 1930.⁸² Daarnaast toont het ook gelijkenissen met de bevindingen van Madeleine Seys, die stelde dat die kledingstijl reeds in de fin de siècle voor discussie zorgde in Engelse media. Daarbij ervaren schrijvers en journalisten de androgyniteit van de kledij als een uitdaging van de autoriteit van de mannelijke biologie.⁸³

Een journalist van *De Standaard* geloofde echter dat de garçonne juist een toonbeeld was van de ‘vrouwelijke volgzaamheid’.⁸⁴ De verslaggever schreef in een vrouwenrubriek van 1924 namelijk het volgende: ‘Al wordt de geheele schuld voor de wispelturigheid der mode op de vrouwelijke sexe geworpen, en al verdient zij die ook gedeeltelijk... het is toch een onloochenbaar feit dat er haast geen [...] kantje en geen ruche is, waarvan een mannenhand niet het ontwerp heeft gemaakt.’⁸⁵ De journalist plaatste daarbij de agency, in tegenstelling tot de vorige bronnen, bij de mannelijke modeontwerpers en niet bij de modieuze vrouwen. Andere stellingen in het artikel benadrukten datzelfde narratief. Zo benoemde de verslaggever de vrouwen eveneens als het ‘zwakke geslacht’ dat ‘zonder tegenspreken iedere nieuwe mode’ volgde.⁸⁶ Daarnaast haalde hij eveneens de emancipatie van de vrouw aan: ‘En in dezen tijd, waarin de emancipatie haar hoogtepunt heeft bereikt, blijkt de vrouw meer dan ooit slaaf te zijn als het de mode betreft’.⁸⁷ Die stellingen bevestigden zijn geschapen beeld van de vrouw als passief en volgend, onderdrukt door de mannelijke modeontwerpers. Dat beeld sluit aan bij de dominante maatschappelijke gendernorm, waarbij de vrouw als passief en de man als actief

⁸⁰ Gil Blas, “Ephémérides”; “Tamines: Le Gala des Amitiés Françaises”.

⁸¹ Ibid.

⁸² Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 333.

⁸³ Seys, ‘Rational Dress’, 24-27.

⁸⁴ “Vrouwenrubriek”, *De Standaard*, 28 december 1924, 2.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Ibid.

geacht werd. Die gendernorm was volgens Emma Hoebeke reeds in de negentiende eeuw dominant, waarbij het in de twintigste eeuw standhield.⁸⁸

Aangezien het artikel onderdeel was van de vrouwenrubriek van de krant, had het een duidelijk normatief karakter. De journalist spoorde de vrouwen door zijn stellingen immers aan om zich vrouwelijk te blijven kleden en gedragen. In één van de laatste alinea's van het artikel benadrukte de verslaggever de rol die de vrouw volgens hem diende te bekleden:

‘De opvoeding van de vrouw moet vrouwelijk zijn en er vooral op gericht wezen de echt-vrouwelijke eigenschappen tot hun volle ontwikkeling te brengen. [...] Voor ons volk kan de vrouw van Vlaanderen zooveel doen. [...] Het Vlaamsche volk heeft haar noodig. Zij moet aan haar volk de zeven lichamelijke en de zeven geestelijke werken van barmhartigheid bewijzen.’⁸⁹

De journalist benadrukte de traditionele rol van de vrouw en speelde daarbij eveneens in op de ideologie van de vrouwelijke lezers. *De Standaard* was immers een katholieke en Vlaamsgezinde krant, waarbij de verslaggever gebruikmaakte van beide elementen om de vrouwen te overtuigen van zijn standpunt.⁹⁰ Hij benadrukte namelijk dat vrouwen het meest voor hun ‘volk’ konden betekenen als ze de traditionele, katholieke genderrol volgden.⁹¹ Het citaat kan eveneens wijzen op de verwachting ten opzichte van vrouwen om kinderen te krijgen, om zo de toekomst van de natie of het volk te verzekeren.⁹²

2. Belachelijk, zorgwekkend of aantrekkelijk: het uiterlijk van de *garçonne*

Belgische journalisten zochten niet alleen naar oorzaken voor het bestaan van de *garçonne*, maar ze schreven ook uitvoerig over wat ze van de modetrend vonden. Verslaggevers van alle

⁸⁸ Emma Hoebeke, ‘Sex and the City’. Een analyse van de seksuele norm in de publieke ruimte vanuit een klassen- en genderperspectief gedurende de 19de eeuw tot WO I in België met Antwerpen (1909) als casestudie’ (Onuitgegeven masterproef, Universiteit Gent, 2018), 16-17.

⁸⁹ “Vrouwenrubriek”.

⁹⁰ Els De Bens en Karin Raeymaeckers, *De Pers in België. het verhaal van de Belgische dagbladpers gisteren, vandaag en morgen* (Leuven: LannooCampus, 2007), 313.

⁹¹ “Vrouwenrubriek”.

⁹² Blom, ‘Gender and Nation’, 16-17, Karen Hagemann, ‘A Valorous Volk Family: The Nation, the Military, and the Gender Order in Prussia in the Time of the Anti-Napoleonic Wars, 1806-1815’, in *Gendered Nations: Nationalisms and Gender Order in the Long Nineteenth Century*, onder redactie van Ida Blom, Karen Hagemann en Catherine Hall (Oxford: Berg Publishers, 2000), 193-95.

ideologische strekkingen vonden dat de mode voornamelijk onaantrekkelijk was, maar benoemden dat niet altijd op dezelfde manier. Daarnaast waren er ook enkele artikels waarin journalisten de garçonne wel aantrekkelijk noemden.

In de eerste plaats valt op dat het grootste deel van de journalisten zich erg negatief opstelde ten opzichte van het uiterlijk van de modieuze vrouwen. Daarbij bekritiseerden verslaggevers van elke ideologische strekking het garçonne kapsel, waarbij het haar van de vrouw kort geknipt werd. Volgens een verslaggever van de liberale krant *L'Indépendance Belge* was het garçonne kapsel geen versiering meer, waarbij hij zelfs vond dat het de schedel van de vrouw er defect deed uitzien.⁹³ Daarnaast noemde de schrijver René Viney het kapsel in het socialistische *Le Journal de Charleroi* 'affreux' en stelde hij dat vrouwen met het kapsel kaal leken.⁹⁴ Verder vond Claude Montorge van de Waalse katholieke krant *L'Avenir du Luxembourg* dat de 'geëmancipeerde' vrouwen er belachelijk uitzagen.⁹⁵ Die kritiek stemt overeen met het discours van Britse verslaggevers over feministische mode in de fin de siècle. Volgens Dara Kim Greves benoemden ze de 'nieuwe vrouw' immers steeds als 'belachelijk' en vielen ze haar openlijk aan in de pers.⁹⁶

Journalisten van de liberale en socialistische pers wezen ook op negatieve reacties van de omgeving van garçonne. Zo berichtte *L'Indépendance Belge* op 3 juli 1924 over een vader die een kapper aanklaagde naar aanleiding van een kappersbeurt van zijn minderjarige dochter. De vader vond het immers ongepast dat de kapper het haar van zijn dochter had 'afgeslacht' zonder ouderlijke toestemming.⁹⁷ De journalist stelde in het artikel dat de rechtszaak niet alleen belangrijk was voor de vader van de jonge vrouw, maar voor mannen in het algemeen. Hij wees er immers op dat de rechtszaak zou aanwijzen of echtgenoten hetzelfde konden doen indien hun vrouw zonder hun toestemming hun haar kort zouden knippen.⁹⁸ Die stelling kan gekaderd worden binnen een bredere trend, waarbij verslaggevers echtgenoten vaak als slachtoffers van het garçonne kapsel voorstelden. Dat was bijvoorbeeld ook van toepassing in een artikel van Y.

⁹³ "Feuillets", *L'Indépendance Belge*, 24 oktober 1927, 3.

⁹⁴ René Viney, "Maitresse de son coeur", *Journal de Charleroi*, 5 december 1939, 6.

⁹⁵ Claude Montorge, "Une cause certaine de la mortalité qui s'accroît", *L'Avenir du Luxembourg*, 15 november 1925, 3.

⁹⁶ Dara Kim Greaves, 'New Woman Sympathies: The Affective Innovations of Fin-de-siècle Feminist Fiction' (Onuitgegeven doctoraatspoefschrift, Universiteit van Toronto, 2016), 3.

⁹⁷ "Echos et Nouvelles", *L'Indépendance Belge*, 3 juli 1924, 1.

⁹⁸ Ibid.

Dusser in het liberale *La Meuse*, dat op 18 december 1928 uitgegeven werd. In die krant berichtte Dusser over een zogenaamd gesprek tussen twee vrouwen, waarbij een vrouw met een garçonne kapsel haar haar wenste uit te groeien. Ze merkte daarbij op dat haar man ‘des cris d’horreur’ slaakte bij het zien van haar haar.⁹⁹

Naast de reacties van mannen, haalden journalisten ook aan dat andere vrouwen afwijzend konden reageren op het kapsel. Een artikel in de socialistische krant *Le Peuple* besprak in 1927 de zelfmoord van een Engelse vrouw. De reden voor die zelfmoord was volgens de verslaggever de spijt die de vrouw had na het knippen van haar haar in een garçonne coupe. De journalist wees namelijk op een gelijkaardige gebeurtenis, waarbij een vrouw zelfmoord gepleegd had na gemene opmerkingen van haar vriendinnen.¹⁰⁰ Het negatieve discours over het uitzicht van het kapsel en over de reacties op de stijl toont opnieuw een normatief doel van de verslaggevers aan. De negativiteit rond de stijl leidde er immers toe dat de lezer bewust was van een afkeurende houding van andere mensen die behoren tot hun eigen ideologische strekking, waardoor ze wellicht zelf meer afstand namen van de garçonne mode.

Het discours van de Belgische journalisten van de liberale en socialistische pers vertoonde wederom gelijkenissen met het discours van Britse en Franse journalisten in het interbellum. Patricia Malcolmson gaf bijvoorbeeld aan dat de Britse pers doorheen het interbellum negatieve reacties van mannen publiceerde.¹⁰¹ Mary Louise Roberts merkte hetzelfde op wat betreft de Franse pers. Net zoals de Belgische en Britse journalisten haalden Franse journalisten namelijk aan dat de omgeving van garçonnes, voornamelijk mannen, met afgrijzen de mode moesten aanzien.¹⁰²

Het belang dat journalisten hechtten aan het haar van vrouwen is daarbij een reflectie van het culturele en sociale belang van haardracht tijdens de besproken periode. De haardracht van vrouwen werd immers verbonden met hun vrouwelijkheid, aantrekkingskracht en

⁹⁹ Y. Dusser, “Coiffures”, *La Meuse*, 18 december 1928, 1.

¹⁰⁰ “La femme-homme « Colonel Barker » inculpée de faux témoignages ira devant les assises”, *Le Peuple*, 29 maart 1929, 3.

¹⁰¹ Patricia Malcolmson, *Me and My Hair: A Social History* (Gosport: Chaplin Books, 2012), 55-56.

¹⁰² Roberts, ‘Samson and Delilah Revisited’, 657-58.

seksualiteit.¹⁰³ Eeuwenlang werd die vrouwelijkheid geassocieerd met lange haren, waarbij de kortere kapsels in de jaren 1920 een breuk waren in de geschiedenis van het vrouwelijk kapsel.¹⁰⁴ Vrouwen uit alle sociale klassen knipten hun haren immers kort in het licht van de nieuwe mode.¹⁰⁵ Door te benadrukken dat de omgeving van de vrouwen hun haar niet meer mooi vonden, stelden de verslaggevers de vrouwelijkheid en de seksuele aantrekkelijkheid van de vrouwen bijgevolg in vraag.

De katholieke pers maakte gebruik van andere argumenten tegen de *garçonne* mode dan de liberale en socialistische pers. Hun journalisten benadrukten immers de zogenaamde natuurlijke schoonheid van de lichaamskenmerken van de vrouw, die volgens hen door de mode wegvaagde. In het eerder besproken artikel van *De Standaard* beklagde de verslaggever de mode die wenste dat ‘Alle vrouwelijkheid en alle specifiek-vrouwelijke schoonheid’ verdween.¹⁰⁶ Hij benadrukte daarbij dat de taille van de vrouw niet meer benadrukt werd: ‘Het silhouet van de moderne vrouw is het silhouet van een dessertmesje!’¹⁰⁷ Hetzelfde discours komt een klein jaar later aan bod in een artikel van *L’Avenir du Luxembourg*, waarbij de journalist schreef dat de vrouwen er alles aan deden ‘pour faire disparaître les formes qui étaient l’apanage et la splendeur de leur sexe’.¹⁰⁸ Daarnaast schreef Paul-Louis de Giafferri van *La Métropole* in 1926 dat de mode ervoor zorgde dat de vrouwen niet meer vrouwen waren.¹⁰⁹ In tegenstelling tot een vrouwelijk lichaam, zagen verslaggevers van de katholieke pers de lichamen van *garçonnes* als kinderachtig. Het artikel van *De Standaard* benoemde de *garçonne* bijvoorbeeld als een ‘kind-vrouwje’ volgens kostuum en haardracht’.¹¹⁰ Een verslaggever van een artikel dat verscheen in *Le Vingtième Siècle* eind januari 1929 maakte gebruik van hetzelfde discours van de *garçonne* als een ‘femme-enfant’.¹¹¹

¹⁰³ Malcolmson, *Me and My Hair*, 55-56; Sarah Heaton, ‘Gender and Sexuality: Tresses Adorned and Adored, Locks Coiled and Cut’, in *A Cultural History of Hair in the Age of Empire*, onder redactie van Sarah Heaton (Londen: Bloomsbury Academic, 2019), 101.

¹⁰⁴ Bard en Garrigou-Lagrange, “Les garçonnees étaient-elles les premières féministes ?”.

¹⁰⁵ Malcolmson, *Me and My Hair*, 55, 70.

¹⁰⁶ “Vrouwenrubriek”.

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Montorge, “Une cause certaine de la mortalité qui s’accroît”.

¹⁰⁹ Paul-Louis de Giafferri, “Vers le travesti “Garçonne”: Le jupe-culotte réapparaît-elle ?”, *La Métropole*, 21 november 1926, 10.

¹¹⁰ “Vrouwenrubriek”.

¹¹¹ “Comment réaliser son type”, *Le Vingtième Siècle*, 31 januari 1929, 4.

De negatieve uitingen in de kranten van de verschillende ideologische strekkingen sluiten aan bij de onderzoeksresultaten van Christine Bard. In haar boek *L'Histoire Politique du Pantalon* stelde ze immers dat Franse intellectuelen garçonnees representeerden als onaantrekkelijke vrouwen die geen vrouwelijke fysieke kenmerken vertoonden, zoals een taille of borsten.¹¹² Belgische journalisten hanteerden bijgevolg hetzelfde discours als die Franse intellectuelen. De bevindingen nuanceren daarnaast de onderzoeksresultaten van Mary Louise Roberts, die stelde dat de grootste critici van de garçonne mode katholieken en natalisten waren.¹¹³ Hoewel het mogelijk is dat dat het geval was in Frankrijk, tonen mijn bevindingen aan dat Belgische journalisten van de socialistische en liberale pers niet minder kritisch waren dan journalisten van de katholieke pers.

Verder is het ook opvallend dat de katholieke kranten specifieke bezorgdheden uitdrukten in verband met de vrouwen, terwijl de liberale en socialistische kranten dat niet deden. In het artikel van *L'Avenir du Luxembourg* verwees Claude Montorge expliciet naar de mode als 'une cause certaine de la mortalité qui s'accroît'.¹¹⁴ Hij besprak alle verschillende redenen die gegeven werden aan de groeiende mortaliteit bij de jeugd, zoals de Eerste Wereldoorlog en onhygiënisch voedsel. Zelf stelde hij echter dat de garçonne mode, die hij 'sinistre' noemde, de echte reden was van de sterfte, voornamelijk bij jonge vrouwen.¹¹⁵ In de eerste plaats stelde de journalist dat de vrouwen zichzelf uithongerden om aan het schoonheidsideaal te voldoen, 'pour faire disparaître leurs formes'.¹¹⁶ Volgens de auteur zorgde die uithongering in combinatie met de kortere kledij en dunne sokken ervoor dat de vrouwen sneller tuberculose kregen en bijgevolg overleden aan de ziekte. Daarbij haalde hij aan dat de overgang van de warme danszalen en theaters naar de koude buitenlucht het moment was waarbij de garçonnees ziek werden.¹¹⁷

Een gelijkaardig discours komt aan bod in het artikel 'Comment réaliser son type' dat *Le Vingtième Siècle* publiceerde in 1929. In het artikel benadrukte de verslaggever dat niet elke vrouw de mode diende te volgen en vooral op zoek moest gaan naar een stijl die bij haar lichaam

¹¹² Bard, *Une Histoire Politique du Pantalon*, 239-40.

¹¹³ Roberts, 'Samson and Delilah Revisited', 667-68.

¹¹⁴ Claude Montorge, "Une cause certaine de la mortalité qui s'accroît".

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Ibid.

paste. De journalist haalde daarbij expliciet aan dat geen enkele vrouw zich moest uithongeren voor de mode: ‘Une femme un peu exigü et rondelette qui veut absolument maigrir et à qui les régimes exténuants font une figure palie, cresée ou flasque’.¹¹⁸

De bezorgdheden in de katholieke kranten tonen een gelijkenis aan met de onderzoeksresultaten van Christine Bard, die schreef dat er in het Frankrijk van de jaren 1920 bezorgdheden geuit werden over de gezondheid van garçonnnes.¹¹⁹ In tegenstelling tot de resultaten van Bard toonde deze analyse wel aan dat die bezorgdheid ideologisch verbonden was in België, waarbij enkel katholieke kranten het angstige discours hanteerden. Enerzijds kan dat wijzen op de angst voor de mode als een dreiging voor de maatschappij en voor de toekomst van gezinnen, die centraal staan binnen de katholieke leer.¹²⁰ Anderzijds wijst dat opnieuw op een ervaren dreiging van de ‘emanciperende’ stijl van de garçonnnes voor de bestaande patriarchale orde. De artikels hebben immers opnieuw een duidelijk normatief doel. Verslaggevers haalden daarbij de mogelijke nadelige gevolgen aan om vrouwelijke lezers te overtuigen om de modetrend niet te volgen.

Hoewel de besprekingen de garçonne stijl voornamelijk representeerden als afstotelijk, benoemden journalisten de mode ook soms als ‘aantrekkelijk’. In de katholieke krant *La Libre Belgique* verscheen er bijvoorbeeld een artikel op 6 november 1932 waarin de schrijver, Deols, een vrouwelijk personage in een fictief verhaal presenteerde als een garçonne. Een andere vrouw die haar bekeek, beschreef haar als volgt: ‘On ne peut le nier, Monette, elle est belle [...] Pas très bon genre, sans doute... mais ravissante... très susceptible de plaire...’.¹²¹ Hoewel de garçonne volgens Deols niet als iemand met klasse gezien kon worden, was ze wel erg mooi en aantrekkelijk voor mannen. Hetzelfde discours kan gevonden worden in een verhaal van december 1934 uit het socialistische *La Wallonie*. De verslaggever maakte daarbij een expliciet contrast tussen het hoofdpersoonage, dat volgens hem erg modest was en naar ware liefde zocht, en de garçonnnes, die verleidelijk waren.¹²² De journalisten zagen de garçonnnes dus als

¹¹⁸ “Comment réaliser son type”.

¹¹⁹ Bard, *Les Garçonnnes*, 30.

¹²⁰ Leen Van Molle, “Ik heb geen man!” Celibaat en echtscheiding tijdens het interbellum, vertogen en praktijken’, in *De levenskracht der bevolking. Sociale en demografische kwesties in de Lage Landen tijdens het interbellum*, onder redactie van Jan Kok en Jan Van Bavel (Leuven: Leuven University Press, 2010), 391-92.

¹²¹ Deols, “Quand le cœur parle”, *La Libre Belgique*, 6 november 1932, 6.

¹²² Charles Val, “Le cœur l’emporte”, *La Wallonie*, 7 december 1934, 6.

aantrekkelijke en immorele vrouwen. Dat verwijst naar het beeld van de ‘femme fatale’, die ik in het tweede hoofdstuk verder toelicht. De artikels waarin journalisten garçonnnes ‘aantrekkelijk’ noemden waren een uitzondering in vergelijking met het aantal artikels die de mode als ‘lelijk’ representeerde. Toch nuanceren ze de eerder besproken onderzoeksresultaten van Bard. Hoewel de meeste verslaggevers de garçonne representeerden als afstotelijk, tonen de uitzonderlijke artikels immers aan dat dat niet altijd het geval was.

3. Ongepast, onbemind: angst voor het gedrag van de garçonne

Het gedrag dat journalisten met garçonnnes associeerden kan in de eerste plaats geïllustreerd worden aan de hand van het discours over het werk *La Garçonne* van Victor Margueritte. De Franse schrijver bracht het boek uit in 1922, dat in de volgende jaren eveneens meerdere keren verfilmd werd. Het boek vestigde een sterke aandacht op de garçonne als een sociaal fenomeen, waarbij het ervoor zorgde dat het gedrag van de modieuze vrouwen meer besproken werd. Het hoofdpersonage van het boek was Monique, een vrouw die na een relatiebreuk in een garçonne veranderde. Ze had daarbij een reeks van seksuele contacten, onder andere met een vrouw en een ‘naakte danser’.¹²³ Doorheen het boek benadrukte de auteur dat Monique de gelijke van een man wenste te zijn, waarbij ze symbool stond voor de vrouw die zich bevrijd van haar functies in zowel het huwelijk als het moederschap. Daarnaast werd ze eveneens blootgesteld aan het crimineel milieu, waardoor ze in aanraking kwam met drugs en doodsb bedreigingen.¹²⁴ In Frankrijk zorgde het boek voor veel ophef, waardoor de autoriteiten het censureerden en Margueritte uit het Legioen van de Eer verwijderden.¹²⁵ Wat betreft het discours in de Belgische kranten valt op dat de liberale en socialistische kranten voornamelijk positief berichten over *La Garçonne*, maar dat ze eveneens enkele negatieve artikels uitgaven. In de katholieke pers was er sprake van meer eensgezindheid, waarbij journalisten het werk steeds veroordeelden.

¹²³ Bard, *Les Garçonnnes*, 57, 61-63; Bard en Garrigou-Lagrange, “Les garçonnnes étaient-elles les premières féministes ?”; De Borchgrave, *God of genot*, 163; Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 368.

¹²⁴ Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 368.

¹²⁵ Bard, *Les Garçonnnes*, 65; Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 368; Weeks, *Sex, Politics and Society*, 217.

Een eerste soort discours dat verslaggevers gebruikten om het gedrag te bespreken wees op een ‘reëel probleem’.¹²⁶ Dat narratief kwam voornamelijk aan bod in de liberale kranten, maar ook in de socialistische krant *Le Peuple* en in de eenheidskrant *La Nation Belge*. In de kranten benoemden journalisten garçons als ‘terriblement actuelles’¹²⁷, ‘la vérité’¹²⁸, ‘l’actualité’¹²⁹, ‘l’amoralité contemporaine’¹³⁰ en ‘mœurs contemporaines’¹³¹. Dumont-Wilden, journalist van *La Nation Belge*, illustreerde dat idee reeds in een artikel uit 1922, waarbij hij de garçonne in verband bracht met het feminisme en ze beschreef als volgt: ‘un type assez nouveau de jeune fille émancipée qui veut « vivre sa vie » et piétiner les préjugés sociaux’.¹³² Opnieuw werd er dus verwezen naar de emancipatie van de vrouw, waarbij het ‘probleem’ gezien werd als het gevolg van de vrouw die zich niet hield aan haar traditionele sociale rol.

Marie Bell, de actrice die Monique vertolkte in de tweede verfilming van *La Garçonne*, stelde dat *La Garçonne* een werk was waarvan critici ‘son aspect social, son caractère d’étude et de témoignage’ genegeerd hadden.¹³³ Verder in het artikel stelde ze dat ‘Les Monique Lerbier se sont multipliées à l’infini’, waarmee ze de actualiteit van het ‘probleem’ benadrukte.¹³⁴ In dat artikel werden de garçons gelinkt met vrouwen die deel uit wilden maken van de arbeidsmarkt. Volgens de actrice bevonden de vrouwen zich in een identiteitscrisis en moesten ze bijgevolg op zoek gaan naar zichzelf. Daarmee impliceerde Bell dat ze terug dienden te gaan naar het traditionele rollenpatroon om zichzelf te vinden. In het werk kende het hoofdpersonage immers enkel geluk door te trouwen met een intellectuele man die haar accepteerde voor wie ze was, wat de traditionele rol van de vrouw als echtgenote onderstreepte.¹³⁵

¹²⁶ Bob, “Sifflets et Ciseaux”, *L’Indépendance Belge*, 19 oktober 1923, 3; L. Dumont-Wilden, “La vie littéraire à Paris”, *La Nation Belge*, 3 augustus 1922, 5; “La Garçonne”, *Le Peuple*, 24 april 1936, 6; Piccolo, “Question de poids...”, *Le Soir*, 8 januari 1923, 1; R.T., “L’Auteur de « La Garçonne » nous parle de son oeuvre”, *La Dernière Heure*, 5 oktober 1926, 1.

¹²⁷ Marie Bell, “Les vedettes écrivent... « La Garçonne 1935 »”, *Gazette de Charleroi*, 2 januari 1936, 6.

¹²⁸ Piccolo, “Question de poids...”; R.T., “L’Auteur de « La Garçonne » nous parle de son oeuvre”.

¹²⁹ Bob, “Sifflets et Ciseaux”; Bell, “Les vedettes écrivent... « La Garçonne 1935 »”.

¹³⁰ R.T., “L’Auteur de « La Garçonne » nous parle de son oeuvre”.

¹³¹ “La Garçonne”, *Le Peuple*.

¹³² L. Dumont-Wilden, “La vie littéraire à Paris”.

¹³³ Bell, “Les vedettes écrivent... « La Garçonne 1935 »”.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Bard en Garrigou-Lagrange, “Les garçons étaient-elles les premières féministes ?”; Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 368.

De garçonne werd door artikels van alle ideologieën verbonden met onfatsoenlijk gedrag.¹³⁶ Een journalist van *Le Courrier de L'Escaut* noemde *La Garçonne* 'ignoble' en een verslaggever van *Le Soir* schreef zelfs dat geen enkele krant de inhoud van het boek zou durven reproduceren.¹³⁷ Een lezer van de liberale krant *L'Étoile Belge* stuurde eveneens namens een groep van moeders een lezersbrief naar de krant waarbij ze *La Garçonne* een werk 'de l'immoralité' noemde. Ze ging daarbij in tegen Margueritte: 'M. Margueritte professe que toutes les jeunes filles doivent [...] être familiarisées avec "tout" devant le mariage. Nous savons bien, nous, que les futurs maris veulent épouser des femmes dignes d'eux'.¹³⁸ Daarmee impliceerde de lezer dat meisjes zoals Monique geen goede mannen verdienden en benadrukte ze dat vrouwen geen seksuele contacten dienden te hebben voor het huwelijk. Het is eveneens mogelijk dat de moeder met 'alles' ook impliciet naar de homoseksuele relatie van Monique met Niquette verwees.

Het is opvallend dat zowel de moeder als Marie Bell de garçonne benoemden als een probleem, waarbij ze akkoord gingen met het beeld dat de mannelijke journalisten propageerden. De vrouwen kregen daarbij, in tegenstelling tot de garçonne zelf, wel de mogelijkheid om hun mening te delen in de krant. Het is mogelijk dat de teksten van de vrouwen enkel in kranten mochten verschijnen omdat ze de mening van de verslaggevers deelden, waardoor niet gesteld kan worden dat beide vrouwen echt een representatie waren van de mening van de vrouwen van de liberale strekking. Toch bewijzen hun standpunten dat het verkeerd is om de garçonne te veralgemenen met 'de vrouw', wat verschillende journalisten in die tijdsperiode wel deden.

Hoewel er in de meeste artikels geen verwijzing is naar de homoseksuele relatie tussen Monique en Niquette, haalde een journalist van *La Nation Belge* het wel aan in het eerder besproken artikel van 3 augustus 1922. Daarin benoemde de journalist het gedrag van het hoofdpersonage als 'plus pervers' dan dat van de meeste jongemannen, die ze volgens hem wilde imiteren.¹³⁹ De verslaggever benoemde dus rechtstreeks de verbinding tussen de garçonne mode en

¹³⁶ "À propos du film « La Garçonne »", *Le Vingtième Siècle*, 22 januari 1924, 4; "Echos et Nouvelles"; "Flandre Wallonne Renaisiss", *Le Courrier de l'Escaut*, 3 maart 1938, 4; L. Dumont-Wilden, "La vie littéraire à Paris"; "Notes", *L'Indépendance Belge*, 19 maart 1925, 3; Piccolo, "Question de poids..."; Renée Daugny, "Chronique Parisienne: La crise du mariage", *La Wallonie*, 5 november 1924, 4.

¹³⁷ "Flandre Wallonne Renaisiss"; Piccolo, "Question de poids...".

¹³⁸ "Faits divers", *L'Étoile Belge*, 18 augustus 1923, 4.

¹³⁹ L. Dumont-Wilden, "La vie littéraire à Paris".

homoseksuele contacten. Hoewel het maar een beperkt onderdeel was van het werk, wees het wel op een belangrijke associatie. Lesbische koppels maakten immers gebruik van de *garçonne* mode om heteroseksuele relaties te imiteren, wat ook aan bod komt in het bronnenmateriaal. Zo stelde een artikel in het liberale *Le Matin* met de titel ‘Mœurs Etrangées...’ dat een Berlijnse vrouw de kledij van haar buurman gestolen had om voor ‘*garçonne* te spelen’: ‘Elle arpentait les rues de la capitale prussienne, faisant audacieusement “de l’œil” à toutes celles qui passaient’.¹⁴⁰ De journalist stelde de *garçonne* dus voor als iemand die ‘durfde’, wat opnieuw wijst op het idee van de mannelijk geklede vrouw als een avontuurlijk en onafhankelijk figuur. Toch was de kerngedachte van het artikel dat de vrouw zich als man verkleedde, uitsluitend om met andere vrouwen te kunnen flirten.¹⁴¹ Bijgevolg representeerde de journalist de *garçonne* als een vrouw die seksueel actief gedrag vertoonde, wat traditioneel gezien werd als mannelijk gedrag.¹⁴² Nogmaals representeerde de media de *garçonne* dus als een vrouw die tegen de bestaande genderrollen inging.

Een bekende case die aan bod kwam in de Belgische dagbladpers was de travestie van Miss Smith, alias ‘Colonel Victor Barker’. Valérie Smith was een vrouw die in 1929 vervolgd werd door de Britse autoriteiten omdat ze twee keer onder ede over haar naam en identiteit gelogen had.¹⁴³ De eerste keer was toen ze de titel van ‘kolonel’ verkreeg en de tweede keer trouwde ze met een andere vrouw, Miss Haward.¹⁴⁴ Bij de bespreking van de rechtszaak sprak het huwelijk duidelijk tot de verbeelding van journalisten, aangezien ze het uitvoerig bespraken.¹⁴⁵ Beide vrouwen hielden vol dat hun relatie, ondanks hun huwelijk, platonisch bleef.¹⁴⁶ Volgens het officiële verhaal van beide vrouwen, had Smith Haward ervan overtuigd om samen te logeren op een hotel. Naar eigen zeggen wilde Smith haar helpen omdat ze een slechte thuissituatie had.

¹⁴⁰ Rémy, “Bloc-Notes: Mœurs Etrangées...”, *Le Matin*, 22 september 1926, 1.

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Hoebeke, “Sex and the City”, 16-17.

¹⁴³ “Au Palais de Justice”, *L’Indépendance Belge*, 18 maart 1929, 4; Ben Nichols, “Lettre de Londres”, *Le Matin*, 2 mei 1929, 3; “La femme-homme « Colonel Barker » inculpée de faux témoignages ira devant les assises”; “Le « colonel Barker » condamné”, *La Meuse*, 26 april 1929, 4; “Le faux « Colonel Barker » est libéré”, *L’Avenir du Luxembourg*, 17 december 1929, 2; “Le procès du « Colonel » Barker”, *La Dernière Heure*, 26 april 1929, 3; “Les aventures de la femme-officier”, *Journal de Charleroi*, 29 maart 1929, 1.

¹⁴⁴ Ben Nichols, “Lettre de Londres”; “Le « colonel Barker » condamné”; “Le faux « Colonel Barker » est libéré”.

¹⁴⁵ “Au Palais de Justice”; Ben Nichols, “Lettre de Londres”; “La femme-homme « Colonel Barker » inculpée de faux témoignages ira devant les assises”; “Le « colonel Barker » condamné”; “Le procès du « Colonel » Barker”; “Les aventures de la femme-officier”.

¹⁴⁶ “La vie d’Irma-Valérie Smith, « colonel » de l’armée britannique”, *La Wallonie*, 14 maart 1929, 5; “Les aventures de la femme-officier”.

Ze zeiden ook dat ze eigenlijk niet wilden trouwen met elkaar, maar dat ze gedwongen werden door de ouders van Haward nadat ze uiteindelijk twee weken samengeleefd hadden op hotel.¹⁴⁷

Hoewel beide vrouwen samenleefden, benadrukte Haward dat ze nooit vermoedde dat Smith eigenlijk een vrouw was. Ben Nichols, verslaggever van het liberale *Le Matin*, impliceerde echter dat de rechter Haward niet geloofde: ‘Le juge, malgré tout le sérieux des magistrats britanniques, n’en pouvait plus, mais il fallait bien continuer l’interrogatoire’.¹⁴⁸ Het lijkt inderdaad niet waarschijnlijk dat Haward het geslacht van Smith niet had kunnen achterhalen. Daarnaast had Smith haar reeds voor de rechtszaak ook al verlaten voor een andere vrouw, wat ook niet verklaarbaar is indien het officiële verhaal klopte.¹⁴⁹ Het is dus duidelijk dat Smith en Haward een homoseksuele relatie hadden, maar volhielden dat dat niet het geval was om de stigmatisering te vermijden.

Hoewel het dus erg waarschijnlijk is dat de rechter en journalisten wisten dat Haward en Smith een homoseksuele relatie hadden met elkaar, is het discours over de vrouwen niet negatief. Verslaggevers benadrukten immers eerder hun verbazing of hun verwarring met betrekking tot het voorval. De journalist van *La Wallonie* noemde de zaak op 14 maart 1929 ‘curieux’ en verwees naar Smith afwisselend met ‘il’ en ‘elle’.¹⁵⁰ Hetzelfde is van toepassing voor het artikel dat ongeveer twee weken later verscheen, waarbij de verslaggever de getuigenis van Haward verwarrend vond en eveneens naar Smith verwees met zowel mannelijke als vrouwelijke voornaamwoorden.¹⁵¹ Een mogelijke verklaring voor die verwarring is de theorie van ‘het derde geslacht’. Sinds de negentiende eeuw geloofden sommige seksuologen immers dat homoseksualiteit het gevolg was van een biologisch ‘probleem’ met het geslacht van ‘de homoseksueel’. Daarbij was ‘de homoseksueel’ geen man of vrouw, maar een combinatie van beiden, wat volgens seksuologen de reden was voor hun homoseksualiteit.¹⁵² Het is daarbij

¹⁴⁷ Ben Nichols, “Lettre de Londres”; “Le procès du « Colonel » Barker”; “Les aventures de la femme-officier”.

¹⁴⁸ Ben Nichols, “Lettre de Londres”.

¹⁴⁹ “La vie d’Irma-Valérie Smith, « colonel » de l’armée britannique”.

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ “Les aventures de la femme-officier”.

¹⁵² Carroll Smith-Rosenberg, ‘Discourses of Sexuality and Subjectivity: the New Woman, 1870-1936’ in *Hidden From History: Reclaiming the Gay and Lesbian Past*, onder redactie van Martin Baumi Duberman, George Chauncey Jr. en Martha Vicinus (New York: New American Library, 1989), 265; Dupont, ‘Eekhouds eenmansstrijd’, 198; Joseph Bristow, *Sexuality* (Londen: Routledge, 2011), 21; Vantilt, ‘Van de doofpot naar het kraambled’, 49.

mogelijk dat het discours van de journalisten aansloot bij de gangbare ideeën van de seksuologen van die periode.

Verder is de verbazing die journalisten uitdrukten een indicatie van de onzichtbaarheid van vrouwelijke homoseksuele relaties in vergelijking met mannelijke homoseksuele relaties. Mannelijke homoseksualiteit was immers breder bekend in de jaren 1920 en 1930 als gevolg van verschillende schandalen op het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw, zoals het proces tegen Oscar Wilde in 1895 en het Eulenberg-schandaal in 1907.¹⁵³ Homoseksuele relaties tussen vrouwen werden in Europa, in tegenstelling tot de relaties tussen mannen, zelden gecriminaliseerd en waren bijgevolg minder zichtbaar. Daarbij werden de relaties in Groot-Brittannië en België enkel via omwegen terechtgesteld.¹⁵⁴ Smith was een voorbeeld van een onrechtstreekse terechtstelling, waarbij ze negen maanden celstraf kreeg voor haar huwelijk met Haward.¹⁵⁵ Dat was wellicht het gevolg van de angst die de rechter voelde voor mogelijke imitaties van de relatie en het huwelijk van Smith en Haward, wat de journalist van het liberale *La Dernière Heure* aanhaalde de dag voor het oordeel geveld werd, op 26 april 1929: ‘Le juge estima le cas très difficile à résoudre. Ne pas punir c’était encourager à imiter le « colonel » en l’assurant de l’impunité’.¹⁵⁶

Die bezorgdheid was het resultaat van de aandacht voor de rechtszaak, die de verslaggever van *La Dernière Heure* eerder in het artikel aanhaalde, waarbij hij opmerkte dat een groot aantal vrouwen zo geïnteresseerd was in de rechtszaak dat ze die zelf wilden bijwonen.¹⁵⁷ Dat onderzoeksresultaat stemt overeen met wat Alison Oram, Annmarie Turnbull en Laura Doan reeds beschreven in hun onderzoek. De historici stelden immers dat Colonel Barker de meest besproken ‘passing woman’ was in de Britse pers, wat eveneens het geval was in België.¹⁵⁸ Het is daarbij opvallend dat voornamelijk liberale en socialistische kranten de zaak van Smith bespraken. Wellicht is dat het gevolg van de zwijgpolitiek die Wannes Dupont reeds

¹⁵³ Tamagne, ‘Homosexuality’, 54.

¹⁵⁴ Norton, ‘Homosexuality’, 77; Tamagne, ‘Homosexuality’, 52; Weeks, *Sex, Politics and Society*, 217-18.

¹⁵⁵ Ben Nichols, ‘Lettre de Londres’; ‘Le faux « Colonel Barker » est libéré’.

¹⁵⁶ ‘Le procès du « Colonel » Barker’.

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Laura Doan, ‘Passing Fashions: Reading Female Masculinities in the 1920s’, *Feminist Studies* 24, nr. 3 (1998): 664; Alison Oram en Annmarie Turnbull, *The Lesbian History Sourcebook: Love and Sex Between Women in Britain from 1780-1970* (Oxfordshire: Routledge, 2001), 38.

onderzocht, waarbij katholieken vreesden dat het openlijk bespreken van homoseksualiteit zou leiden tot een verspreiding van het fenomeen.¹⁵⁹

De angst voor de imitatie bleef eveneens niet beperkt tot de rechter. In de maanden na het proces verwezen immers verschillende journalisten naar de rechtszaak van Barker wanneer gelijkaardige homoseksuele relaties ontdekt werden.¹⁶⁰ In de eerste plaats gebeurde dat bij de bespreking van Peter Stratford in het liberale *Gazette de Charleroi*, op 6 mei 1929. De ondertitel van het artikel verwees daarbij meteen naar de case van Valérie Smith: ‘une mystérieuse émule de la “Colonel Barker”’.¹⁶¹ De verslaggever vond de vergelijking tussen beide gevallen expliciet in het feit dat het opnieuw een relatie betrof tussen een vrouw die zich als man kleepte en een andere vrouw. In dit geval werd ‘Peter Stratford’ door haar vrouw naar het ziekenhuis gebracht, waarbij de vrouw volgens de journalist erg geëmotioneerd was door de uiteindelijke dood van ‘Peter’. Door de slechte fysieke situatie waarin ‘Peter’ zich bevond, was het niet mogelijk om meer informatie te achterhalen over haar leven, waarbij haar echtgenote eveneens na haar dood meteen vertrok.¹⁶²

Dezelfde vergelijking werd eveneens door twee journalisten gemaakt bij een andere case, namelijk die van miss Brown en miss Mac Goan. In september 1929 verschenen er zowel in *L'Indépendance Belge* als in *La Wallonie* artikels over de gelijkenis tussen Brown en Barker. Miss Brown deed zich eveneens voor als man om met miss Mac Goan te trouwen, waarna ze samen verdwenen.¹⁶³ Ze werden later teruggevonden door de vader van miss Mac Goan, waarbij beide vrouwen vrouwelijke kledij droegen.¹⁶⁴ Die getuigenis toont aan dat miss Brown de mannelijke kledij voornamelijk droeg wanneer ze een man diende te zijn om iets te kunnen doen, zoals trouwen met miss Mac Goan. Daarnaast droeg ze volgens het artikel in *L'Indépendance Belge* ook mannelijke kledij om te werken. Het artikel stelde daarbij dat miss Brown verantwoordelijk was voor de financiële middelen van het huishouden en dat miss Mac

¹⁵⁹ Dupont, ‘Eekhouds eenmansstrijd’, 205-207; Dupont, ‘Free Floating Evils’, 457-60.

¹⁶⁰ “Faits Divers”, *Gazette de Charleroi*, 6 mei 1929, 3; “Les deux femmes qui s’étaient épousées”, *La Wallonie*, 25 september 1929, 1; “Une émule de la « colonel » Barker à Glasgow”, *L'Indépendance Belge*, 18 september 1929, 2.

¹⁶¹ “Faits Divers”, *Gazette de Charleroi*.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ “Les deux femmes qui s’étaient épousées”; “Une émule de la « colonel » Barker à Glasgow”.

¹⁶⁴ “Une émule de la « colonel » Barker à Glasgow”.

Goan thuisbleef.¹⁶⁵ Beide vrouwen bootsten dus een heteroseksueel huwelijk na aan de hand van de traditionele kledij en genderrollen. Deze onderzoeksresultaten bevestigen de resultaten van Christine Bard, die stelde dat sommige lesbische relaties heteroseksuele relaties imiteerden aan de hand van kledij.¹⁶⁶ Daarnaast kan die nabootsing een voorbeeld zijn van homonormativiteit. Bij homonormativiteit nemen homoseksuelen heteroseksuele praktijken, zoals het huwelijk en huiselijkheid, over om te benadrukken dat ze gelijk zijn aan heteroseksuelen. Volgens Brandon Andrew Robinson was dat een reactie op de heersende heteronormativiteit, waarbij heteroseksualiteit als superieur geacht werd ten opzichte van andere seksualiteiten.¹⁶⁷

De journalist van *La Wallonie* benoemde het huwelijk tussen Brown en Mac Goan rechtstreeks als ‘saphisme’, wat eerder zeldzaam was in het bronnencorpus.¹⁶⁸ Dat toont aan dat journalisten homoseksuele relaties tussen vrouwen herkenden en werpt ook een licht op hoe ze de case van Barker aanschouwden, hoewel er in die artikels geen rechtstreekse verwijzing was naar homoseksualiteit. Dit onderzoeksresultaat spreekt de bevindingen van Laura Doan tegen, aangezien zij overtuigd was dat journalisten de relatie van Barker niet konden identificeren als lesbisch.¹⁶⁹ Daarnaast spreekt het eveneens de bevindingen van Alison Oram en Annmarie Turnbull in bepaalde mate tegen. Zij stelden immers dat de *garçonne*-mode pas vanaf de jaren 1930 met homoseksualiteit verbonden werd, wanneer het artikel dat *La Nation Belge* uitgaf in 1922 aantoonde dat de verbinding tussen de mode en lesbische relaties reeds gemaakt werd in de jaren 1920.¹⁷⁰

4. Het recht op de broek: de rechtszaak van Violette Morris en de Franse Sportfederatie voor vrouwen

Op het einde van de jaren 1920 bespraken journalisten eveneens of vrouwen al dan niet het recht hadden om de broek te dragen. Dat was het gevolg van de rechtszaak die Violette Morris aanspande tegen de Franse Sportfederatie voor vrouwen. Morris was, zoals eerder vermeld, een Franse sportvrouw, die verschillende prijzen in het discuswerpen en autorijden had

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Bard, *Une Histoire Politique du Pantalon*, 242.

¹⁶⁷ Brandon Andrew Robinson, ‘Heteronormativity and Homonormativity’, in *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies*, onder redactie van Nancy A. Naples (New York: John Wiley & Sons, 2016), 1.

¹⁶⁸ “Les deux femmes qui s’étaient épousées”.

¹⁶⁹ Doan, ‘Passing Fashions’, 665.

¹⁷⁰ Oram en Turnbull, *The Lesbian History Sourcebook*, 58.

gewonnen.¹⁷¹ In 1928 besloot de Sportfederatie voor vrouwen haar sportlicentie echter in te trekken omdat ze de mannelijke kledij van Morris ongepast vond.¹⁷² Een verklaring voor die beslissing is de sterke band van de Sportfederatie met reformistische feministen. De voorzitter van de organisatie, Yvonne Legrand, was immers actief binnen het reformistische *Ligue Française pour le droit des femmes*.¹⁷³ De reformistische feministen wensten gelijkheid te behalen tussen vrouwen en mannen binnen het reeds bestaande kader van de traditionele gendernormen.¹⁷⁴ De mannelijke uitstraling van Morris druiste daarbij in tegen het vrouwelijk ideaal van de feministen, waarbij ze volgens hen een bedreiging vormde voor die gelijkheid.¹⁷⁵ Het uitsluiten van de atlete was bijgevolg wellicht een poging van de Sportfederatie en van de reformistische feministen om zich te distantiëren van Morris en andere garçonnés. Morris ging echter niet akkoord met de afschaffing van haar lidmaatschap. Ze klaagde de Sportfederatie aan, waarbij ze haar licentie terugwilde en een schadevergoeding van 100 000 frank wilde ontvangen.¹⁷⁶

Christine Bard toonde reeds aan dat het proces hevig gemediatiseerd werd in Frankrijk, waarbij Franse journalisten het kaderden als het proces dat het ‘recht op de broek’ van de vrouw bepaalde. Ze stelde eveneens dat de Franse pers meestal de kant koos van Morris, maar zelden benoemde dat ze op vrouwen viel.¹⁷⁷ De Belgische pers besprak eveneens het proces tussen Morris en de Franse Sportfederatie voor vrouwen. Daarbij valt op dat de socialistische pers overwegend positiever was over de sportvrouw en haar proces dan de liberale en katholieke pers.

De socialistische pers plaatste de agency voornamelijk bij de Sportfederatie, waarbij Morris bijgevolg als slachtoffer afgebeeld werd.¹⁷⁸ Dat is onder andere het geval in een kort artikel dat

¹⁷¹ Tamagne, *Histoire de l'homosexualité en Europe*, 339.

¹⁷² Bard, *Les Garçonnés*, 105; Bard en Garrigou-Lagrange, “Les garçonnés étaient-elles les premières féministes ?”; Tamagne, *Histoire de l'homosexualité en Europe*, 339.

¹⁷³ Florys Castan-Vicente, Anaïs Bohuon en Lucie Pallesi, ‘« Ni de seins, ni de règlement », l’athlète Violette Morris ou le procès de l’identité sexuée de l’entre-deux-guerres’, 20 & 21 *Revue d’histoire* 4, nr. 152 (2021): 97-98.

¹⁷⁴ Bard, *Les Garçonnés*, 70.

¹⁷⁵ Castan-Vicente, Bohuon en Pallesi, ‘« Ni de seins, ni de règlement »’: 97-98.

¹⁷⁶ Bard, *Les Garçonnés*, 30.

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ “Een Vrouw die de Broek draagt”, *De Volksgazet*, 27 maart 1930, 1; Havas, “Le cas de Violette Morris, La femme habillée en homme”, *Journal de Charleroi*, 27 maart 1930, 4; “Mlle Violette Morris”, *Journal de Charleroi*, 25 december 1928, 1.

op de dag van het vonnis, 27 maart 1930, verscheen in de *Journal de Charleroi*: ‘On sait que Violette Morris avait été exclue de la Fédération notamment parce qu’elle portait le costume masculin.’¹⁷⁹ Havas, de schrijver van het artikel, kende Morris een passieve rol toe en gebruikte daarnaast ook het woord ‘notamment’.¹⁸⁰ Dat woord wijst erop dat Havas de reden van de Sportfederatie geen geldige reden vond. Hetzelfde discours komt ook aan bod in het eerder besproken artikel dat in *Le Peuple* verscheen op 1 maart 1930, getiteld ‘Mme Violette Morris veut porter le pantalon’. In dat artikel schreef de journalist het volgende:

‘A vrai dire, les raisons pour lesquelles la fédération a exclu la championne du lancement du poids sont assez minces: ces dames de la fédération se déclarent offusquées au dernier degré du fait qu’à la jupe ultra-courte exigée par la mode et l’exercice du sport, Mme Morris préfère le costume masculin.’¹⁸¹

De verslaggever drukte daarbij expliciet het standpunt uit dat volgens hem de Sportfederatie geen goede reden had om Morris uit te sluiten. Hij maakte daarbij eveneens een contrast met een alternatief dat hij slechter vond, namelijk ‘ultrakorte’ rokjes.¹⁸² Door dat contrast wekte de auteur de indruk dat het alternatief voor de mannelijke kleren erger was, waarbij hij de lezer wellicht probeerde te overtuigen van zijn begripvolle standpunt ten opzichte van Morris. Socialistische kranten waren niet uitsluitend positief over Morris. Daarbij omvat het bronnencorpus ook een erg feitelijk artikel van de krant *Vooruit* en een artikel van *De Volksgazet* dat zowel Morris als de Sportfederatie negatief beoordeeld. Beide artikels namen daarbij dus geen expliciet standpunt in.¹⁸³

Journalisten van katholieke kranten waren Morris eerder negatief gezind. Net zoals het artikel uit *Le Peuple* dat hierboven besproken werd, haalde een journalist van de *Gazet van Antwerpen* aan dat de vrouwelijke mode korter werd. Dat deed hij echter niet ter bescherming van de sportvrouw, aangezien hij de rechterlijke acties van Morris als een gevolg van die kortere mode benoemde. Hij maakte daarbij gebruik van een metafoor, waarbij hij haar acties benoemde als

¹⁷⁹ Havas, “Le cas de Violette Morris, La femme habillée en homme”.

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ “Mme Violette Morris veut porter le pantalon”.

¹⁸² Ibid.

¹⁸³ “Een Vrouw die de Broek draagt”; “Het proces der vrouw in manskleeren”, *Vooruit*, 29 maart 1930, 2.

‘een der druppels, die de vrouwelijke sekte laat vallen op den steen der mannelijke overmacht’.¹⁸⁴ Dat discours vervolledigde hij door andere ‘druppels’ te benoemen, respectievelijk de kortere kledij van de vrouw, de bredere ‘fiets-broeken’ en hun kortere kapsels. De verslaggever van de *Gazet van Antwerpen* verwees naar de ‘druppels’ als schijnbaar ongevaarlijk, maar waarschuwde voor de brekende kracht die ze konden hebben ten opzichte van de mannelijke macht op de lange termijn.¹⁸⁵ Het discours in de *Gazet van Antwerpen* bevestigt een onderzoeksresultaat dat reeds opgemerkt werd in katholieke kranten, waarbij opviel dat verslaggevers zich bedreigd voelden door garçonnnes. Hoewel het conflict tussen Morris en de Sportfederatie voor vrouwen laat zien dat de reformistische feministen zich wilden distantiëren van de mannelijke kledij van Morris, maakte de journalist dus geen onderscheid tussen garçonnnes en het feminisme.

Een andere journalist impliceerde in een artikel van het katholieke *Het Handelsblad* dat Morris koppig was en te hevig reageerde. De journalist wees er immers op dat ze haar club ‘geen stap tegemoet wilde komen’ omdat ze de ‘gedulde sportieve pofbroek’ niet wilde aantrekken.¹⁸⁶ De journalist maakte net zoals de verslaggever van *Le Peuple* een contrast, maar gaf daarbij een alternatief dat hijzelf beter achtte, namelijk de sportieve broek. Door te benadrukken dat Morris vasthield aan ‘een gewone mannenbroek’ en geen sportieve broek, leek haar aanklacht minder gerechtvaardigd dan bij de socialistische kranten. Het contrast dat de journalist maakt wijst opnieuw een normatief doel, net zoals het contrast bij de socialistische krant, maar is nu expliciet gekant tegen de sportvrouw.

Journalisten van de liberale pers waren eveneens eerder negatief wat betreft Morris. Een verslaggever van *Le Soir* schreef in maart 1930 dat Morris ‘n’a tenu aucun compte des observations qui lui avaient été faits’.¹⁸⁷ Daarbij haalde hij aan dat volgens de rechter haar positie binnen de Sportfederatie voor vrouwen heel delicaat was geworden door ‘son attitude sportive et masculine, par son langage, par la mutilation volontaire de ses seins’.¹⁸⁸ De verwijdering van haar borsten was een gerucht dat vaker in de pers verscheen.¹⁸⁹ De

¹⁸⁴ “Van Dag tot Dag: Over de broek en andere vrouwelijke aangelegenheden”.

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ “Een Vrouw in mannenkleeren”, *Het Handelsblad*, 28 februari 1930.

¹⁸⁷ “Violette Morris contre la Fédération française des sports féminins”, *Le Soir*, 27 maart 1930, 3.

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 339.

berichtgeving over het gerucht benadrukte de androgyniteit van Morris, waarbij de verslaggevers wellicht de keuze van het bestuur van de Sportfederatie voor vrouwen wilden rechtvaardigen. Daarnaast vermeldde de journalist van *Le Soir* dat de Sportfederatie gewezen had op problematisch gedrag van Morris, waarbij ze tijdens een wedstrijd in 1923 een scheidsrechter had beledigd en leden van het bureau geslagen had.¹⁹⁰ Hoewel dat gedrag inderdaad een reden had kunnen zijn voor haar uitsluiting, lijkt het onlogisch dat dat gedrag doorslaggevend was, aangezien de Sportfederatie de uitsluiting pas vijf jaar later uitvoerde. Wellicht wilde de Sportfederatie met die stellingen de uitsluiting meer legitimeren.

Een andere journalist, die een artikel een dag later publiceerde in de liberale krant *Gazette de Charleroi*, vond het vonnis echter onterecht. Daarbij stelde de verslaggever dat Morris zodanig veel op een man leek dat ze er ‘encore plus ridicule’ zou uitzien als ze vrouwelijke kledij zou dragen.¹⁹¹ Hoewel de journalist dus tegen het vonnis inging, had hij nog steeds geen positieve houding richting Morris, aangezien hij met die stelling wel impliceerde dat ze belachelijk was. Die stelling sluit aan bij het discours van de journalist Claude Montorge, die reeds besproken werd in het tweede deel van dit hoofdstuk.

Het bronnenmateriaal wijst aan dat de rechtszaak van Morris in België, net zoals in Frankrijk, hevig gemediatiseerd werd. Toch was er een duidelijk verschil tussen de standpunten van de Belgische journalisten en die van de Franse verslaggevers. Bard stelde immers dat de Franse journalisten vooral de kant van Morris kozen tijdens het proces, wanneer dat in België minder vanzelfsprekend was. De enige artikels die Morris duidelijk verdedigden, verschenen immers in kranten van de socialistische strekking. De liberale pers sprak zich niet expliciet uit tegen het recht van de vrouw om de broek te dragen, maar schreef wel negatief over Morris. Verder beschermde de katholieke pers duidelijk de keuze van de Sportfederatie voor vrouwen door de kledingstijl en het gedrag van Morris als storend te benoemen. Naast het onderscheid tussen de verschillende ideologische strekkingen is het opvallend dat de Sportfederatie een actieve rol speelde in het stigmatiseren van Morris. De Sportfederatie verwees in de rechtszaak namelijk specifiek naar haar mannelijke uiterlijk en gedrag als ongepast, waarbij de sportfederatie zichzelf en het feminisme wellicht zoveel mogelijk probeerde te distantiëren van de sportvrouw.

¹⁹⁰ “Violette Morris contre la Fédération française des sports féminins”.

¹⁹¹ Gil Blas, “Ephémérides”.

Het is daarbij opvallend dat de Sportfederatie de mannelijkheid van Morris als een zodanig groot probleem ervaarde, dat ze de keuze maakte om de zeer succesvolle sportvrouw uit te sluiten.

Hoewel niet alle besproken kranten hun oplagecijfers bijhielden tijdens het interbellum, valt wel op dat de aangehaalde liberale kranten, namelijk de *Gazette de Charleroi* en vooral *Le Soir*, gecombineerd meer oplagen drukten dan de socialistische en katholieke kranten.¹⁹² Het liberale standpunt omtrent de rechtszaak werd op dat moment dus wellicht het meest gelezen in Wallonië en Brussel. In Vlaanderen werd het katholieke standpunt het meest gelezen, aangezien het aantal opslagen van de *Gazet van Antwerpen* in de besproken periode groter was dan die van *De Volksgazet* en *Vooruit*.

Besluit

Dit hoofdstuk toonde aan dat garçonnés op verschillende manieren tot de verbeelding van journalisten spraken. De manier waarop verslaggevers de garçonne verbeeldde was daarbij afhankelijk van de ideologische stroming van de krant waarvoor de journalisten werkten. Enkele verslaggevers van de socialistische en liberale pers gaven garçonnés, meer specifiek Morris, een heroïsche invulling. Daarbij verwezen de verslaggevers specifiek naar het dapper werk van de vrouw tijdens de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast wezen de katholieke en liberale pers naar de emancipatie van de vrouw als oorzaak van het bestaan van garçonnés. Daarbij viel op dat die verslaggevers zich bedreigd voelden door de garçonnés.

Journalisten waren erg negatief over het uiterlijk van de garçonnés, waarbij ze stelden dat de garçonnés lelijk of belachelijk waren. De socialistische en liberale pers verwezen daarbij naar negatieve reacties van de omgeving van de garçonne. Daarnaast drukte de katholieke pers een grote bezorgdheid uit over de gezondheid van de vrouwen. Die onderzoeksresultaten sluit aan bij de bevindingen over Franse garçonnés en Engelse ‘nieuwe vrouwen’ van zowel Bard, Tamagne en Seys. Daarbij valt op dat de Belgische verslaggevers gelijkaardige reacties vertoonden als de Franse en Engelse journalisten. Toch noemden journalisten van de katholieke en socialistische pers de garçonnés ook uitzonderlijk ‘aantrekkelijk’, wat wijst op een

¹⁹² De Bens en Raeymaeckers, *De Pers in België*, 41-42.

representatie van de *garçonne* als *femme fatale*. Die profilering nuanceert de bevindingen van Bard, die stelde dat journalisten *garçonnes* steeds als onaantrekkelijk voorstelden.

Naast de schoonheid van de vrouwen, bespraken journalisten eveneens het gedrag van de *garçonnes*. Daarbij werd de ‘mannelijke vrouw’ benoemd als een sociaal probleem, waarbij ook vrouwen die gekant waren tegen de *garçonne* het woord namen in de artikels. Die representatie bevestigt de bevindingen van Bard, Oram en Turnbull. Daarbij valt eveneens op dat vrouwen in homoseksuele relaties mannelijke kledij gebruiken om zich te spiegelen aan heteroseksuele relaties, waarbij er mogelijks sprake was van het concept ‘homonormativity’.

Ten slotte bespraken verslaggevers in het licht van de rechtszaak van Violette Morris ook of vrouwen al dan niet het recht hadden om de broek te dragen. De enige artikels die Morris expliciet verdedigden verschenen in de socialistische pers, waarbij de liberale en katholieke pers tegenstanders waren van de sportvrouw. Die onderzoeksresultaten vertonen geen gelijkenis met de bevindingen van Bard. Zij stelde immers dat de Franse pers voornamelijk voorstander was van Morris. Het onderzoek toont bijgevolg aan dat er vele gelijkenissen bestaan tussen het discours van Belgische journalisten en dat van hun buitenlandse collega’s, maar dat er ook sprake was van onderlinge verschillen.

Hoofdstuk 2: De ‘femme fatale’: de lesbian-like vrouw als gevaar

Inleiding: de seksualiteit wordt uitgedokterd

‘Hélas! Les femmes damnées restent damnées à jamais.’¹⁹³

De negentiende eeuw was een belangrijke eeuw voor de wetenschap. Daarbij was er sprake van de ontwikkeling van verschillende wetenschappelijke vakgebieden, waaronder de psychologie en de seksuologie.¹⁹⁴ Doorheen de eeuw bespraken Europese psychiaters verschillende ‘perversies’. Dat was seksueel gedrag dat medici abnormaal vonden, zoals pedofilie en homoseksualiteit.¹⁹⁵ Ze benoemden seksueel ‘afwijkend’ gedrag daarbij als mentale stoornissen en ziektes. De wetenschappers maakten bijgevolg gebruik van een specifiek medisch discours om die zogenaamde ziektes te beschrijven en bestrijden. Die ‘ziektes’ waren, afhankelijk van de auteur, het gevolg van contacten met ‘verkeerde’ milieus of lichamelijke problemen.¹⁹⁶ Gepaard met dat medische discours ging een gevoel van gevaar, aangezien verschillende dokters dachten dat homoseksuelen moeilijk genezen konden worden en bijgevolg anderen konden ‘besmetten’.¹⁹⁷ Het medische discours had ook een invloed op de Belgische journalisten. Dat toont bovenstaand citaat aan, waarbij de verslaggever van *L’Indépendance Belge* overtuigd was van de eeuwige verdoemenis van homoseksuele vrouwen.¹⁹⁸

Hoewel er in de historiografie een consensus bestaat over de idee van het ‘besmettingsgevaar’ van mannelijke homoseksualiteit, bestaat er meer discussie over de angst met betrekking tot

¹⁹³ “Chronique Théâtrale”, *L’Indépendance Belge*, 10 oktober 1926, 3.

¹⁹⁴ Valérie Piette, ‘On ne peut plus rien dire, mais on peut peut-être essayer d’en faire l’histoire ?’, *La Revue Nouvelle* 8, nr. 4 (2023/4): 28.

¹⁹⁵ Jeffrey Weeks, ‘Discourse, Desire and Sexual Deviance: Some Problems in a History of Homosexuality’, in *Culture, Society and Sexuality: A Reader*, onder redactie van Peter Aggleton en Richard Parker (Londen: Routledge, 2007), 126; Piette, ‘On ne peut plus rien dire’, 1.

¹⁹⁶ Martha Vicinus, *Intimate Friends: Women Who Loved Women, 1778-1928* (Chicago: The University of Chicago Press, 2006), 202-206; Piette, ‘On ne peut plus rien dire’, 28; Rubin, ‘Thinking Sex’, 159; Rupp, *Sapphistries*, 151; Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 238; Wim Trommelmans, *Vlaanderen vrij! 50 jaar seks in Vlaanderen* (Leuven: Van Halwyck, 2006), 46-47.

¹⁹⁷ Wannes Dupont, ‘Sodom aan de Senne’ in *Verzwegen verlangen: een geschiedenis van homoseksualiteit in België*, onder redactie van Wannes Dupont, Elwin Hofman en Jonas Roelens (Antwerpen: Uitgeverij Vrijdag, 2017), 168; Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 473; Vicinus, *Intimate Friends*, 202-206.

¹⁹⁸ “Chronique Théâtrale”, *L’Indépendance Belge*.

vrouwelijke homoseksuelen.¹⁹⁹ Dagmar Herzog schreef in haar werk *Sexuality in Europe* dat Europeanen tijdens het interbellum naar de vrouwen keken met ‘geamuseerd medelijden’ en niet met een gevoel van gevaar.²⁰⁰ Florence Tamagne onderbouwde die stelling al in 2001, waarbij ze in haar werk ‘L’identité lesbienne’ schreef dat er tijdens het interbellum vaak sprake was van tolerantie ten opzichte van lesbische vrouwen, omdat ze niet als gevaarlijk werden geacht voor de samenleving. Ze stelde immers dat dokters geloofden dat elke vrouw tijdens haar adolescentie homoseksuele gevoelens ervaarde en dat dat enkel een transitiefase was naar het volwassen leven.²⁰¹ Met die stelling ging ze tegen haar bevindingen van een jaar voordien in, die ze uitgaf in het boek *Histoire de l’homosexualité en Europe*. In dat werk schreef ze immers dat de lesbische vrouw tijdens het interbellum gezien werd als een gevaar voor de samenleving.²⁰² Historica Rikke Andreassen sloot zich daarbij aan in haar recent werk over de beschrijvingen van ‘Miss C.’ in de Deense pers.²⁰³ Daarnaast stelden Alison Oram en Annmarie Turnbull hetzelfde wat betreft de besprekingen van lesbian-like vrouwen in Groot-Brittannië. Britse journalisten en schrijvers benoemden de vrouwen immers als een sociaal probleem, waarbij ze dachten dat de vrouwen het sociaal leven en de conventies verstoorden door andere vrouwen te verleiden en huwelijken te vernietigen.²⁰⁴

Volgens Daniël Biltereyst, Christian De Borchgrave en Florence Tamagne pasten Europese autoriteiten als reactie op het ‘besmettingsgevaar’ censuur toe op fictieve werken met lesbian-like personages. In Frankrijk was er vanaf het begin van de jaren 1920 bijvoorbeeld een censuur op de uitgave van *La Garçonne* van Victor Margueritte. Daarbij waren zowel het boek zelf als verfilmingen van het werk verboden in het land.²⁰⁵ Daarnaast werd in Engeland *The Well of Loneliness* van Radclyffe Hall gecensureerd na de rechtszaak tegen de schrijfster in 1928. Beide verhalen waren in andere landen, zoals België, echter nog beschikbaar en werden bestsellers

¹⁹⁹ Dupont, ‘Eekhouds eenmansstrijd’, 214; Franz Eder, ‘Sex, Popular Beliefs, and Culture’, in *A Cultural History of Sexuality in the Modern Age*, onder redactie van Gert Hekma (Londen: Bloomsbury Publishers, 2011), 160; Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 473; Vantilt, ‘Van de doofpot naar het kraambed’, 101.

²⁰⁰ Dagmar Herzog, *Sexuality in Europe: A Twentieth-Century History* (Cambridge: Cambridge University Press: 2011), 117.

²⁰¹ Tamagne, ‘L’identité lesbienne’, 3.

²⁰² Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*.

²⁰³ Andreassen, ‘The Story of Miss C.’s Seduction of Young Women’.

²⁰⁴ Oram en Turnbull, *The Lesbian History Sourcebook*, 202.

²⁰⁵ Daniël Biltereyst, *Verboden Beelden. De verborgen geschiedenis van filmcensuur in België* (Antwerpen: Houtekiet, 2020), 95; De Borchgrave, *God of genot*, 163; Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 370-73.

voor de periode.²⁰⁶ Hoewel de liberale grondwet censuur verbood in België, heerste er toch discussie in de politiek over een mogelijk verbod op ‘immorele’ fictieve werken. De katholieke partij was immers voorstander van censuur en pleitte ervoor dat het werd ingevoerd. Dat leidde tijdens het interbellum tot grootschalige discussies in het land, waar de Belgische pers een belangrijke rol in speelde.²⁰⁷

In dit hoofdstuk bespreek ik hoe Belgische verslaggevers lesbian-like vrouwen als gevaar representeerden. In het eerste deel van het hoofdstuk wordt het discours van journalisten met betrekking tot het zogenaamde gevaar voor kinderen behandeld. Vervolgens behandel ik in het tweede en derde deel respectievelijk hoe journalisten lesbian-like vrouwen voorstelden als een gevaar voor volwassenen en voor de maatschappij. Ten slotte bespreek ik in het vierde onderdeel de verschillende reacties op het lesbian-like gevaar. Daarbij staat het debat rond censuur centraal.

1. Vogels voor de kat? De lesbian-like vrouw als gevaar voor kinderen

Belgische journalisten zagen lesbian-like vrouwen in de eerste plaats als een gevaar voor jonge kinderen. De bedreiging voor kinderen kwam op twee verschillende manieren aan bod in het bronnenmateriaal. De meest voorkomende vorm was het waarschuwen van lezers voor bepaalde fictieve werken met homoseksuele thema's. Dat discours kwam aan bod in kranten van alle ideologische strekkingen. In de socialistische kranten *Le Peuple* en *Journal de Charleroi* verschenen bijvoorbeeld positieve reviews voor twee toneelstukken met een lesbian-like personage, respectievelijk *The Children's Hour* en *La Prisonnière*. Daarbij vermeldden verslaggevers steeds dat ze niet geschikt waren voor jongeren.²⁰⁸ Volgens een journalist van de *Journal de Charleroi* zorgde het ‘caractère speciale’ van *La Prisonnière* er immers voor dat mensen die jonger waren dan 21 niet toegelaten werden bij de voorstelling.²⁰⁹

²⁰⁶ Bard, *Les Garçonnes*, 65, 126-29; Bard en Garrigou-Lagrange, “Les garçonnes étaient-elles les premières féministes ?”; Biltereyst, *Verboden Beelden*, 95-100; Herzog, *Sexuality in Europe*, 59; Oram en Turnbull, *The Lesbian History Sourcebook*, 181; Tamagne, *Histoire de l'homosexualité en Europe*, 478-80.

²⁰⁷ Daniël Biltereyst, ‘Film Censorship in a Liberal Free Market Democracy: Strategies of Film Control and Audiences’ Experiences of Censorship in Belgium’, in *Silencing Cinema: Film Censorship around the World*, onder redactie van Daniël Biltereyst en Roel Vande Winkel (New York: Palgrave Macmillan, 2013; Biltereyst, *Verboden Beelden*, 9-13, 58-59, 71, 274; De Borchgrave, *God of genot*, 162-63.

²⁰⁸ Léopold De Hulster “Lettre de Namur”, *Le Peuple*, 29 maart 1937, 5; “Les Galas Karsenty à Charleroi”, *Journal de Charleroi*, 21 november 1935, 5.

²⁰⁹ “Les Galas Karsenty à Charleroi”.

De ongeschiktheid van werken met lesbian-like personages voor jonge kinderen kwam ook aan bod in negatieve besprekingen van fictieve verhalen. In de liberale krant *Gazette de Charleroi* verscheen op 25 augustus 1929 een artikel van de reeds genoemde journalist Gil Blas. Volgens Blas werd *La Garçonne* gezien als een voorbeeld van de ‘misselijkmakende’ pagina’s van de Franse literatuur. Hij stelde eveneens dat veel critici van mening waren dat die literatuur de Franse jeugd besmet had en eveneens zorgde voor de verrotting van Frankrijk.²¹⁰

De onderzoeksresultaten komen overeen met de bevindingen van Gayle Rubin. Zij stelde immers dat op het moment dat psychiaters en seksuologen het medisch discours rond homoseksualiteit introduceerden, homoseksualiteit als een gevaar voor kinderen gezien werd.²¹¹ De angst voor het besmettingsgevaar kan daarbij gekaderd worden binnen de opkomst van de psychoanalyse en de bijbehorende verleidingstheorie aan het begin van de twintigste eeuw. Sigmund Freud geloofde immers dat de seksuele oriëntatie van kinderen en jongeren nog niet helemaal vastlag. Daarbij meende hij dat ze tijdens hun jeugd verleid konden worden door homoseksuelen. Dat zou leiden tot een neurose, waarbij het kind homoseksueel zou blijven voor zijn of haar hele leven.²¹²

De tweede vorm van discours omvat de stelling dat kinderen beschermd moesten worden van rechtstreekse fysieke contacten met lesbian-like vrouwen. Dat idee kwam aan bod in de socialistische krant *De Volksgazet* en de liberale krant *L’Indépendance Belge*.²¹³ De verslaggever van *De Volksgazet* besprak op 27 maart 1930 het einde van de rechtszaak rond de sportlicentie van Violette Morris. De journalist vermeldde daarbij duidelijk dat de rechter Morris ‘het recht niet ontkent’ om zich te kleden als man, ‘maar hij is van oordeel dat haar optreden in de Sportfederatie, waar “treffelijke jonge meisjes” komen, heel ongepast was’.²¹⁴ De verslaggever plaatste daarbij de treffelijke jonge meisjes tussen aanhalingstekens, waardoor hij impliceerde dat het de mening was van de rechter en niet van hemzelf. Toch toont dat citaat

²¹⁰ Gil Blas, “Ephémérides”.

²¹¹ Rubin, ‘Thinking sex’, 159.

²¹² Dupont, ‘Eekhouds eenmansstrijd’, 210-15; Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 232, 240.

²¹³ “Een Vrouw die de Broek draagt”.

²¹⁴ Camille Poupeye, “Les Innocentes”, *L’Indépendance Belge*, 24 maart 1937, 2; “Een Vrouw die de Broek draagt”.

aan dat het besmettingsgevaar als zodanig groot werd ervaren dat het de beslissingen van personen in machtsposities beïnvloedde, in dit geval de rechter.

Het artikel in het liberale *L'Indépendance Belge* werd gepubliceerd in 1937 en was een recensie van het toneelstuk *The Children's Hour* van Lilian Hellmann.²¹⁵ In het stuk verspreidde een boze leerling het gerucht dat de twee directeurs van haar kostschool, Martha en Karen, een homoseksuele relatie hadden.²¹⁶ De leerling vertelde de leugen eerst aan haar grootmoeder, die uit angst alle moeders waarschuwde voor de 'immoraliteit' van de directrices: 'Celle-ci, épouvantée par ce qu'elle vient d'apprendre, ne pense qu'à sauver les enfants et [...] elle avertit les mères d'autres élèves, en sorte que le pensionnat se vide dès le même soir'.²¹⁷ De journalist van *L'Indépendance Belge*, Camille Poupeye, benadrukte dat de oma het gevoel had dat ze de kinderen moest 'redden' en dat de moeders erg gehaast waren om hun kinderen weg te halen van de school.²¹⁸ In het verhaal ontspoorde de leugen daarna en moest de kostschool sluiten.²¹⁹ Hoewel de reactie van de grootmoeder en moeders deel uitmaakte van een fictief verhaal, kaderden de journalisten die reactie steeds als een realistisch gevolg van de roddel. Dat impliceert opnieuw dat rechtstreekse contacten van lesbian-like vrouwen met kinderen als gevaarlijk werden geacht. Deze onderzoeksresultaten gaan in tegen de bevindingen van Wannes Dupont, die in *Verzwegen Verlangen* stelde dat het roofdiergedrag vooral vermoed werd van mannen en niet van vrouwen.²²⁰

Bij het gehanteerde discours benadrukten journalisten eveneens dat het de plicht was van de opvoeders om kinderen geen lesbian-like gedrag te laten vertonen. Ze impliceerden daarbij dat een slechte opvoeding leidde tot lesbian-like gedrag op volwassen leeftijd. Dat discours kwam in de eerste plaats aan bod in artikels van het liberale *Het Laatste Nieuws* en het socialistische *La Wallonie* die de rechtszaak over de voogdij van Maud Linder bespraken.²²¹ Maud was de dochter van Max Linder en Ninette Peters. Haar vader was een bekende Franse acteur,

²¹⁵ Camille Poupeye, "Les Innocentes".

²¹⁶ Sarah Dyne, "It's so queer- in the next room": Docile/Deviant Bodies and Spatiality in Lillian Hellman's *The Children's Hour*, *Miranda* 15, nr. 1 (2017): 2.

²¹⁷ Camille Poupeye, "Les Innocentes".

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ Dyne, "It's so queer- in the next room", 2.

²²⁰ Dupont, 'Eekhouds eenmansstrijd', 214-15.

²²¹ "Au cours du procès pour la tutelle de l'enfant de Max Linder, des détails troublants sont révélés", *La Wallonie*, 23 november 1927, 1; "Het Kind van Max Linder", *Het Laatste Nieuws*, 23 november 1927, 2.

toneelschrijver en regisseur in het begin van de twintigste eeuw.²²² Toen zijn populariteit in Hollywood minder groot was dan hij had gehoopt, werd de man depressief in de vroege jaren 1920. Hij pleegde bijgevolg zelfmoord in 1925, waarbij ook zijn vrouw om het leven kwam.²²³ Het is tot vandaag onduidelijk of Peters vrijwillig zelfmoord pleegde of dat deed onder dwang van haar man.²²⁴ Na de dood van het echtpaar werd de moeder van Ninette Peters voogd van Maud Linder, maar klaagden de ouders van Max Linder haar aan om die voogdij zelf te bemachtigen.²²⁵

De artikels uit *Het Laatste Nieuws* en *La Wallonie* werden uitgegeven op 23 november 1927 en berichtten uitgebreid over het proces. Journalisten bespraken in de artikels hoe de advocaat van de ouders van Linder de zelfmoordbrief van de man gebruikte om Peters als een lesbian-like vrouw voor te stellen. In de brief stond dat Linder wilde dat zijn moeder het kind opvoedde. De advocaat onderstreepte daarbij dat het de wens van Linder was ‘dat van zijn dochter een eerlijke, vrome vrouw zou worden gemaakt met al die eigenschappen die hij bij haar moeder had gemist’.²²⁶ Impliciet wees de advocaat met die stelling de moeder van Peters aan als de schuldige van het gedrag van haar dochter, wat haar ongeschikt maakte als voogd voor Maud.

De verslaggever van *Het Laatste Nieuws* stelde dat Ninette Peters ‘een duivel’ was, die ‘schandelijk gedrag’ vertoonde.²²⁷ In het artikel van *La Wallonie* werd ze bij de ondertitel ‘un monstre’ expliciet benoemd als een bourgeoisvrouw die ‘l’amour franc et naturel’ te gewoon vond en daardoor haar plezier probeerde te verfijnen.²²⁸ De stelling dat de vrouw zich niet hield aan de ‘natuurlijke’ liefde, verwees wellicht naar lesbische contacten. De socialistische krant benadrukte daarbij haar bourgeois-achtergrond, wat eveneens een indicatie kan zijn van homoseksueel gedrag. Socialistische kranten verbonden homoseksualiteit immers vaker met het bourgeois-milieu, wat ik verder bespreek in het derde hoofdstuk. Daarnaast benoemde de verslaggever van *La Wallonie* verder in het artikel dat het koppel ook naar salons ging, ‘où

²²² Frank Bren, ‘Ripple Effect: the Theatrical Life of Max Linder’, *New Theatre Quarterly* 25, nr. 3 (2009): 241, 252.

²²³ Bren, ‘Ripple Effect’, 252; Richard Abel, ‘Review van Lisa Stein Haven, *The Rise & Fall of Max Linder, the First Cinema Celebrity* (Orlando: Bearmanor Media, 2021)’, *Journal of Film Preservation* 50, 2 (2022): 124-25.

²²⁴ Abel, ‘Review van Haven, *The Rise & Fall of Max Linder*’: 124-25.

²²⁵ “Au cours du procès pour la tutelle de l’enfant de Max Linder, des détails troublants sont révélés”; “Het Kind van Max Linder”.

²²⁶ Ibid.

²²⁷ “Het Kind van Max Linder”.

²²⁸ “Au cours du procès pour la tutelle de l’enfant de Max Linder, des détails troublants sont révélés”.

invertis des deux sexes s'abîment dans leurs passions louches'.²²⁹ Daarbij nam hij het discours van medici uit het interbellum over. Psychiaters en dokters gebruikten het woord 'invert' immers om homoseksualiteit te benoemen. De term verwees naar een soort derde geslacht, waarbij vrouwen die homoseksueel gedrag vertoonden eigenlijk een mannelijke ziel hadden en vast zaten in een vrouwelijk lichaam.²³⁰

Journalisten verwezen ook naar de zogenaamde slechte opvoeding bij vrouwen die zich als man kleedden. Daarbij legden ze een nadruk op de jeugd van de vrouwen, waarbij ze lesbian-like gedrag vertoonden als ze al op jonge leeftijd mannelijke kledij droegen.²³¹ Dat was het geval bij de eerder besproken Peter Stratford, maar ook bij Victor Mayfield, een vrouw die zich jarenlang als mannelijke dokter kleedde en eveneens met een andere vrouw trouwde. In artikels van zowel *L'Étoile Belge* als van *Le Gazette de Charleroi* benadrukten journalisten immers dat beide vrouwen al sinds hun kindertijd mannelijke kledij droegen.²³² Daarnaast benadrukte een verslaggever van *La Wallonie* eveneens dat Brown sinds haar veertiende wees geworden was, wat volgens hem de reden was dat ze ging werken en zelfstandig kon leven.²³³ Die stelling wijst opnieuw naar een zogenaamd gebrek aan opvoeding, waarbij geïmpliceerd werd dat hun lesbian-like gedrag op jonge leeftijd de verklaring was voor lesbian-like gedrag op latere leeftijd. De invloed die journalisten toeschreven aan de opvoeding van de lesbian-like vrouwen sluit aan bij de gangbare seksuologische theorieën in de periode. Tamagne stelde namelijk dat seksuologen en psychiaters geloofden dat homoseksualiteit een gevolg kon zijn van een slechte opvoeding.²³⁴

2. Femme damnée, homme damné: de femme fatale als gevaar voor volwassenen

Journalisten representeerden lesbian-like vrouwen ook als een gevaar voor volwassenen. In de eerste plaats wezen verslaggevers op het gevaar voor de verleiding van 'normale' vrouwen. Vaak leidde dat volgens hen ertoe dat de verleidde vrouw een ongelukkig leven tegemoet ging. Belgische verslaggevers gebruikten dat discours onder andere bij beschrijvingen van fictieve

²²⁹ Ibid.

²³⁰ Bard, *Les Garçonnes*, 126.

²³¹ "Faits Divers", *Gazette de Charleroi*; "Plus fort que le « colonel Barker ! »", *L'Étoile Belge*, 2 oktober 1929, 1.

²³² Ibid.

²³³ "Les deux femmes qui s'étaient épousées".

²³⁴ Tamagne, *Histoire de l'homosexualité en Europe*, 232.

werken waar lesbian-like personages in voorkwamen. Een treffend voorbeeld is het werk *La Prisonnière* van Edouard Bourdet. In het werk probeerde het hoofdpersonage, Irène, haar vader te overtuigen haar in Parijs te laten wonen. Ze overtuigde hem uiteindelijk door te stellen dat ze verliefd was op een familievriend, Jacques.²³⁵ In werkelijkheid was ze echter niet verliefd op hem, maar had ze een affaire met mevrouw d'Aiguines, die deel uitmaakte van een bevriend echtpaar.²³⁶ Wanneer Jacques de relatie ontdekte, smeekte ze hem om met haar te trouwen, waarmee hij uiteindelijk toestemde.²³⁷

Zowel journalisten van de liberale als de socialistische pers bespraken *La Prisonnière*, waarbij ze gebruikmaakten van een gelijkaardig discours.²³⁸ Ze stelden Mevrouw d'Aiguines immers steeds erg negatief voor. In de liberale krant *Le Soir* noemde een verslaggever haar 'une terrible femme' en stelde hij eveneens dat Irène zich in de 'griffes de la femme fatale' bevond.²³⁹ Hetzelfde gold voor journalisten van *La Meuse* en *L'Indépendance Belge*, die Irène als prooi van de vrouw typeerden.²⁴⁰ Door Irène als prooi te benoemen en d'Aiguines monsterlijke eigenschappen toe te schrijven, impliceerden verslaggevers dat d'Aiguines een seksueel roofdier was. Ze plaatsten de agency bijgevolg steeds bij haar, waarbij ze Irène de rol van passief slachtoffer toewezen. Irène kon volgens hen immers niets veranderen aan haar situatie.

Daarnaast representeerden journalisten Irène ook als het slachtoffer van haar eigen gevoelens. Verslaggevers benoemden die gevoelens op twee verschillende manieren. Het meest voorkomende discours was het pathologische of medische discours, waarbij ze de gevoelens van Irène als 'abnormaal' en 'een ziekte' benoemden. Een journalist van *Le Soir* benoemde het werk van Bourdet bijvoorbeeld als 'l'étude d'un cas désespérément moderne'.²⁴¹ Dat duidt op het wetenschappelijk karakter dat hij aan lesbian-like vrouwen toeschreef. De verslaggever van *Le Peuple* benoemde het echter rechtstreeks als een ziekte: 'On suit avec une émotion toujours croissante les évolutions de la maladie – du vice si l'on veut - dont Irène est atteinte et qui la

²³⁵ Chantal Meyer-Plantureux, 'Les amours saphiques au théâtre. Une difficile accession des lesbiennes à la scène', *Revue d'histoire culturelle* 4, 1 (2022): 8.

²³⁶ Bard, *Les Garçonnes*, 22; Meyer-Plantureux, 'Les amours saphiques au théâtre', 8.

²³⁷ "Chronique Théâtrale", *L'Indépendance Belge*.

²³⁸ "Chronique Théâtrale", *L'Indépendance Belge*; "Chronique Théâtrale", *Le Peuple*, 8 oktober 1932, 2; "Les Premières à Paris", *Le Soir*, 10 maart 1926, 5; Paul Lombard, "La semaine théâtrale à Paris", *La Meuse*, 20 maart 1926, 9.

²³⁹ "Les Premières à Paris".

²⁴⁰ Paul Lombard, "La semaine théâtrale à Paris".

²⁴¹ "Les Premières à Paris".

laissera finalement comme une petite chose broyée'.²⁴² Hij wees met het woord 'vice' in het citaat ook op een andere vorm van discours, waarbij er benadrukt werd dat de gevoelens van lesbian-like vrouwen, zoals Irène, immoreel waren. Dezelfde boodschap kwam voor in het liberale *La Meuse*. Opnieuw benoemden verslaggevers Irène daarbij als prooi, maar nu was ze de prooi van een 'vice effroyable'.²⁴³ De combinatie van beide vormen van discours bevestigen de onderzoeksresultaten van Jeffrey Weeks, Gayle Rubin, Louise Jackson en Valérie Piette. Zij stelden immers dat het pathologische discours sinds de opkomst van de seksuologen in de negentiende eeuw de bovenhand nam, maar dat het moraliserende discours nog steeds gangbaar bleef.²⁴⁴

In *La Prisonnière* kon Irène haar gevoelens niet weerstaan en keerde ze steeds terug naar mevrouw d'Aiguines. Die beslissing beschreven journalisten opnieuw met medische termen, waarbij de verslaggever van *Le Soir* stelde dat Irène herviel, alsof haar gevoelens een verslaving waren.²⁴⁵ Daarnaast meende Paul Lombard van *La Meuse* dat ze in de greep was van een 'puissance obsédante', wat opnieuw wees op een psychologisch probleem dat Irène volgens de journalist had.²⁴⁶ Verslaggevers besloten daaruit dat er geen oplossing was voor de vrouw. Zo stelde de journalist van *L'Indépendance Belge* dat de verleide vrouwen steeds veroordeeld of 'damnée' zouden blijven.²⁴⁷

De term 'femme damnée' werd gepopulariseerd door Baudelaire, een Franse dichter die in zijn werk *Les Fleurs du Mal* vrouwen besprak die homoseksuele contacten hadden.²⁴⁸ De femme damnée was altijd veroordeeld en verloren, waarbij ze een erg slecht leven kende.²⁴⁹ Het idee van de verloren vrouw kwam dus aan bod in de artikels, waarbij journalisten van *Le Peuple* en van *L'Indépendance Belge* beiden de term 'verliezen' gebruikten wanneer ze Irène bespraken.²⁵⁰

²⁴² "Chronique Théâtrale", *Le Peuple*.

²⁴³ Paul Lombard, "La semaine théâtrale à Paris".

²⁴⁴ Weeks, 'Discourse, Desire and Sexual Deviance', 131; Louise A. Jackson, 'Sex, Religion and the Law: The Regulation of Sexual Behaviors, 1820-1920', in *A Cultural History of Sexuality in the Age of Empire*, onder redactie van Chiara Beccalossi en Ivan Crozier (Londen: Bloomsbury Publishers, 2014), 98; Piette, 'On ne peut plus rien dire', 1; Rubin, 'Thinking Sex', 159.

²⁴⁵ "Les Premières à Paris".

²⁴⁶ Paul Lombard, "La semaine théâtrale à Paris".

²⁴⁷ "Chronique Théâtrale", *L'Indépendance Belge*.

²⁴⁸ Tamagne, 'L'identité lesbienne', 3.

²⁴⁹ Jennifer Waelti-Walters, 'Les lesbiennes et le roman français 1796-1996', *Nouvelles Questions Féministes* 18, nr. 1 (1997): 51; Tamagne, *Histoire de l'homosexualité en Europe*, 363.

²⁵⁰ "Chronique Théâtrale", *L'Indépendance Belge*; "Chronique Théâtrale", *Le Peuple*.

Paul Lombard merkte hetzelfde op door te stellen dat ‘Séparé de son vice, Irène est un corps sans vie, sans âme’, waarbij de ‘ondeugd’ volgens hem Irène volledig had overgenomen.²⁵¹ Hij concludeerde het artikel met de volgende stelling: ‘Irène est prisonnière à perpétuité’.²⁵² Zonder haar ondeugd kon Irène niet bestaan, impliceerde hij, waardoor ze er voor altijd mee verbonden was. De term ‘La Prisonnière’ verwijst daarbij ook expliciet naar het idee dat Irène gevangen zat in haar gevoelens en er onmogelijk aan kon ontsnappen.²⁵³ De idee van de verdoemde vrouw werd al eerder benoemd door Jennifer Waelti-Walters. Zij besprak hoe Franse schrijvers lesbiennes representeerden in de literatuur in de negentiende en twintigste eeuw en stelde dat vanaf de jaren 1890 de verdoemde lesbienne een wederkerend narratief was in de Franse romans.²⁵⁴

Niet alleen geloofden journalisten dat Irène altijd homoseksueel zou blijven, ze verbonden die homoseksualiteit ook expliciet met verdriet. Een verslaggever van *Le Soir* verwees bijvoorbeeld naar haar situatie als een ‘passionele hel’.²⁵⁵ In de artikels haalden journalisten haar intense verdriet aan, waarbij ze verschillende woorden, zoals ‘sanglotante’²⁵⁶, ‘brisée’²⁵⁷, ‘broyée’²⁵⁸ en ‘infiniment malheureuse’²⁵⁹ gebruikten. Daarbij concludeerde de verslaggever van *L’Indépendance Belge* dat ‘l’amour anormal d’Irène [...] est peint comme le résultat d’une implacable fatalité et n’apporte avec lui que de la douleur’.²⁶⁰

Het beeld van de ‘verdrietige’ femme damnée kwam ook aan bod in andere fictieve werken, zoals *Mädchen in Uniform*, *Les Innocentes* en *The Well of Loneliness*. In *Mädchen in Uniform* stond de liefde van een jonge leerling, Manuela, voor haar leerkracht, mevrouw Brandenburg, centraal.²⁶¹ Het meisje maakte daarbij haar gevoelens bekend voor de directrice en de rest van

²⁵¹ Paul Lombard, “La semaine théâtrale à Paris”.

²⁵² Ibid.

²⁵³ “Chronique Théâtrale”, *L’Indépendance Belge*; “Chronique Théâtrale”, *Le Peuple*.

²⁵⁴ Waelti-Walters, ‘Les lesbiennes et le roman français’.

²⁵⁵ “Les Premières à Paris”; “Chronique Théâtrale”, *L’Indépendance Belge*.

²⁵⁶ “Chronique Théâtrale”, *L’Indépendance Belge*.

²⁵⁷ Ibid.

²⁵⁸ “Chronique Théâtrale”, *Le Peuple*.

²⁵⁹ Ibid.

²⁶⁰ “Chronique Théâtrale”, *L’Indépendance Belge*.

²⁶¹ Ann David en Mips Meyntjens, *Oud = Out. Ervaringen van lesbische en biseksuele vrouwen, geboren voor 1945* (Antwerpen: Uitgeverij ‘t Verschil, 2009), 38; Bard, *Les Garçonnes*, 125; George Mosse, *Nationalism and Sexuality: Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe* (New York: Howard Fertig, 1985), 189; Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 297; Tamagne, ‘Homosexuality’, 57.

haar medestudenten, waardoor een schandaal ontstond.²⁶² De journalist van *Le Soir* besprak de slechte situatie waarin Manuela zich daarna bevond:

‘Manuela, âme sensible et impulsive, a voué à Mlle von Bernburg un vif attachement. [...] Mlle von Bernburg elle-même, pour forcer Manuela à devenir raisonnable, se sépare d’elle. Ce dernier coup est plus pénible, plus dur que tous les autres. Manuela n’y survivra pas; elle se tue.’²⁶³

De journalist benoemde Manuela niet alleen als onredelijk, maar legde ook de nadruk op haar verdriet en het dramatische einde van haar leven. Op die manier bevestigde hij het narratief van de verdrietige lesbian-like vrouw.

Datzelfde narratief werd ook bevestigd door de film *These Three*, dat gebaseerd was op het eerder besproken toneelstuk *The Children’s Hour* van Lillian Hellman.²⁶⁴ In de liberale krant *L’Indépendance Belge* benadrukte de journalist in de eerste plaats de negatieve gevolgen van de geruchten over de zogenaamde relatie van de twee vrouwen: ‘Le scène se transporte au pensionnat où il ne reste plus que les deux demoiselles Karen et Marthe en face de leur avenir détruit.’²⁶⁵ Beide vrouwen kenden ook individueel een slecht einde. Karen beseftte bijvoorbeeld dat haar relatie met haar vriend verpest was, aangezien hij ook deels geloofde in de roddels: ‘Elle sent dès lors qu’ils ne peuvent plus jamais être l’un pour l’autre ce qu’ils ont été et, afin qu’il rentre en lui-même, elle le congédie pour vingt-quatre heures, douloureusement certaine qu’il ne reviendra plus’.²⁶⁶ Het einde van Marthe was nog pijnlijker, aangezien zij tijdens het verhaal beseftte dat ze zich seksueel aangetrokken voelde tot Karen en bijgevolg zelfmoord pleegde uit ‘dégoût’ en ‘désespérance’.²⁶⁷

²⁶² “Au Théâtre Flamand”, *Le Soir*, 24 september 1934, 7; Mosse, *Nationalism and Sexuality*, 189.

²⁶³ “Au Théâtre Flamand”.

²⁶⁴ Richard Hayes, ““These Three”: The Influence of William Wyler and Gregg Toland on Lillian Hellman”, *Literature/Film Quarterly* 37, 3 (2009): 177-179.

²⁶⁵ Poupeye, “Les Innocentes”.

²⁶⁶ Ibid.

²⁶⁷ Ibid.

Ten slotte hanteerde Radclyffe Hall hetzelfde narratief van de verdrietige lesbian-like vrouw in haar werk *The Well of Loneliness*.²⁶⁸ In dat werk beschreef ze het hoofdpersoonage Stephen als een mannelijke ziel die gevangen zat in een vrouwelijk lichaam.²⁶⁹ Hall, die zelf lesbian-like was, maakte in het werk gebruik van het medische discours om homoseksualiteit te beschrijven.²⁷⁰ De rode draad was het verdriet van Stephen, waarbij het hoofdpersoonage aan het einde van het werk beseft dat ze nooit een ‘echte man’ zal kunnen zijn en bijgevolg haar vriendin weggeeft aan een man.²⁷¹

Het idee van ongelukkige homoseksuele vrouwen werd reeds al onderzocht door Barbara Ponse, Florence Tamagne en Sara Warner. Zij stelden dat sinds de negentiende eeuw zowel seksuologen als schrijvers het beeld deelden van de lesbische vrouw als hulpeloos en ongelukkig. Daarbij geloofden de intellectuelen ook niet dat dat verdriet opgelost kon worden, maar dat het juist een specifiek kenmerk was van vrouwen met homoseksuele verlangens.²⁷² Volgens Chantal Meyer-Plantureux en Sara Warner was het tragisch einde van lesbian-like vrouwen in fictieve verhalen eveneens een terugkerend narratief.²⁷³ Maarten Vantilt stelde in zijn masterproefonderzoek dat het beeld van de ‘verdrietige’ of ‘depressieve’ holebi in de pers aanwezig bleef tot de jaren 1970.²⁷⁴

De tweeledige blik op vrouwen met homoseksuele contacten als de ‘gevaarlijke’ femme fatale enerzijds en de ‘verdrietige’ femme damnée anderzijds bevestigen de conclusies van Tamagne. In *Histoire de l'homosexualité en Europe* stelde ze dat het beeld van de femme fatale als monster en de femme damnée als slachtoffer een reflectie was van de theorie over lesbische vrouwen van seksuoloog Havelock Ellis.²⁷⁵ Ellis maakte daarbij een onderscheid tussen de

²⁶⁸ Barbara Ponse, *Identities in the Lesbian World: the Social Construction of Self* (Westport: Greenwood, 1978), 52.

²⁶⁹ Bard, *Les Garçonnes*, 126; Bristow, *Sexuality*, 47; Mosse, *Nationalism and Sexuality*, 188; Vicinus, *Intimate Friends*, 215-18; Weeks, *Sex, Politics and Society*, 115.

²⁷⁰ Herzog, *Sexuality in Europe*, 57-60; Newton, ‘The Mystic Mannish Lesbian’ in *Hidden From History*, 282; Tamagne, *Histoire de l'homosexualité en Europe*, 266-67; Vicinus, *Intimate Friends*, 215-18.

²⁷¹ Ponse, *Identities in the Lesbian World*, 52; Rupp, *Sapphistries*, 160; Vicinus, *Intimate Friends*, 215-18; Weeks, *Sex, Politics and Society*, 115.

²⁷² Ponse, *Identities in the Lesbian World*, 44-45; Tamagne, *Histoire de l'homosexualité en Europe*, 273; Sara Warner, ‘Lesbian and Gay Drama’, in *The Cambridge History of Gay and Lesbian Literature*, onder redactie van Ellen McCallum en Mikko Tuhkanen (New York: Cambridge University Press, 2014), 609.

²⁷³ Meyer-Plantureux, ‘Les amours saphiques au théâtre’, 8.

²⁷⁴ Vantilt, ‘Van de doofpot naar het kraambed’, 97-99.

²⁷⁵ Tamagne, *Histoire de l'homosexualité en Europe*, 363-67.

‘actieve’ inverten en de ‘pseudo’ inverten. Daarbij waren de actieve inverten van nature homoseksueel en waren de ‘pseudo’ inverten verleid door de actieve inverten.²⁷⁶ De tweeledige profilering van de vrouwen komt ook overeen met de bevindingen van Andreassen. Daarbij schreven de Deense journalisten volgens Andreassen ‘Miss C.’ alle agency toe en benoemden ze haar vrouwelijke partners als onschuldig en naïef.²⁷⁷ Dat was respectievelijk ook van toepassing op de voorstelling van d’Aiguines en Irène in de Belgische pers.²⁷⁸ De representaties van de fictieve vrouwen hadden eveneens een invloed op hoe echte relaties tussen vrouwen bekeken werden. Journalisten representeerden de vrouw die zich vrouwelijk bleef kleden als verleide vrouw, waarbij ze hen ook steeds als jonge vrouwen typeerden. Dat was bijvoorbeeld het geval wanneer verslaggevers van *Le Peuple* en *La Wallonie* miss Haward beschreven, die met Smith trouwde.²⁷⁹ Een journalist van *L’Étoile belge* stelde hetzelfde voor de vrouw van ‘Mayfield’.²⁸⁰

De lesbian-like vrouwen hadden volgens journalisten ook een grote invloed op het leven van mannen. Ten eerste benoemden verslaggevers de mannen als slachtoffers van de homoseksuele verlangens van vrouwen. Dat was volgens hen bijvoorbeeld van toepassing op Jacques en meneer d’Aiguines in *La Prisonnière*.²⁸¹ De journalist van *Le Soir* benoemde ze daarbij als ‘deux hommes abominablement malheureux’.²⁸² In een artikel van *L’Indépendance Belge* ging de verslaggever uitgebreider in op het verdriet van meneer d’Aiguines: ‘Le malheureux, impuissant à empêcher ce genre de trahison conjugale, et amoureux, malgré tout, de sa femme, ne peut que crier à Jacques le conseil de ne pas l’imiter et de fuir Irène’.²⁸³ Het is daarbij duidelijk dat journalisten naast Irène ook meneer d’Aiguines als passief slachtoffer voorstelden van zijn liefde voor de femme fatale. Opnieuw bevestigde dat het gangbare beeld van de femme fatale als monsterlijke, gevaarlijke vrouw. Het beeld van de echtgenoot als het slachtoffer werd reeds al opgemerkt door Meyer-Plantureux. In haar werk ‘Les amours saphiques au théâtre’

²⁷⁶ Esther Newton, ‘The Mystic Mannish Lesbian: Radclyffe Hall and the New Woman’ in *Hidden From History: Reclaiming the Gay and Lesbian Past*, onder redactie van Martin Baumi Duberman, George Chauncey Jr. en Martha Vicinus (New York: New American Library, 1989), 287; McLaren, *Twentieth-Century Sexuality*, 102-103; Rupp, *Sapphistries*, 147; Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 363-367; Vicinus, *Intimate Friends*, 206; Vicinus, ‘The History of Lesbian History’, 566; Tamagne, ‘L’identité lesbienne’, 3.

²⁷⁷ Andreassen, ‘The Story of Miss C.’s Seduction of Young Women’, 7-8.

²⁷⁸ “Les Premières à Paris”; Paul Lombard, “La semaine théâtrale à Paris”.

²⁷⁹ “La vie d’Irma-Valérie Smith, « colonel » de l’armée britannique”; Léopold De Hulster “Lettre de Namur”.

²⁸⁰ “Plus fort que le « colonel Barker ! »”.

²⁸¹ “Chronique Théâtrale”, *L’Indépendance Belge*, 10 oktober 1926, 3; “Les Premières à Paris”.

²⁸² “Les Premières à Paris”.

²⁸³ “Chronique Théâtrale”, *L’Indépendance Belge*.

merkte ze immers op dat het beeld al sinds 1880 aanwezig was in toneelstukken met lesbian-like personages, waaronder *La Prisonnière* en *Mademoiselle Giraud, ma femme*.²⁸⁴

De beeldvorming van mannen als slachtoffer van de femme fatale beperkte zich niet tot fictieve werken. In de rechtszaak rond de voogdij van Maud Linder gebruikte de advocaten van de ouders van Max Linder immers hetzelfde narratief om hun gelijk te behalen. Opnieuw maakten ze daarbij gebruik van wat Max Linder in zijn brief geschreven had: ‘On célèbre en salons fermés, des messes noires où plusieurs couples officient, où invertis des deux sexes s’abîment dans leurs passions louches. Max Linder confesse avoir été entraîné dans cette vase par sa femme’.²⁸⁵ Opnieuw werd de man, in dit geval Linder, voorgesteld als het slachtoffer van de femme fatale die enkel zijn lot kon ondergaan. De agency lag dus opnieuw bij de femme fatale, die verslaggevers wederom aanwezen als de bron van verdriet voor haar omgeving.

Hoewel de mannen soms als slachtoffers gerepresenteerd werden, schreven journalisten hen eveneens verantwoordelijkheid toe. Enerzijds kregen mannen daarbij de schuld toegewezen van het bestaan van lesbian-like vrouwen. In *La Garçonne* werd Monique bijvoorbeeld pas een garçonne nadat haar verloofde vreemdging: ‘Monique s’éprend de ce fiancé, mais apprend bientôt la cruelle vérité et, par dépit, se donne au premier homme venu. Alors commence pour elle une vie de débauche’.²⁸⁶ De journalist van *Le Peuple* insinueerde bijgevolg dat Monique enkel een garçonne werd door die specifieke gebeurtenis, waardoor hij de schuld bij de verloofde plaatste. Op die manier bekritiseerde de journalist impliciet de dubbele moraal. Daarbij werd van vrouwen verwacht dat ze trouw bleven aan hun partner, wanneer mannen de vrijheid kregen om vreemd te gaan op hun echtgenotes.²⁸⁷ Hetzelfde narratief was aanwezig in de besprekingen van Valérie Smith. In het liberale *La Dernière Heure* en het socialistische *La Wallonie* verschenen er namelijk artikels waarin verslaggevers benadrukten dat Smith een slechte relatie had met een man voordat ze Colonel Barker werd en trouwde met Haward.²⁸⁸

²⁸⁴ Meyer-Plantureux, ‘Les amours saphiques au théâtre’, 9.

²⁸⁵ “Au cours du procès pour la tutelle de l’enfant de Max Linder, des détails troublants sont révélés”.

²⁸⁶ “La Garçonne”, *Le Peuple*.

²⁸⁷ Bard, *Les Garçonnes*, 59-61.

²⁸⁸ “La vie d’Irma-Valérie Smith, « colonel » de l’armée britannique”; “Mrs Smith, « le Colonel Barker » comparait devant les Juges anglais”, *L’Indépendance Belge*, 26 april 1929, 3.

Anderzijds was het volgens journalisten ook de verantwoordelijkheid van mannen om lesbian-like vrouwen te ‘redden’. Dat was immers wat er gebeurde in *La Garçonne*, waarbij de journalist van *Le Peuple* stelde dat Blanchet, een feministische filosoof en professor, Monique uit haar ‘vie impossible’ haalde door met haar te trouwen. Volgens de verslaggever kende ze met Blanchet ‘enfin [...] un bonheur sans nuage’.²⁸⁹ Daarnaast veroordeelde de journalist van *L’Indépendance Belge* in zijn bespreking van *La Prisonnière* de beslissing van Jacques om Irène uiteindelijk te verlaten:

‘Quand Irène, sur le point de succomber à nouveau, vient le prier de l’emmener au loin, il refuse durement et l’abandonne à son sort. On peut estimer que ce dénouement est bien brusque et bien cruel, et que l’amour de Jacques manquait singulièrement de profondeur. Quand on aime véritablement, on défend son bien avec un peu plus de ténacité et de vigueur.’²⁹⁰

Het citaat toont aan dat de journalist de gevoelens van Jacques in vraag stelde omdat hij Irène volgens hem in de steek liet. Daarmee impliceerde hij dat Jacques niet echt van haar hield, omdat hij haar niet had gered of zoals meneer d’Aigüines toch bij zijn partner bleef.

Hoewel mannen door verslaggevers voorgesteld werden als slachtoffers van lesbian-like vrouwen, verwachtten de journalisten dus wel dat ze sterk genoeg waren om de femme damnée te redden van de femme fatale. De man als ‘held’ van de femme damnée werd reeds onderzocht door Florence Tamagne, waarbij ze stelde dat dat narratief gangbaar was in zowel Frankrijk als Engeland tijdens het interbellum.²⁹¹ Opnieuw was het gehanteerde discours van Belgische journalisten dus gelijkaardig met het discours van Franse en Engelse schrijvers. Toch haalde Tamagne niet expliciet aan dat mannen verantwoordelijk geacht werden voor het bestaan van lesbian-like vrouwen, wat dit onderzoek wel aantoont.

²⁸⁹ “La Garçonne”, *Le Peuple*.

²⁹⁰ “Chronique Théâtrale”, *L’Indépendance Belge*.

²⁹¹ Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 363, 374.

3. Ongehuwd en crimineel: lesbian-like vrouwen als gevaar voor de maatschappij

De Belgische verslaggevers presenteerden de lesbian-like vrouwen ook als een gevaar voor de maatschappij. Ten eerste geloofden ze dat de vrouwen huwelijken zouden verhinderen. Dat discours kwam aan bod in een artikel van het socialistische *La Wallonie*, waarbij Renée Daugny zich negatief uitliet over Victor Margueritte. Volgens hem wilde Margueritte met *La Garçonne* immers het huwelijk in diskrediet brengen door het als antifeministisch te benoemen, wanneer de journalist geloofde dat het huwelijk vrouwen juist meer rechten gaf. Zich verzetten tegen het huwelijk, wat de lesbian-like vrouwen volgens de journalist deden, was daardoor geen goede keuze.²⁹²

Daarnaast stelde een verslaggever van de katholieke krant *Vers L'Avenir* dat de garçonne mode vrouwen weghaalde van het huishouden en het moederschap, waarvoor vrouwen volgens hem gemaakt waren.²⁹³ Wellicht was de journalist bezorgd over de demografische evolutie in België tijdens het interbellum en wees hij naar de garçonne mode als de schuldige. Hoewel het aantal huwelijken per jaar hoger lag tijdens het interbellum dan in de periode voor de Eerste Wereldoorlog, was er wel sprake van meer echtscheidingen en een daling in het aantal geboortes per jaar.²⁹⁴ Dagmar Herzog, George Mosse en Jeffrey Weeks toonden aan dat het geboortecijfer erg belangrijk was voor politieke autoriteiten vanaf het begin van de twintigste eeuw, waarbij ze dalende geboortecijfers associeerden met degeneratie.²⁹⁵ Daarbij geloofden ze dat de natie 'ziek' was, zwakker werd en bijgevolg achteruitging.²⁹⁶ Bovendien werd homoseksualiteit ook gezien als een teken van die degeneratie.²⁹⁷ Volgens Bard, Tamagne, Roberts, Oram en Turnbull zorgde dezelfde demografische trends in Frankrijk en Engeland

²⁹² Renée Daugny, "Chronique Parisienne: La crise du mariage".

²⁹³ "Le Gala des Amitiés Françaises".

²⁹⁴ Centrale dienst voor de statistiek, *Demografie van België van 1921 tot 1939* (Brussel: Drukkerij van Muysewinkel, 1944), 50, 75 en 115.

²⁹⁵ Herzog, *Sexuality in Europe*, 19-20, 62-63; Mosse, *Nationalism and Sexuality*, 109; Weeks, *Sex, Politics and Society*, 194.

²⁹⁶ Herzog, *Sexuality in Europe*, 19-20, 62-63; Liesbet Nys, Henk De Smaele, Jo Tollebeek en Kaat Wils, 'Een medisch object. Veranderingen in menswetenschap, cultuur en politiek', in *De zieke natie*, onder redactie van Liesbet Nys, Henk De Smaele, Jo Tollebeek en Kaat Wils (Groningen: Historische Uitgeverij, 2002), 12-16; Mosse, *Nationalism and Sexuality*, 109; Weeks, *Sex, Politics and Society*, 194.

²⁹⁷ Herzog, *Sexuality in Europe*, 19-20, 62-63; George Chauncey, *Gay New York: Gender, Urban Culture, and the Making of the Gay Male World, 1890-1940* (New York: Basic Books, 1995), 122; Nys, De Smaele, Tollebeek en Wils, 'Een medisch object', 12-16; Oram en Turnbull, *The Lesbian History Sourcebook*, 204; Ponse, *Identities in the Lesbian World*, 40; Tamagne, *Histoire de l'homosexualité en Europe*, 230-35, 473-74.

immers voor een gelijkaardig degeneratiediscours ten opzichte van lesbian-like vrouwen, wat eveneens een verklaring is voor het discours van de Belgische journalisten.²⁹⁸

Verder stelden verslaggevers lesbian-like vrouwen als criminelen voor. Ze waren daarbij niet alleen gevaarlijk omwille van hun seksualiteit, maar eveneens door hun criminele activiteiten. Een eerste voorbeeld van de verbinding van de vrouwen met criminaliteit is het eerder aangehaalde proces van Smith over haar identiteitsfraude.²⁹⁹ Daarnaast brachten journalisten vooral Violette Morris sterk in verband met het crimineel milieu.³⁰⁰ Ze verwezen daarbij vaak naar haar mannelijke kledij, dat reeds in het eerste hoofdstuk uitgebreid besproken werd. Daardoor brachten verslaggevers haar acties in verbinding met lesbian-like vrouwen over het algemeen.

In een eerste artikel, dat gepubliceerd werd in 1930 in het katholieke blad *Het Nieuws van den Dag*, besprak een verslaggever een gevecht dat Morris had gehad met een professionele bokser. Daarbij schreef hij dat Morris de bokser knock-out had geslagen als gevolg van een ‘onhoeffelijke opmerking’ die de bokser gemaakt had ten opzichte van een gemeenschappelijke vriendin. De verslaggever verwees in het artikel eveneens naar de vorige zaak waar Morris in besproken werd:

‘Eenigen tijd geleden diende de Dames-Sportfederatie een aanklacht tegen haar in, omdat zij zich [...] in manskleederen hulde. Ook thans gaat het over een inbreuk, op hetgeen gewoonlijk als een voorrecht van den man wordt beschouwd’.³⁰¹

Door te verwijzen naar de zaak tegen de Sportfederatie voor vrouwen benadrukte de schrijver dat Morris zich ‘mannelijk’ kleepte en eveneens ‘mannelijk’ gedroeg. De implicatie dat ze een professionele bokser in elkaar kon slagen, stelde haar eveneens voor als een bedreigend figuur.

²⁹⁸ Bard, *Les Garçonnes*, 57; Oram en Turnbull, *The Lesbian History Sourcebook*, 202-204; Roberts, ‘Samson and Delilah Revisited’, 661-62; Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 474.

²⁹⁹ ‘Au Palais de Justice’; Ben Nichols, ‘Lettre de Londres’; ‘Le « Colonel Barker » condamné’; Léopold De Hulster, ‘Lettre de Namur’.

³⁰⁰ ‘Een al te sportieve dame’, *Het Nieuws van den Dag*, 17 december 1930, 6; ‘Een Vrouw die de Broek draagt’; ‘Heeft Violette Morris uit zelfverdediging gehandeld?’, *Sportwereld*, 29 december 1937, 5; ‘L’amazonne Violette Moriss, ex-championne du disque et du volant, abat un de ses intimes à coups de revolver’, *La Voix du Peuple*, 28 december 1937, 1.

³⁰¹ ‘Een al te sportieve dame’.

Morris werd eveneens in een andere zaak als gewelddadig en bedreigend voorgesteld. Eind 1937 raakte ze immers ook betrokken bij een moordzaak, waarbij ze uit zelfverdediging een soldaat, Joseph Le Cam, neerschoot toen hij haar bedreigde.³⁰² Journalisten van het socialistische *De Volksgazet* en het communistische *La Voix du Peuple* vermoedden meteen dat er een verbinding was tussen het uiterlijk van Morris en de dood van La Cam. De journalist van *La Voix du Peuple* verwees daarbij naar de mannelijke uitstraling van Morris door de amputatie van haar borsten aan te halen. De verslaggever benoemde Morris ook expliciet als ‘une meutrière’.³⁰³ Daarnaast verwees de journalist van *De Volksgazet* niet rechtstreeks naar Morris in de titel van het artikel, waarbij ze simpelweg als ‘Vrouw in Manspak’ benoemd werd.³⁰⁴ Opnieuw verwees de auteur dus rechtstreeks naar de mannelijke uitstraling van Morris, waardoor hij haar acties in verband bracht met haar uiterlijk.

Die mannelijke uitstraling had ook duidelijk een invloed op de verwachtingen van de journalist van *De Volksgazet* over haar motief. Volgens hem had ze immers niet uit zelfverdediging gehandeld, maar moest het onderzoek ‘uitmaken of Violette Morris het slachtoffer werd van chantage of dat zij gedood heeft uit jaloerschheid’.³⁰⁵ Volgens de verslaggever waren er dus maar twee redenen mogelijk voor het voorval, waarbij Morris steeds met voorbedachten rade de man neergeschoten had. Hoewel de journalist van *De Volksgazet* de seksualiteit van Morris niet expliciet aanhaalde, kan zijn vermoeden van de chantage wel naar de homoseksualiteit van de vrouw wijzen. Reeds sinds de achttiende eeuw was er volgens Rictor Norton namelijk sprake van chantage ten opzichte van lesbische vrouwen, waarbij hun seksualiteit en relaties gebruikt werden om ze af te persen.³⁰⁶ Daarnaast verwees ook de vermeende jaloezie misschien naar de seksualiteit van de atlete. Hoewel de journalist niet inging op de reden van haar jaloezie, is het mogelijk dat hij vermoedde dat Morris verliefd was op de vrouw van de soldaat. Indien de verslaggever inderdaad impliceerde dat ze jaloeers was op Joseph La Cam door zijn relatie met zijn vrouw, was het artikel een voorbode op het beeld van de moordlustige holebi dat Vantilt

³⁰² “Heeft Violette Morris uit zelfverdediging gehandeld?”; “Het drama aan boord van een woonschip te Parijs”, *De Gentenaar*, 29 december 1937, 1; “Pour se défendre, Violette Moriss, tue un homme à coups de revolver”.

³⁰³ “L’amazone Violette Moriss, ex-championne du disque et du volant, abat un de ses intimes à coups de révolver”.

³⁰⁴ “Een Vrouw die de Broek draagt”.

³⁰⁵ Ibid.

³⁰⁶ Norton, ‘Homosexuality’, 78.

en Avdi et al. reeds aantoonen. Daarbij werden homoseksuelen en lesbiennes gerepresenteerd als moordlustige figuren die passiemoorden uitvoerden.³⁰⁷

De artikels van de socialistische en communistische kranten staan in contrast met de artikels in de liberale krant *La Meuse* en de katholieke kranten *De Gentenaar* en *Sportwereld*.³⁰⁸ Daarbij verwees de journalist van *Sportwereld* wel naar de mannelijke kledij van Morris, maar berichtte hij enkel over de gebeurtenis en de verschillende versies van Morris en de andere ooggetuige.³⁰⁹ Verslaggevers van *De Gentenaar* en *La Meuse* bespraken de mannelijke kledij van Morris niet en benadrukten dat ze gehandeld had uit zelfverdediging.³¹⁰ Het is daarbij opvallend dat de artikels die de kant van Morris kozen haar mannelijke kledij niet aanhaalden, terwijl de artikels die over haar motieven twijfelden dat expliciet wel deden. Een uitzondering was het artikel van de katholieke en extreemrechtse krant *Le Pays Réel*. In dat artikel besprak de journalist het ‘excentrieke’ uiterlijk van de atlete, maar kreeg Morris eveneens de kans om haar kant van het verhaal rechtstreeks te publiceren. Daarbij besprak ze in detail de bedreigingen van La Cam en waarom ze het noodzakelijk achtte hem neer te schieten. Haar uitleg is één van de weinige getuigenissen van lesbian-like vrouwen in de Belgische pers.³¹¹

Een mogelijke verklaring voor de sympathieke houding van de journalist voor Morris is hun gedeelde ideologie, namelijk het fascisme. *Le Pays Réel* was namelijk de krant van de Waalse extreemrechtse partij Rex, die in 1936 opgericht werd door Léon Degrelle en banden had met het fascisme.³¹² Bard toonde daarnaast aan dat Morris tijdens de Tweede Wereldoorlog als spion collaboreerde met Nazi Duitsland.³¹³ De fascistische overtuiging van Morris was niet uitzonderlijk in die periode, aangezien er in Parijs sprake was van een groep van pro-

³⁰⁷ Alina Pop, Evrinomy Avdi, Irini Kadianaki, Ifigeneia Koutri, Anna Mulone, Alessie Rochira, Gordon Sammur en Rozlyn Redd, ‘LGBT’, in *Media and Social Representations of Otherness Psycho-Social-Cultural Implications*, onder redactie van Terri Mannarini, Guiseppe Veltri en Sergio Salvatore (New York: Springer, 2020): 84-85; Vantilt, ‘Van de doofpot naar het kraambled’, 126-28.

³⁰⁸ “Heeft Violette Morris uit zelfverdediging gehandeld?”; “Het drama aan boord van een woonschip te Parijs”; “Pour se défendre, Violette Moriss, tue un homme a coups de revolver”.

³⁰⁹ “Heeft Violette Morris uit zelfverdediging gehandeld?”.

³¹⁰ “Het drama aan boord van een woonschip te Parijs”; “Pour se défendre, Violette Moriss, tue un homme a coups de revolver”.

³¹¹ “Une sportive excentrique terrasse un légionnaire, et puis, l’abat de deux balles en plein coeur”, *Le Pays réel*, 28 december 1937, 2-3.

³¹² De Bens en Raeymaeckers, *De Pers in België*, 39.

³¹³ Bard, *Les Garçonnes*, 107; Bard en Garrigou-Lagrange, “Les garçonnes étaient-elles les premières féministes?”.

fascistische homoseksuele vrouwen. Volgens Shari Benstock en Florence Tamagne raakten die vrouwen overtuigd van het fascistisch gedachtegoed tijdens het interbellum. De vrouwen sloten zich aan bij de conservatieve waarden van de ideologie, waarbij ze de bescherming van hun klasse en ‘ras’ belangrijker vonden dan vrouwenrechten. De groep omvatte daarbij vooral rijke en bekende vrouwen die vermoedden dat ze door hun sociale en economische status een uitzondering vormden voor het antihomoseksuele gedachtegoed van de partij.³¹⁴ Het is dus mogelijk dat Morris door haar gemeenschappelijke band met het fascisme de kans kreeg om haar eigen standpunt rechtstreeks te delen in de krant.

4. Protesten, posters, petitie en discussies: reacties op het lesbian-like gevaar

Politieke partijen hadden onderlinge meningsverschillen wat betreft de gepaste reactie op het gevaar die de lesbian-like vrouwen volgens hen vormden. In de geanalyseerde kranten was er voornamelijk discussie of fictieve werken over lesbian-like vrouwen al dan niet gecensureerd moesten worden. In verschillende landen, zoals Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, Nederland en de Verenigde Staten, was er immers sprake van een expliciete censuur, waarbij artiesten rekening dienden te houden met vaste regels.³¹⁵ België was echter een uitzonderlijk land wat betreft haar wetgeving rond censuur. De grondwet verbood de overheid immers om te censureren. De enige wet die impliciet censureerde, werd in 1920 ingevoerd door de socialist Emile Vandervelde. Die wet maakte het verplicht voor producenten om hun film voor te leggen aan een controlecommissie, indien ze hun film wilden vertonen aan kinderen. Wanneer de producenten dat niet deden, kreeg de film automatisch een label waarbij kinderen onder zestienjarige leeftijd niet toegelaten werden.³¹⁶

Daniël Biltereyst toonde aan dat verschillende instanties, waaronder de overheid en de Kerk, via omwegen toch in grotere mate probeerden te censureren. Dat leidde tot discussies tussen de verschillende ideologische strekkingen tijdens het interbellum. Volgens Biltereyst was de

³¹⁴ Shari Benstock, ‘Paris Lesbianism and the Politics of Reaction’, in *Hidden from History*, onder redactie van Martin Baumi Duberman, George Chauncey Jr. en Martha Vicinus (New York: New American Library, 1989), 332-37; Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 412-13; Tamagne, ‘L’identité lesbienne’, 9.

³¹⁵ Annette Kuhn, *Cinema, Censorships and Sexuality, 1909-1925* (Londen en New York: Routledge, 1988), 12-14; Bard, *Les Garçonnes*, 66-67, 126-29; Biltereyst, *Verboden Beelden*, 10-14.

³¹⁶ Biltereyst, ‘Film Censorship in a Liberal Free Market Democracy’, 274-75; Biltereyst, *Verboden Beelden*, 9-13, 58-59, 274; De Borchgrave, *God of genot*, 162-63.

dagbladpers toen het belangrijkste forum voor het debat rond censuur.³¹⁷ Bijgevolg kan het geselecteerde bronnencorpus een inzicht bieden in de verschillende argumenten die voor- en tegenstanders van censuur gebruikten tijdens het interbellum. Journalisten van katholieke kranten benadrukten vaak hun steun voor de censuur van fictieve werken met lesbian-like thema's. In de eerste plaats verschenen er artikels die de censuur van die werken in binnen- en buitenland goedkeurden. Daarbij stelden de auteurs dat een censuur zou zorgen voor 'la sauvegarde des bonnes mœurs', waarbij ze de fictie voorstelden als een rechtstreeks gevaar voor de moraliteit van het publiek.³¹⁸ Zoals eerder aangetoond geloofden journalisten van katholieke kranten immers in het besmettingsgevaar van lesbian-like gedrag, ook als dat gedrag fictief was.

Toch gebruikten journalisten van katholieke kranten ook andere argumenten voor de censuur. Ze gingen immers op zoek naar verschillende redenen waarom lesbian-like werken ongepast zouden zijn. Een werk dat tijdens het interbellum voor veel katholieke tegenreacties zorgde, was *La Garçonne* van Victor Margueritte.³¹⁹ Zo stelden journalisten bijvoorbeeld dat *La Garçonne* een belediging was naar Franse vrouwen toe.³²⁰ Daarbij benoemden ze Frankrijk als een bondgenoot waarmee niet gespot moest worden: 'le film était antisocial parce que dégradant et antipatriotique, parce que injuriant la femme de France, pays qui a interdit le roman et le film, et auquel la Belgique est alliée.'³²¹ Volgens Biltereyst kan de verdediging van Frankrijk door katholieken verklaard worden door de bezetting van het Ruhrgebied door Belgische en Franse troepen in 1923. De herstelbetalingen die de Duitse autoriteiten dienden te betalen na de Eerste Wereldoorlog werden immers niet betaald, wat voor onenigheid zorgde in beide landen en hun samenwerking verklaart. De Franse ambassade zou in die context druk hebben uitgeoefend op de Belgische regering om *La Garçonne* te censureren, omdat de autoriteiten van het land overtuigd waren van de reputatieschade die de film veroorzaakte.³²² Enkel katholieke kranten

³¹⁷ Biltereyst, 'Film Censorship in a Liberal Free Market Democracy', 274-75; Biltereyst, *Verboden Beelden*, 9-13, 58-59, 71, 274; De Borchgrave, *God of genot*, 162-63.

³¹⁸ "Autriche", *La Libre Belgique*, 5 februari 1937, 12; "Pour la sauvegarde des bonnes mœurs", *Vers l'Avenir*, 20 mei 1924, 3; "Une Journée d'interpellations à la Chambre belge", *La Meuse*, 10 april 1924, 1.

³¹⁹ Bard, *Les Garçonnes*, 66; Biltereyst, *Verboden Beelden*, 59, 71, 79-88; De Borchgrave, *God of genot*, 163.

³²⁰ "Chronique Luxembourgeoise", *Le Peuple*, 18 mei 1925, 2; "Le film tiré de « La Garçonne » est interdit par la censure", *Journal de Charleroi*, 31 augustus 1923, 1; R.T., "L'Auteur de « La Garçonne » nous parle de son oeuvre".

³²¹ "À propos du film « La Garçonne »".

³²² Biltereyst, *Verboden Beelden*, 95-97.

gaven dus gehoor aan die diplomatieke druk, wanneer journalisten van liberale en socialistische kranten dat expliciet niet deden.

Daarnaast verscheen er in de Waalse krant *Le Courrier de l'Escaut* een artikel op 30 september 1923 waarin een journalist de literatuur met lesbian-like personages ervan verweet om de oorzaak te zijn van de seksualisering van vrouwen. Vrouwen zouden volgens de verslaggever immers in steeds grotere mate op straat lastig gevallen worden, omdat mannen meer in contact kwamen met de literatuur:

‘Il semble que dans l’esprit de la génération actuelle, toute jeune fille est une perversie, toute femme une dévergondée, toute passante “une garçonne” [...] Mais de quoi donc cette mentalité est-elle la résultante ? De la littérature licencieuse à laquelle certaine presse ne ménage pas sa réclame, et dont elle n’a pas voulu qu’on règlemente sérieusement la vente; des films licencieux contre lesquels certaine presse n’a toléré qu’une censure anodine et enfantine [...] Comment supprimer l’effet sans vouloir toucher aux causes, sous prétexte de liberté ?’³²³

De besproken mannen konden volgens de journalist fictie en non-fictie dus niet van elkaar onderscheiden, waardoor de immorele literatuur en films verantwoordelijk waren voor hun ongepaste gedrag. Toch was er volgens de auteur een bijkomende schuldige, namelijk ‘certaine presse’.³²⁴ Hoewel de verslaggever niet expliciet vermeldde welke pers het precies was, beschuldigde hij wellicht zowel de liberale als de socialistische pers. In kranten van beide strekkingen verscheen er immers reclame voor werken met lesbian-like thema’s.³²⁵

Katholieken ondernamen ook specifieke acties om de censuur te proberen bereiken. Die acties omvatten verschillende vormen van verzet. In de eerste plaats maakten en ondertekenden katholieken petitie tegen de vertoning van fictieve werken over lesbian-like vrouwen. Dat beschreef een verslaggever van *Le Courrier de l'Escaut* in 1938, toen katholieken de vertoning van *La Garçonne* wilden verbieden. De petitie had echter geen effect, aangezien de

³²³ “La goujaterie”, *Le Courrier de l'Escaut*, 30 september 1923, 1.

³²⁴ Ibid.

³²⁵ “Cinema Modern Palace, Courcelle: La Garçonne”, *Journal de Charleroi*, 24 december 1923, 3; “Ils étaient trois (These Three)”, *Le Soir*, 25 september 1936, 1. “Jeunes filles en uniforme”, *L'Étoile Belge*, 20 mei 1932, 5.

burgemeester besloot om politieagenten te sturen ‘pour prévenir tout incident éventuel’.³²⁶ Burgemeesters mochten immers geen vertoningen verbieden, zolang de openbare orde gehandhaafd bleef.³²⁷ Bijgevolg dreigden de katholieken soms om de orde te verstoren aan de hand van protesten.³²⁸ Volgens Biltreyt was dat een terugkerende strategie, waarbij de katholieken lokale overheden onder druk probeerden te zetten om de vertoningen af te lassen.³²⁹

Katholieken protesteerden echter niet alleen in groep. Er was immers eveneens sprake van individuen die posters afscheurden van fictieve werken met lesbian-like personages. Er waren twee incidenten in 1924 waarbij een jongeman de reclameposter van *La Garçonne* afscheurde.³³⁰ Op 22 januari 1924 berichtte een journalist van *Le Vingtième Siècle* dat Edmond Ledoux daarom voor de rechter was verschenen. De advocaat van Ledoux verwees echter naar de ‘immorele’ inhoud van *La Garçonne* en stelde zelfs dat zijn cliënt dapper was om op te willen treden tegen de film door de poster af te scheuren.³³¹ Hoewel er nog geen verdict uitgesproken was, is het interessant dat de journalist van de katholieke krant enkel de standpunten ten voordele van Ledoux in het artikel deelde. Hetzelfde was van toepassing in een artikel van *Le Journal de Bruxelles*. Daarbij verdedigde de verslaggever de acties van M. Beer, die net zoals Ledoux een poster van *La Garçonne* vernield had: ‘Me Renkin [advocaat van Beer] fait observer que ne sont punissables que ceux qui, méchamment, ont sali, lacéré ou enlevé des affiches régulièrement apposées. Le prévenu a-t-il agi méchamment ? Evidemment, non’.³³² De journalist gebruikte het woord ‘evidemment’, wat erop wijst dat hij verwachtte dat de lezers de actie van Beer goedkeurden.

De acties konden hun beoogde effect soms ook bereiken, tot grote frustratie van liberalen en socialisten. Een journalist van *La Meuse* berichtte in 1923 over een discussie in de gemeenteraad van Verviers na een eenmalig verbod van *La Garçonne* als gevolg van het katholieke protest. Daarbij valt op dat de burgemeester kritiek kreeg van de liberalen in de

³²⁶ “Flandre Wallonne Renaisiss”.

³²⁷ Biltreyt, *Verboden Beelden*, 86.

³²⁸ “A Verviers”, *La Meuse*, 21 oktober 1923, 13; Bob, “Sifflets et Ciseaux”; “Les potaches ont voulu renouveler leurs gamineries”, *La Wallonie*, 19 oktober 1923, 2; “Notes”, *L’Indépendance Belge*; “Une énergique initiative”, *Journal de Bruxelles*, 13 januari 1924, 1; “Un peu d’énergie”, *Le Vingtième Siècle*, 5 september 1923, 2.

³²⁹ Biltreyt, ‘Film Censorship in a Liberal Free Market Democracy’, 275; Biltreyt, *Verboden Beelden*, 88.

³³⁰ “À propos du film « La Garçonne »”, “Tribunaux”, *Journal de Bruxelles*, 15 februari 1924, 2.

³³¹ “À propos du film « La Garçonne »”.

³³² “Tribunaux”.

gemeenteraad, omdat hij de film een verbod had opgelegd in plaats van de onrust te bedaren. Hij reageerde op die kritiek door te stellen dat ‘dorénavent, il prendra des mesures d’ordre et de conséquence’.³³³ Wanneer een gemeenteraadslid de inhoud van de film besprak en stelde dat het minder losbandig was dan andere werken, onderbraken twee liberale raadsleden hem, die stelden dat het niet de verantwoordelijkheid was van de gemeenteraadsleden om daar een oordeel over te vellen.³³⁴

Een soortgelijk argument kwam aan bod in een tweede artikel van *La Meuse*. Daarin werd een discussie uit De Kamer gepubliceerd, waarbij de katholieke Corneille Fieullien een nationaal verbod op *La Garçonne* vroeg naar aanleiding van protesten tegen de film. Dat lokte sterke tegenreacties uit van Louis Piérard en Jules Mathieu, twee socialisten. Zij benadrukten de vrijheid van de pers en van de kunst, net zoals de liberale gemeenteraadsleden in Verviers.³³⁵ Het is daarbij eveneens belangrijk om aan te halen dat zowel journalisten van liberale als socialistische kranten meer positieve artikels over werken met lesbian-like vrouwen schreven dan journalisten van katholieke kranten. In het geanalyseerde bronnenmateriaal kwamen er maar twee positieve artikels aan bod in de katholieke kranten, beide over het stuk *Mädchen in Uniform*.³³⁶ In de socialistische en liberale kranten verschenen er respectievelijk vier en elf positieve artikels over meerdere fictieve werken.³³⁷

Liberale en socialistische drukten dus hun onenigheid uit tegenover de protesten van de katholieken. Dat was niet enkel het geval in politieke debatten, maar ook in de dagbladpers. In een artikel van *La Wallonie* werd het katholieke protest tegen *La Garçonne* het meest uitvoerig besproken. De journalist representeerde de betogers als studenten die de lezer niet serieus moest nemen: ‘Il convient de n’attacher aucune importance à ces manifestations qui ne sont en somme

³³³ “A Verviers”.

³³⁴ Ibid.

³³⁵ “Une Journée d’interpellations à la Chambre belge”.

³³⁶ “Au Théâtre Flamand”; “Katholieke Kring”, *Het Handelsblad*, 3 december 1933.

³³⁷ “Au Parc: La Prisonnière”, *Le Soir*, 10 oktober 1926, 2; «Aphrodite» A La Monnaie”, *Le Peuple*, 6 december 1919, 1; “Chronique Théâtrale”, *Gazette de Charleroi*, 20 november 1932, 6; “Chronique Théâtrale”, *La Meuse*, 14 november 1935, 4; “Chronique Théâtrale”, *L’Indépendance Belge*; Jean-Jacob De Beucken, “Jacques de Lacretelle”, *La Meuse*, 31 december 1936, 6; “L’Auteur de « La Garçonne » nous parle de son oeuvre”; “La Garçonne”, *Le Peuple*; “Les Premières à Paris”; “«Meisjes in Uniform» verboden...”, *De Nieuwe Gazet*, 3 maart 1933, 8; Paul Lombard, “La semaine théâtrale à Paris”; Maurice Dethier, “Chronique Théâtrale”, *La Wallonie*, 21 februari 1924, 3; Paul Prist, “La Vie à Paris”, *Gazette de Charleroi*, 12 maart 1926, 1; R.L., “Première Représentation”, *La Dernière Heure*, 5 april 1937, 2; “Un film de premier ordre à l’Eden Ils étaient trois ou l’abîme entre la tendresse et la perversité féminines.”, *Journal de Charleroi*, 10 september 1937, 6.

que des divertissements d'étudiants.³³⁸ Later in het artikel impliceerde hij dat de katholieke studenten gewelddadig waren, waarbij hij benadrukte dat de politie enkel met de hulp van socialistische en liberale studenten de katholieken kon bedwingen.³³⁹ Deze onderzoeksresultaten nuanceren de bevindingen van Biltereyst. Hij stelde immers dat socialisten in het begin van de jaren 1920 de censuur niet tegenspraken, aangezien ze hun steun hadden uitgedrukt voor de wet van Vandervelde.³⁴⁰ Het artikel uit *La Wallonie* toont echter aan dat socialisten in het begin van de jaren 1920 ook kritisch konden zijn over de censuur.³⁴¹

Journalisten en politici die tegenstanders waren van de censuur benadrukten daarbij vaak de vrijheid van meningsuiting en de persvrijheid om hun tegenstand voor de censuur uit te drukken.³⁴² Dat is bijvoorbeeld van toepassing in een artikel van het liberale *La Dernière Heure*, waarin Margueritte geïnterviewd werd. De journalist benoemde Margueritte als een 'sincère libéral' met een 'belle âme' en benadrukte daarbij de liberale standpunten van de auteur.³⁴³ Bij de ondertitel 'La censure est l'abus du pouvoir' stelde Margueritte immers dat censuur blijk gaf van despotisme en dat het vooruitgang tegenhield.³⁴⁴ Daarnaast representeerde een journalist van *Le Peuple* Margueritte als een slachtoffer. Volgens de verslaggever was de overheid immers te ver gegaan wanneer het zijn lidmaatschap van de Legioen van Eer had ingetrokken en zijn werk gecensureerd had.³⁴⁵ Een journalist van het liberale *Le Soir* deed hetzelfde toen hij de Engelse censuur van *The Well of Loneliness* van Radclyffe Hall besprak. Daarbij plaatste de verslaggever het verdict van het werk als obscene tussen aanhalingstekens, waardoor hij impliceerde dat er niet akkoord mee ging. Hij oordeelde ook dat de overwegingen van de magistraat 'd'une sévérité extrême' waren.³⁴⁶

De bevindingen over het liberale standpunt bevestigen de onderzoeksresultaten van Biltereyst, aangezien hij stelde dat Belgische liberalen doorheen het interbellum hun ongenoegen met de

³³⁸ "Les potaches ont voulu renouveler leurs gamineries".

³³⁹ Ibid.

³⁴⁰ Biltereyst, *Verboden Beelden*, 71.

³⁴¹ "Les potaches ont voulu renouveler leurs gamineries".

³⁴² "A Verviers"; R.T., "L'Auteur de « La Garçonne » nous parle de son oeuvre"; "Une Journée d'interpellations à la Chambre belge".

³⁴³ R.T., "L'Auteur de « La Garçonne » nous parle de son oeuvre".

³⁴⁴ Ibid.

³⁴⁵ "La Garçonne", *Le Peuple*.

³⁴⁶ "Justice et Littérature", *Le Soir*, 20 november 1928, 2.

censuur uitdrukten.³⁴⁷ Daarnaast vertoont het beschreven discours ook gelijkenissen met het gehanteerde liberale discours over pornografie op het einde van de negentiende eeuw. In het artikel ‘Preutse Paters?’ stelde historicus Leon Janssens immers dat liberalen pornografie immoreel vonden, maar principiële tegenstand vertoonden tegen een pornografieverbod omdat ze persvrijheid belangrijker vonden.³⁴⁸

Verder besprak een journalist van de socialistische krant *La Wallonie* de Franse censuur op zes gedichten uit het werk *Les Fleurs du Mal* van Charles Baudelaire.³⁴⁹ In een deel van die gedichten, namelijk ‘Lesbos’ en ‘Femmes damnées: Delphine et Hippolyte’, besprak de dichter homoseksuele relaties tussen vrouwen.³⁵⁰ Baudelaire werd voor die gedichten in 1857 terechtgesteld voor de schending van de goede zeden, waardoor de zes gedichten eveneens gecensureerd werden.³⁵¹ De journalist schreef het artikel naar aanleiding van een voorstel van de Franse minister Louis Barthou om de gecensureerde gedichten terug toe te staan. Hij stelde onder andere dat Barthou de ‘suppression’ met die actie kon beëindigen.³⁵²

Toch was vrijheid niet de enige reden die verslaggevers aanhaalden. Journalisten van *La Dernière Heure* en *L’Indépendance Belge* haalden bijvoorbeeld aan dat censuur enkel leidde tot een grotere populariteit.³⁵³ Maurice de Waleffe van *La Dernière Heure* besprak zijn ongenoegen met *Les Fleurs du Mal* van Baudelaire. Volgens de Waleffe was het volledige werk namelijk immoreel en zorgde de censuur van de zes gedichten ervoor dat er meer exemplaren verkocht werden.³⁵⁴ Hoewel de Waleffe dus net zoals de katholieken overtuigd was van de

³⁴⁷ Biltreyt, ‘Film Censorship in a Liberal Free Market Democracy’, 277; Biltreyt, *Verboden Beelden*, 59.

³⁴⁸ Leon Janssens, ‘Preutse Paters? Katholieken en de oorlog aan ‘den pornografie’ in 1891’, *Koorts*.

Erfgoedmagazine van KADOC 3, nr.2 (2023): 31.

³⁴⁹ “On va pouvoir réviser le procès des « Fleurs du Mal »”, *La Wallonie*, 19 oktober 1929, 7.

³⁵⁰ Annette F. Timm en Joshua A. Sanborn, *Gender, Sex and the Shaping of Modern Europe: A History from the French Revolution to the Present Day* (Londen: Bloomsbury Academic, 2022), 145; Deborah Longworth, ‘The Gender of Decadence: Paris-Lesbos from the Fin de Siècle to the Interwar Era’, in *Decadence and Literature*, onder redactie van Jane Desmarais en David Weir (Cambridge: Cambridge University Press, 2019), 365; Jonathan Culler, ‘Baudelaire’s Destruction’, *MLN* 127 nr. 4 (2012): 703-704.

³⁵¹ “Charles Baudelaire”, *Encyclopedia Britannica*, geraadpleegd op 2 mei 2024,

<https://www.britannica.com/biography/Charles-Baudelaire>; Timm en Sanborn, *Gender, Sex and the Shaping of Modern Europe*, 145.

³⁵² “On va pouvoir réviser le procès des « Fleurs du Mal »”.

³⁵³ “La Vague de Pudeur: Jeunes Gens non admis!”, *L’Indépendance Belge*, 16 november 1935, 1; Maurice de Waleffe, “Le Procès Baudelaire”, *La Dernière Heure*, 28 februari 1925, 1.

³⁵⁴ Maurice de Waleffe, “Le Procès Baudelaire”.

immoraliteit van werken met lesbian-like personages, was hij tegenstander van de censuur omdat het volgens hem voor meer reclame en hogere verkoopcijfers zorgde.

Een journalist van *L'Indépendance Belge* omschreef censuur ruim tien jaar later ook als nutteloos. Daarbij had het Naamse schepencollege de vertoning van *La Prisonnière* verboden, omdat het volgens het college immoreel was. De verslaggever stelde echter dat een liberale advocaat gesteld had dat het verbod illegaal was. Daarna besloot het college om het stuk toch te vertonen, maar het te verbieden voor minderjarigen. Daarbij dreef de journalist de spot met het schepencollege:

‘La Prisonnière sera jouée à Namur [...] mais les jeunes gens en dessous de 21 ans devront rester à la porte. Ainsi la pudeur sera sauve. Les spectateurs devront-ils exhiber au contrôle leur carte d’identité ou leur livret de mariage? On le dit pas. Heureux Namurois ! Une édilité tutélaire veille sur leur vertu.’³⁵⁵

De verslaggever maakte gebruik van een sarcastische toon in de passage, waarbij hij het nut van de censuur in twijfel trok. Hij stelde immers in vraag in welke mate het college controle kon hebben over de leeftijd van de kijkers. De journalist benadrukte later in het artikel dat het tijdelijk verbod eveneens voor meer reclame had gezorgd voor het stuk. Daarbij was hij ervan overtuigd dat de zalen uitverkocht zouden zijn en mensen zelfs geweigerd zouden moeten worden door het gebrek aan zitplaatsen.³⁵⁶

Een journalist van *Le Peuple* sloot zich twee jaar later aan bij de stelling van beide verslaggevers. Hij stelde immers dat katholiek protest tegen het stuk *These Three* van Lillian Hellman ervoor gezorgd had dat het stuk volledig uitverkocht was.³⁵⁷ Het argument dat de journalisten aanhaalden werd reeds onderzocht door Annette Kuhn. Zij stelde dat werken meer aandacht kregen nadat ze gecensureerd werden, waarbij de censuur specifiek zorgde voor een verhoogde interesse.³⁵⁸ Volgens Chloe Taylor beschreef Michel Foucault dit fenomeen ook

³⁵⁵ La Vague de Pudeur: Jeunes Gens non admis!”.

³⁵⁶ Ibid.

³⁵⁷ Léopold De Hulster, “Lettre de Namur”.

³⁵⁸ Kuhn, *Cinema, Censorships and Sexuality*, 127-28.

reeds in 1978 in zijn werk *Histoire de la sexualité*.³⁵⁹ Dit onderzoeksresultaat vertoont ook opnieuw gelijkenissen met de bevindingen van Leon Janssens. Hij stelde immers dat liberalen op het einde van de negentiende eeuw waarschuwd dat censuur enkel leidde tot een grotere populariteit.³⁶⁰

Doorheen het volledige bronnencorpus beschuldigden beide partijen elkaar van immoraliteit omdat ze niet dezelfde mening deelden. Journalisten van de liberale kranten *L'Indépendance Belge* en *Gazette de Charleroi* wezen daarbij kritisch naar de katholieken, die volgens hen zelf immoreel waren en dat projecteerden op de werken.³⁶¹ Alceste, journalist van *Gazette de Charleroi*, verwoordde het als volgt: ‘En somme, les livres ni les films ne sont immoraux ni amoraux par eux-mêmes: le lecteur y découvre ce qu’il lui plaît d’y rencontrer’.³⁶² Een journalist van de katholieke krant *Journal de Bruxelles* benoemde daarentegen socialistes als expliciet immoreel. In het artikel besprak hij hoe een schepencollege de vertoning van *La Garçonne* verboden had, maar de socialistische cinema ‘Vooruit’ in Gent toch besloten had het volledig uit te zenden. De journalist beëindigde zijn artikel door de cinema sarcastisch te feliciteren: ‘Compliments au cinéma socialiste. Il n’est pas dégouté. Ni son public non plus.’³⁶³ Het is bijgevolg duidelijk dat de verschillende ideologische strekkingen van de censuur gebruikmaakten om hun politieke tegenstanders te bekritisieren.

Journalisten van de katholieke pers vertoonden dus eensgezindheid over de immoraliteit van de fictieve werken en pleitten daarbij consequent voor censuur. Journalisten van de socialistische en liberale pers varieerden vaker van mening, waarbij sommige journalisten zich negatief uitdrukten over de inhoud en anderen de fictieve werken juist positief beoordeelden. Toch waren beide groepen binnen de socialistische en liberale pers steeds tegen de censuur. Daarbij geloofden ze steeds dat de vrijheid van de kunst gewaarborgd moest worden en dat censuur enkel leidde tot een grotere populariteit.

³⁵⁹ Chloe Taylor, *The Routledge Guidebook to Foucault's The History of Sexuality* (Oxfordshire: Routledge, 2016), 20.

³⁶⁰ Janssens, ‘Preutse Paters?’, 31.

³⁶¹ Alceste, “Quotidiennes”, *Gazette de Charleroi*, 19 oktober 1923, 1; Bob, “Sifflets et Ciseaux”.

³⁶² Alceste, “Quotidiennes”.

³⁶³ “Une énergique initiative”.

Besluit

Dit hoofdstuk toonde aan dat de Belgische pers lesbian-like vrouwen representeerde als een gevaar voor kinderen, volwassenen en de maatschappij over het algemeen. Daarbij liepen kinderen en vrouwen voornamelijk gevaar om besmet te worden en zelf lesbian-like gedrag te vertonen. Bij volwassen vrouwen en mannen was er eveneens sprake van een groot verdriet als ze in aanraking kwamen met de femme fatale. Mannen werden daarnaast eveneens verantwoordelijk geacht om de femme damnée te redden. Lesbian-like vrouwen vormden volgens journalisten ten slotte ook een gevaar voor de maatschappij. Daarbij wezen journalisten op hun vermeende slechte invloed op gezinnen en hun crimineel gedrag. De verschillende ideologische stromingen hadden ten slotte een andere mening over hoe er omgegaan moest worden met lesbian-like gedrag in fictieve werken. Daarbij waren katholieken voorstander van een censuur van de werken, wanneer de socialisten en liberalen juist tegen die censuur gekant waren. De acties die katholieken ondernamen zorgden voor discussies in politieke vergaderingen, maar ook in de dagbladpers.

Mijn bevindingen over de femme fatale sluiten aan bij de onderzoeksresultaten van Andreassen, Oram, Turnbull en het eerste werk van Tamagne. Zij benadrukten immers het gevoel van gevaar ten opzichte van lesbian-like vrouwen in Groot-Brittannië, Frankrijk en Denemarken tijdens het interbellum. Het discours van de Belgische verslaggevers was dus gelijkaardig aan dat van hun buitenlandse collega's. Bijgevolg nuanceren de onderzoeksresultaten de stellingen van Herzog en het tweede werk van Tamagne, die beweerden dat er sprake was van tolerantie voor lesbian-like vrouwen. Op het gebied van censuur was België echter eerder uitzonderlijk ten opzichte van andere Europese landen. Doordat de Belgische grondwet censuur verbood, zorgden fictieve werken vaak voor discussies in politieke instanties en in de pers. Katholieken geloofden daarbij dat een censuur noodzakelijk was om de maatschappij tegen degeneratie te beschermen en voerden op verschillende manieren actie om die censuur door te voeren. Liberalen en socialisten waren daarentegen sterke tegenstanders van die censuur. Journalisten van kranten uit die strekkingen benadrukten daarbij dat censuur vrijheid beknotte, maar ook nutteloos was in het bereiken van haar doel omdat het voor meer reclame zorgde.

Hoofdstuk 3: De lesbian-like vrouw als ‘de andere’

Inleiding: de constructie van ‘de andere’

‘Il paraît qu’à Berlin règne une mode curieuse. Les jeunes gens s’affublent de costumes féminins – peut-être les trouvent-ils plus confortables – et les jeunes filles se sont prises d’engouement pour le « complet veston » masculin.’³⁶⁴

De Vlaamse liberale krant *Le Matin* publiceerde in 1926 een artikel van de journalist Rémy, waarin hij de *garçonne* mode expliciet associeerde met Berlijn. Doorheen het artikel beschreef de verslaggever de mode alsof hij er niet bekend mee was, ondanks dat die mode al jaren gedragen werd in België en Frankrijk.³⁶⁵ Wellicht probeerde de journalist de androgyniteit van de mode te vereenzelvigen met Duitsland, om het land als ‘anders’ dan België te representeren.

Volgens Terri Mannarini, Guiseppe Veltri en Sergio Salvatore speelt media een grote rol in de constructie van ‘otherness’ van minderheidsgroepen.³⁶⁶ Dat gebeurt door het proces van ‘othering’, waarbij het onderscheiden van een ingroup (‘wij’) en een outgroup (‘zij’) centraal staat.³⁶⁷ Zo beïnvloedt de media de manier waarop een publiek naar minderheidsgroepen kijkt en welke houding mensen van dat publiek aannemen indien ze in aanraking komen met die groepen.³⁶⁸ Het proces van ‘othering’ kan daarbij toegepast worden op seksuele minderheidsgroepen, zoals lesbiennes.³⁶⁹ Volgens Gayle Rubin is er immers sprake van een hiërarchie binnen seksualiteit, waarbij heteroseksualiteit steeds als beter en normaler gezien wordt dan homoseksualiteit. Dat is volgens haar van toepassing sinds het medisch discours over homoseksualiteit ingang vond in de maatschappij.³⁷⁰

³⁶⁴ Rémy, “Bloc-Notes: Mœurs Etranges...”.

³⁶⁵ Ibid.

³⁶⁶ Terri Mannarini, Guiseppe Veltri en Sergio Salvatore, ‘Identity, Otherness, and Psycho-Cultural Dynamics’, in *Media and Social Representations of Otherness: Psycho-Social-Cultural Implications*, onder redactie van Terri Mannarini, Guiseppe Veltri en Sergio Salvatore (New York: Springer, 2020): 9.

³⁶⁷ Kunal Debnath, ‘LGBT Identity: The Illustration of “Othering” in India’, *Sexuality, Gender, and Policy* 1, nr. 1 (2017): 91-92.

³⁶⁸ Mannarini, Veltri en Salvatore, ‘Identity, Otherness, and Psycho-Cultural Dynamics’, 9.

³⁶⁹ Jacques Rothmann en Shan Simmonds, ‘“Othering” Non-normative Sexualities through Objectification of ‘the Homosexual’: Discursive Discrimination by Pre-service Teachers’, *Empowering Women for Gender Equity* 29, nr. 1 (2015): 116-17.

³⁷⁰ Rubin, ‘Thinking Sex’, 158.

Verschillende historici bespraken reeds de profilering van lesbian-like vrouwen als de ‘andere’ tijdens het interbellum. Daarbij verbonden journalisten de vrouwen met zogenaamd ‘afwijkende’ groepen, die verschilden van de ingroup van het lezerspubliek van de krant. Zo besprak Anne Ganzevoort dat Duitse socialisten homoseksualiteit zagen als een Griekse ondeugd, wanneer homoseksuelen hun bestaan juist legitimeerden aan de hand van homoseksueel gedrag in het verleden.³⁷¹ Daarnaast stelden Florence Tamagne en Deborah Cohler dat lesbian-like vrouwen eveneens gebruikt werden om nationalistische gevoelens te versterken, respectievelijk in Frankrijk en Engeland. Journalisten van beide landen beschuldigden burgers uit buurlanden immers van lesbian-like gedrag, om te benadrukken dat hun eigen land superieur was aan die buurlanden.³⁷² Verder benadrukten Rikke Andreassen, George Mosse en Alison Oram dat lesbian-like gedrag in Denemarken, Duitsland, Groot-Brittannië en Nederland afhankelijk van het doelpubliek gekoppeld werd aan ‘andere’ sociale klassen.³⁷³

In dit hoofdstuk bespreek ik hoe Belgische journalisten lesbian-like vrouwen als ‘de andere’ representeerden en hoe die representaties zich verhouden met de geschiedkundige bevindingen over buitenlandse journalisten. In het eerste deel van dit hoofdstuk bespreek ik de associatie van homoseksualiteit met de oudheid en ga ik bijgevolg na of de bevindingen van Ganzevoort eveneens van toepassing zijn op België. In het tweede deel staat de representatie van de lesbian-like vrouw als een buitenlands fenomeen centraal. Daarbij vermengden verslaggevers het discours over homoseksualiteit met een nationalistisch discours, zoals Rémy dat deed in bovenstaand citaat. Ten slotte associeerden communistische en socialistische journalisten homoseksualiteit eveneens met de elite, wat ik bespreek in het derde deel van dit hoofdstuk.

³⁷¹ Anne Ganzevoort, ‘Tussen norm, ideaal en politieke realiteit’ in *Begeerte heeft ons aangeraakt. Socialisten, sekse en seksualiteit*, onder redactie van Denise De Weerd en Wouter Steenhout (Gent: L. Vanmelle, 1999), 245.

³⁷² Deborah Cohler, *Citizen, Invert, Queer: Lesbianism and War in Early Twentieth-Century Britain* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2007), 115-16; Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 354-58.

³⁷³ Alison Oram, geciteerd in *Citizen, Invert, Queer*, 241; Andreassen, ‘The Story of Miss C.’s Seduction of Young Women’, 8; Mosse, *Nationalism and Sexuality*, 185.

1. De antieke andere: lesbian-like vrouwen verbonden met de oudheid

Al eeuwen lang wordt er beroep gedaan op de geschiedenis om identiteit vorm te geven. Dat was bijvoorbeeld van toepassing op Griekse autoriteiten, die de Griekse natievorming in de achttiende eeuw legitimeerden door naar het Oude Griekenland te verwijzen als oorsprong van het moderne Griekenland.³⁷⁴ Daarnaast verwezen Belgische vaderlandse historici in de negentiende eeuw naar de strijd van de zogenaamde ‘oude Belgen’ tegen Caesar en benoemden ze historische figuren zoals Gerard Mercator en Keizer Karel V als voorouders.³⁷⁵ Vanaf de twintigste eeuw grepen ook Vlaams-nationalisten naar het verleden, waarbij ze aan de hand van dezelfde strategieën de Vlaamse identiteit wilden legitimeren.³⁷⁶

Homoseksuele vrouwen en mannen grepen vanaf de negentiende eeuw eveneens naar voorbeelden uit het verleden om hun identiteit vorm te geven. Door te verwijzen naar die voorbeelden, gaven homoseksuelen immers legitimiteit aan hun bestaan. Wat betreft lesbische vrouwen was de dichteres Sappho het grootste voorbeeld. Sappho beschreef in haar gedichten uitdrukkelijk haar liefde voor andere vrouwen. Ze leefde op het Griekse eiland Lesbos in de zevende en zesde eeuw voor Christus en had daar een poëzieschool voor vrouwen.³⁷⁷ Op haar poëzieschool was daarbij eveneens sprake van relaties tussen de dichtster en haar vrouwelijke leerlingen.³⁷⁸ Hoewel er in klassieke bronnen geen duidelijkheid bestaat over de seksuele zelfperceptie van Sappho, werd ze door haar seksuele contacten met andere vrouwen vaak

³⁷⁴ Jonathan Friedman, ‘The Past in the Future: History and the Politics of Identity’, *American Anthropologist* 94, nr. 4 (1992): 838-39.

³⁷⁵ Tom Verschaffel, ‘De omweg van het verleden. Geschiedenis als middel’, *FARO. Tijdschrift over Cultureel Erfgoed* 13, nr. 4 (2020): 52-54.

³⁷⁶ Lode Wils, *Op zoek naar een natie. Het ontstaan van Vlaanderen binnen België* (Kalmthout: Pelckmans uitgevers, 2020), 327-46.

³⁷⁷ Allison Glazebrook en Nicola Mellor, ‘Bodies & Sexuality’, in *A Cultural History of Women in Antiquity*, onder redactie van Janet Tulloch (Londen: Bloomsbury Publishing, 2019), 45-46; Bard, *Les Garçonnes*, 102, 145; Bard en Garrigou-Lagrange, ‘Les garçons étaient-elles les premières féministes; Daniel Ogden, ‘Homosexuality’, in *A Cultural History of Sexuality in the Classical World*, onder redactie van Mark Golden en Peter Toohey (Londen: Bloomsbury Publishing, 2014), 44-45; Glazebrook en Mellor, ‘Bodies & Sexuality’, 45-46; Harriette Andreadis, ‘The Sappho Tradition’, in *The Cambridge History of Gay and Lesbian Literature*, onder redactie van Ellen McCallum en Mikko Tuhkanen (New York: Cambridge University Press, 2014), 15, 27; John Winkler, ‘“Double Consciousness in Sappho’s Lyrics”’ in *The Lesbian and Gay Studies Reader* onder redactie van Henry Abelove, Aina Barale en David Halperin, 145; Marcia Lindgren, ‘Education and Work’, in *A Cultural History of Women in Antiquity*, onder redactie van Janet Tulloch (Londen: Bloomsbury Publishing, 2019), 134; Rupp, *Sapphistries*, 31-34; Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 270; Tamagne, ‘L’identité lesbienne’, 7-8; Trommelmans, *Vlaanderen vrij!*, 93.

³⁷⁸ Ganzevoort, ‘Tussen norm, ideaal en politieke realiteit’, 244; Longworth, ‘The Gender of Decadence’, 365; Rupp, *Sapphistries*, 31-34.

gerepresenteerd als een lesbienne.³⁷⁹ Daarbij stellen zowel Joan DeJean als Harriette Andreadis dat het discours rond Sappho meer zegt over de periode waarin ze besproken werd of de mensen die haar beschrijven, dan over de dichteres zelf.³⁸⁰

Tijdens de fin de siècle was Sappho vooral een grote bron van inspiratie voor homoseksuele dichters. De bekendste voorbeelden zijn Renée Vivien en Natalie Barney, die hun homoseksuele verlangens uitdrukten in hun poëzie en hun levenswijze.³⁸¹ Beide vrouwen vertaalden en bespraken de stukken van Sappho en openden samen een poëzieschool ter ere van de Griekse dichteres.³⁸² Natalie Barney organiseerde daarnaast ook een wekelijks salon in haar woning in Parijs, wat een veilige ruimte was voor lesbische vrouwen uit de sociale elite. Hoewel er maar weinig fragmenten van de antieke dichteres bewaard bleven, bleef haar werk één van de belangrijkste bronnen voor liefde onder vrouwen in de oudheid.³⁸³

De associatie van lesbian-like vrouwen met de oudheid had een duidelijke invloed op de benaming van homoseksuele vrouwen. De termen ‘saffist’ en ‘lesbienne’ zijn immers afgeleid van Sappho en het eiland Lesbos.³⁸⁴ Daarnaast kent ook de term ‘amazone’ zijn oorsprong in de oudheid. Die term werd in het bronnencorpus bijvoorbeeld gebruikt om Violette Morris te beschrijven.³⁸⁵ De Amazones waren een groep vrouwelijke krijgers die tijdens de drie millennia voor Christus in het gebied leefden dat nu Turkije is. Ze kregen doorheen de eeuwen het imago dat ze mannenhaters waren, omdat ze zonder mannen leefden en hun seksuele contacten met mannen beperkten tot één keer per jaar om kinderen te verwekken. Indien die kinderen jongens waren, werden ze verminkt, vermoord of achtergelaten bij de vader. Hoewel er geen bewijs is

³⁷⁹ Longworth, ‘The Gender of Decadence’, 365.

³⁸⁰ Andreadis, ‘The Sappho Tradition’, 15; Joan DeJean, *Fictions of Sappho 1546-1937* (Chicago: The University of Chicago Press, 1989), 1.

³⁸¹ Andreadis, ‘The Sappho Tradition’, 26-27; Longworth, ‘The Gender of Decadence’, 362, 370; Vicinus, *Intimate Friends*, 178.

³⁸² Benstock, ‘Paris Lesbianism and the Politics of Reaction’, 332-37; Longworth, ‘The Gender of Decadence’, 362-64; Rupp, *Sapphistries*, 175-78; Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 270; Tamagne, ‘Homosexuality’, 54; Vicinus, *Intimate Friends*, 178.

³⁸³ Glazebrook en Mellor, ‘Bodies & Sexuality’, 45-46; Lindgren, ‘Education and Work’, 134; Ogden, ‘Homosexuality’, 44-45.

³⁸⁴ Bard, *Une Histoire Politique du Pantalon*, 274-76; David Halperin, *How to Do the History of Homosexuality* (Chicago: University of Chicago Press, 2004), 49-50; Leila Rupp, ‘Thinking about “Lesbian History”’, *Feminist Studies* 39, nr. 2 (2013): 358; Ogden, ‘Homosexuality’, 44-45; Wannes Dupont, Elwin Hofman en Jonas Roelens, ‘Inleiding’ in *Verzwegen verlangen: een geschiedenis van homoseksualiteit in België* (Antwerpen: Uitgeverij Vrijdag, 2017), 16.

³⁸⁵ “L’amazone Violette Moriss, ex-championne du disque et du volant, abat un de ses intimes à coups de revolver”.

in antieke bronnen over of amazones homoseksuele contacten hadden, associeerden zowel intellectuele denkers als lesbian-like vrouwen de amazones met homoseksualiteit.³⁸⁶

Hoewel lesbiennes in de fin de siècle de vergelijking met de oudheid een positieve betekenisgeving toeschreven, was dat voor journalisten in het interbellum niet altijd het geval. Dat valt op in hun besprekingen van de zogenaamde voorgeschiedenis van de *garçonne* mode. Daarbij gingen journalisten immers tegen de emanciperende en moderne connotatie van *garçonne*s in en hanteerden ze een antifeministisch discours. Een voorbeeld is een krantenartikel uit 1929 van de liberale krant *La Dernière Heure*. Daarin besprak de journalist een toenmalig wetenschappelijk onderzoek naar de kapsels van vrouwen in het Oude Griekenland. Volgens dat onderzoek bestond het *garçonne* kapsel reeds sinds de vijfde eeuw voor Christus, omdat vrouwen op een antieke vaas met een kort kapsel afgebeeld werden.³⁸⁷ De journalist plaatste een foto van de vaas, hieronder weergegeven als afbeelding 2, bij het artikel om de vergelijking met de *garçonne*s te benadrukken. Volgens historica Kelly Olson was er in de vijfde eeuw voor Christus echter een grote variatie aan haarstijlen, waarbij vrouwen ook gebruik maakten van pruiken, haarstukken en sluiers. Daarnaast stelde Olson dat kunst eigenlijk geen inzicht kan bieden in de gangbare haarstijlen van de periode. Antieke kunst beeldde immers vaak offers af, waarbij het mogelijk is dat vrouwen hun haar kort knipten in teken van een offer.³⁸⁸

Afbeelding 2: Vrouwen uit het Oude Griekenland die volgens de journalist van *La Dernière Heure* een *garçonne* kapsel hadden.

³⁸⁶ Rupp, *Sapphistries*, 15-21, 27.

³⁸⁷ “Chronique de la mode”, *La Dernière Heure*, 3 februari 1929, 8.

³⁸⁸ Kelly Olson, ‘Fashion and Adornment’, in *A Cultural History of Hair in Antiquity*, onder redactie van Mary Harlow (Londen: Bloomsbury Publishing, 2019), 49.

Hoewel de afbeelding dus geen zekerheid biedt over de gangbare haarstijlen in het Oude Griekenland, toont de interpretatie van de verslaggever zijn standpunt wel aan. De journalist maakte immers wellicht gebruik van het anachronisme om tegen het idee van het emanciperend karakter van de haarstijl in te gaan. Hij benadrukte immers dat het kapsel geen blijvende vooruitgang belichaamde, juist omdat het reeds in de oudheid bestond: ‘Nous nous trompons lorsque nous affirmons avoir trouvé du nouveau. La vie n’est qu’une apparence passagère de l’évolution. Ceux-ci ont – tout comme les hommes – leur apogée et leur déclin’.³⁸⁹ Bijgevolg impliceerde de verslaggever dat het garçonne kapsel geen teken was van blijvende verandering, maar weldra zou verdwijnen.

Verslaggevers van *La Nation Belge* en het katholieke *La Métropole* bespraken eveneens de geschiedenis van de mode.³⁹⁰ De journalist van *La Nation Belge* beschreef, net zoals de journalist van *La Dernière Heure*, de geschiedenis van het kapsel, maar gebruikte het op een andere manier. Hij verwees immers naar andere beschavingen om aan te geven dat lang haar vaak geassocieerd werd met schaamte of onderdanigheid. Daarbij benoemde hij de Oude Grieken en Romeinen als een ‘uitzondering’.³⁹¹ Het is opvallend dat de journalist benadrukte dat lesbian-like uiterlijk al lang bestond, maar het hierbij expliciet gebruikte om te stellen dat dat ook in het verleden reeds uitzonderlijk was. Door het op die manier te benoemen, viel de legitimerende connotatie van de voorgeschiedenis weg. De stelling dat andere beschavingen het kapsel verbonden met negatieve gevoelens, impliceert ook een normatief doel. De verslaggever probeerde met die stelling wellicht vrouwen ervan te overtuigen hun haar niet kort te knippen.

Verder impliceerde Paul-Louis de Giafferri in *La Métropole* eveneens dat de garçonne mode niets was om trots op te zijn. Hij stelde dat vrouwen in verschillende oude beschavingen een broek droegen, maar dat ze dat altijd uit praktische overwegingen deden. Hij haalde bijvoorbeeld vrouwen uit het Perzische Rijk aan, die volgens hem enkel broeken droegen omdat ze zich in gebergte gebieden moesten verplaatsen op paarden of muilezels. Daarbij besloot de

³⁸⁹ “Chronique de la mode”.

³⁹⁰ Paul-Louis De Giafferri, “Vers le travesti “Garçonne”: Le jupe-culotte réapparaît-elle ?”; “Propos capillaires”, *La Nation Belge*, 29 juli 1934, 10.

³⁹¹ “Propos capillaires”.

Giafferri het volgende: ‘Celle-ci est utilitaire, ce qui n’est pas synonyme d’élégante’.³⁹² Op die manier ontkrachtte hij ook de vergelijking tussen de garçonne en de vrouwen uit de oudheid. Vrouwen die de broek droegen zouden volgens de Giafferri daarbij ook nooit mooi zijn, wat overeenstemt met de onderzoeksresultaten die ik besprak in het vorige hoofdstuk. Volgens hem was de enige goede reden voor het dragen van een broek praktische overwegingen, wat dus niet geldig was voor garçonne.

Daarnaast haalden journalisten de oudheid eveneens aan bij de expliciete bespreking van homoseksueel gedrag. In de socialistische krant *La Wallonie* verscheen er op 15 juni 1929 een artikel waarbij de verslaggever P. Demasy het lesbianisme als een Griekse ondeugd benoemde.³⁹³ Hij verwees daarin naar de Duitse filosoof Arthur Schopenhauer, die bekend stond voor zijn natuurfilosofie en pessimisme.³⁹⁴ Schopenhauer zou volgens Demasy geschreven hebben dat homoseksualiteit een uiting was van de zelfvernietiging van de natuur:

‘De le [homosexualité] voir si rependu dans cette Grèce si cultivée, et qui, par ailleurs, adorait la nature, il conclut que l’homosexualité n’est pas un vice anormal [...] et qu’elle doit être selon les exigences de la plus haute raison. Si la raison c’est de la nature devenue consciente, on doit pouvoir proclamer que le vice contre nature est dans les intentions de la nature, et donc que la nature postule, en fin de compte, sa propre destruction.’³⁹⁵

Het discours verwijst in de eerste plaats naar de reeds aangehaalde angsten die gepaard gingen met de invloed van homoseksualiteit op de demografische cijfers van het land. Zoals reeds vermeld in het tweede hoofdstuk, werd homoseksualiteit immers gezien als een teken van degeneratie.³⁹⁶ Daarbij is het echter opvallend dat Demasy homoseksualiteit als natuurlijk benoemde. De journalist benadrukte immers dat de Grieken homoseksuele contacten hadden omdat ze door hun natuurgodsdienst de natuur ‘te veel’ verheerlijkten. Later in het artikel stelde Demasy ook dat elk ideaal onnatuurlijk is. Hoewel hij homoseksualiteit dus als natuurlijk

³⁹² Paul-Louis De Giafferri, “Vers le travesti “Garçonne”: Le jupe-culotte réapparaît-elle ?”.

³⁹³ P. Demasy, “Chronique de Paris: Contre Nature”, *La Wallonie*, 15 juni 1929, 1.

³⁹⁴ “Arthur Schopenhauer”, Encyclopedia Britannica, geraadpleegd op 18 april 2024, <https://www.britannica.com/biography/Arthur-Schopenhauer>.

³⁹⁵ Demasy, “Contre Nature”.

³⁹⁶ Nys, De Smaele, Tollebeek en Wils, ‘Een medisch object’, 12-16

benoemde, was het volgens Demasy nog steeds immoreel. Bijgevolg vond hij dat de mens afstand moest nemen van homoseksuele verlangens.³⁹⁷

Het negatieve discours in de socialistische krant komt overeen met de bevindingen van Anne Ganzevoort. Zij besprak in het werk *Begeerte heeft ons aangeraakt* de omgang van socialisten met seksualiteit.³⁹⁸ Daarbij stelde ze dat reeds in de tweede helft van de negentiende eeuw negatief discours verscheen over de ‘Griekse ondeugd’ in *De vrouw en het socialisme*, een werk van de Duitse sociaaldemocraat August Bebel.³⁹⁹ Dat boek was een belangrijk werk voor de Sociaaldemocratische Partij in Duitsland, waarbij het als propaganda gebruikt werd op het einde van de negentiende eeuw.⁴⁰⁰ Het discours van de Belgische journalisten in het interbellum kan dus gezien worden als een verderzetting van het Duitse sociaaldemocratische discours uit de negentiende eeuw.

Toch waren niet alle besprekingen van homoseksualiteit en de oudheid negatief. Een eerste voorbeeld is de vergelijking die René Prince maakte tussen Renée Vivien en Sappho in het liberale *La Meuse*. De journalist ging niet verder in op de vergelijking, maar vergeleek beide vrouwen wellicht door de gelijkaardige inhoud van hun poëzie. Hoewel Vivien graag gelijkenissen opzocht tussen zichzelf en Sappho, maakte Prince die vergelijking juist ten nadele van vrouwen en hun artistieke waarde. De verslaggever stelde immers dat in tegenstelling tot beide dichters, vrouwen over het algemeen hun ‘valeur légendaire’ verloren hadden.⁴⁰¹ Hoewel de journalist dus Vivien positief voorstelde, paste het discours wederom in een antifeministische context.

Ten slotte is het ook opvallend dat verslaggevers niet negatief waren over homoseksualiteit als het zich beperkte tot fictieve werken over de oudheid. In de socialistische krant *Le Peuple* verscheen bijvoorbeeld een positieve review van de opera ‘Aphrodite’, waarin verliefde vrouwenkoppels verschenen. De journalist Henri Mangin benoemde daarbij de twee

³⁹⁷ Demasy, “Contre Nature”.

³⁹⁸ Ganzevoort, ‘Tussen norm, ideaal en politieke realiteit’.

³⁹⁹ Ibid, 245.

⁴⁰⁰ “August Bebel”, Encyclopedia Britannica, geraadpleegd op 25 april 2024, <https://www.britannica.com/biography/August-Bebel>; Mosse, *Nationalism and Sexuality*, 185.

⁴⁰¹ René Prince, “La Femme et l’Amour”, *La Meuse*, 21 maart 1931, 3.

verschillende koppels als ‘tendre’ en ‘joli’.⁴⁰² Mangin gaf ook geen blijk van verrassing of veroordeling, wat impliceert dat hij het normaal vond dat er vrouwelijke koppels afgebeeld werden in de vertoning over de oudheid.⁴⁰³ Daarnaast was hetzelfde van toepassing voor de bespreking van de opera ‘Cléopâtre’ in *La Wallonie*. Het ‘Ballet des lesbiennes’ was in dat stuk volgens de journalist Maurice Dethier immers gedurfd, maar goed uitgevoerd.⁴⁰⁴

2. Buurmans leed troost? Lesbian-like vrouwen als de buitenlandse andere

Journalisten associeerden de lesbian-like vrouwen eveneens met het buitenland. De associatie die verslaggevers het vaakst maakten, was met Frankrijk, Parijs in het bijzonder. Dat discours kwam aan bod in de liberale en socialistische pers. Daarbij verwezen drie van geanalyseerde artikels uit het socialistische *La Wallonie* nadrukkelijk naar Frankrijk of Parijs.⁴⁰⁵ Twee van die drie artikels heb ik reeds aangehaald, namelijk ‘la crise du mariage’ van Daugny en ‘contre nature’ van Demasy. Beide journalisten bespraken in die artikels hoe lesbian-like vrouwen een gevaar vormden voor de maatschappij, wat reeds besproken werd in het vorige hoofdstuk. De stukken verschenen in een specifiek gedeelte van de krant, die respectievelijk ‘Chronique Parisienne’ en ‘Chronique de Paris’ heette.⁴⁰⁶ Op die manier verbonden de journalisten lesbian-like vrouwen uitdrukkelijk met Parijs. Het laatste artikel uit *La Wallonie* verscheen onder de titel ‘La Vie féminine’ en werd eveneens geschreven door Renée Daugny. In dat artikel besprak Daugny intellectuele vrouwen uit Parijs, die volgens hem pervers waren en mannen haatten. Net zoals de garçonne was deze vrouw volgens hem ‘un produit plutôt parisien’.⁴⁰⁷ Daarbij bleven de perverse vrouwen niet beperkt tot Parijs, stelde hij, maar deed Parijs er niets aan om ze te verbergen.⁴⁰⁸

⁴⁰² “«Aphrodite» A La Monnaie”.

⁴⁰³ Ibid.

⁴⁰⁴ Maurice Dethier, “Chronique Théâtrale”.

⁴⁰⁵ “Chronique Parisienne: La crise du mariage”; P. Demasy, “Chronique de Paris: Contre Nature”; Renée Daugny, “La Vie féminine: Les intellectuelles”, *La Wallonie*, 17 maart 1926, 4.

⁴⁰⁶ “Chronique Parisienne: La crise du mariage”; P. Demasy, “Chronique de Paris: Contre Nature”.

⁴⁰⁷ Renée Daugny, “La Vie féminine: Les intellectuelles”.

⁴⁰⁸ Ibid.

De verbinding die journalisten maakten tussen lesbian-like vrouwen en de Franse hoofdstad kan verklaard worden door de sterke lesbische subcultuur in de stad.⁴⁰⁹ Parijs werd immers sinds de fin de siècle gezien als de hoofdstad van plezier en tolerantie, waarbij homoseksuele vrouwen zelfs naar daar verhuisden om andere vrouwen te leren kennen.⁴¹⁰ Volgens Bard was het beeld van Parijs als tolerante haven echter een overdrijving, waarbij ze stelde dat de stad niet uitzonderlijk was voor seksuele minderheden.⁴¹¹ Toch zorgde dat imago wellicht voor het discours in de hierboven besproken artikels. Daarnaast is het eveneens mogelijk dat het beeld van Parijs als modestad bij uitstek een invloed had op het gehanteerde discours. De *garçonne* mode werd daar namelijk ontwikkeld en kende daar eveneens een grote populariteit tijdens het interbellum.⁴¹² Bijgevolg is het mogelijk dat journalisten om die reden de hoofdstad associeerden met lesbian-like vrouwen.

Toch waren er ook verslaggevers die de Parijse connotatie van lesbian-like vrouwen nuanceerden. Gil Blas stelde in een artikel in de *Gazette de Charleroi* dat het beeld van Frankrijk en haar hoofdstad als ‘perverti’ verkeerd was.⁴¹³ Blas besprak daarbij dat er ophef was ontstaan in Parijs tegen twee stukken van dezelfde regisseur, omdat de Fransen de stukken immoreel vonden. Bijgevolg ging het Franse gerecht op zoek naar die regisseur, waarbij Blas concludeerde dat:

‘le répugnant personnage qui cherchait un honteux succès dans l’étalage public de vices qui se cachent et de tares aussi mentales que morales, n’est pas français, ni même parisien. Il se nomme Joris d’Hansewyck et est originaire de Gand, donc belge par conséquent. Et si l’on jugeait tous les belges à son aune...’⁴¹⁴

Blas besloot dus dat er geen veralgemening gemaakt mocht worden van Frankrijk als ‘une nation pourrie’ omdat er homoseksuelen leefden, aangezien dan hetzelfde gesteld kon worden

⁴⁰⁹ McLaren, *Twentieth-Century Sexuality*, 106; Rupp, *Sapphistries*, 179-80; Sean Brady, ‘Homosexuality: European and Colonial Encounters’, in *A Cultural History of Sexuality in the Age of Empire*, onder redactie van Chiara Beccalossi en Ivan Crozier (Londen: Bloomsbury Publishers, 2014), 53; Tamagne, ‘Homosexuality’, 54; Tamagne, ‘L’identité lesbienne’, 2; Timm en Sanborn, *Gender, Sex and the Shaping of Modern Europe*, 143-44; Weeks, *Sex, Politics and Society*, 115.

⁴¹⁰ Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 26; Vicinus, “‘They Wonder to Which Sex I belong’”, 444.

⁴¹¹ Bard, *Les Garçonnes*, 9; Bard en Garrigou-Lagrange, “Les garçonnes étaient-elles les premières féministes ?”.

⁴¹² Roberts, ‘Samson and Delilah Revisited’, 665-66.

⁴¹³ Gil Blas, “Ephémérides”.

⁴¹⁴ Ibid.

over België. Hoewel Blas zich negatief uitdrukte over homoseksualiteit, was hij ook duidelijk tegenstander van de verbinding van homoseksualiteit met Frankrijk.

Zoals reeds vermeld in het tweede hoofdstuk, spraken katholieken in context van de censuur de associatie van garçonnnes met Frankrijk ook tegen. Frankrijk zette daarbij via haar diplomatieke banden sterke druk op haar bondgenoten, waaronder België, om *La Garçonne* in hun land te verbieden. Volgens de Franse autoriteiten was het fictieve werk van Margueritte immers een aanval op de Franse vrouw.⁴¹⁵ Hoewel katholieken wellicht enkel begaan waren met het imago van de Franse vrouw omdat ze voorstanders waren van censuur, had de Franse argumentatie wel een duidelijke invloed op de katholieke pers. In de pers verschenen er immers geen artikels die lesbian-like vrouwen met Frankrijk associeerden, maar spraken journalisten die associatie juist expliciet tegen. Dat valt op bij de bespreking van de garçonne mode in het eerder besproken artikel ‘Vrouwenrubriek’ uit het katholieke *De Standaard*. De ‘onzedige’ garçonne mode kwam volgens hem immers niet uit Frankrijk, maar uit een ander land:

‘Er bestaat een duivelsch plan, ontworpen en uitgevoerd om de vrouw belachelijk en zedeloos te maken [...] de “Parijsche” mode bestaat niet. Wat men aldus noemt, is ontworpen en uitgevoerd in bijzondere modehuizen, welke men noch te Parijs, noch te Deauville, noch te Nice, maar in het buitenland vindt. De modellen worden dan naar Parijs gezonden en als de laatste Parijsche mode voorgesteld. [...] Door den oorlog hield deze stroom van modder tijdelijk op; maar hij begint nu weer van het Oosten naar het Westen te stroomen, een weinig bescheidener, maar nog steeds *made in Germany* [mijn cursivering].’⁴¹⁶

Hoewel Parijs reeds sinds de zeventiende eeuw de belangrijkste stad was wat betreft de Europese mode-industrie, geloofde de journalist dus dat de invloed van de Parijse mode erg beperkt was in de ontwikkeling van de garçonne mode.⁴¹⁷ De journalist van *De Standaard* geloofde daarbij dat Duitsland een complot smeedde tegen andere landen om hun vrouwen ‘zedeloos’ te maken.⁴¹⁸ Daarbij werd Duitsland duidelijk als de vijand en de ‘andere’

⁴¹⁵ Biltreyst, *Verboden Beelden*, 95-97.

⁴¹⁶ “Vrouwenrubriek”.

⁴¹⁷ Roberts, ‘Samson and Delilah Revisited’, 665-66.

⁴¹⁸ “Vrouwenrubriek”.

voorgesteld. Die wantrouwige houding ten opzichte van Duitsland kan, net zoals de steun aan Frankrijk, een gevolg zijn van de internationale politiek. Volgens Emmanuel Gerard en Frederik Verleden nam België in haar buitenlands beleid immers tot 1925 een vijandig standpunt in tegenover Duitsland, als gevolg van de schade die België had opgelopen tijdens de oorlog.⁴¹⁹ De bezetting van het Ruhrgebied door het uitblijven van de herstelbetalingen, verscherpten daarbij de diplomatieke gevoeligheden.⁴²⁰

Het artikel van *De Standaard* was niet het enige waarin homoseksualiteit met Berlijn verbonden werd. De journalist Rémy maakte in het eerder aangehaalde artikel ‘Mœurs Etranges...’ van *Le Matin* eveneens de verbinding tussen de *garçonne mode* en Duitsland. In het artikel besprak hij namelijk een jonge Berlijnse vrouw die de *garçonne mode* droeg om te flirten met andere vrouwen. Daarnaast verwees hij ook naar de *garçonne mode* alsof hij er niet bekend mee was. Hoewel de mode al jarenlang bestond, stelde de auteur de *garçonne mode* dus als een vreemd Duits concept voor, wellicht om het land te stigmatiseren.⁴²¹

De associatie van Duitsland met lesbian-like vrouwen kan om gelijkaardige redenen verklaard worden als de verbinding van Frankrijk met lesbian-like vrouwen. Duitsland had immers, net zoals Frankrijk, een bloeiende homoseksuele subcultuur voordat Hitler aan de macht kwam.⁴²² Daarnaast trok Berlijn net zoals de Franse hoofdstad vanaf het einde van de twintigste eeuw lesbian-like vrouwen aan die de stad zagen als een mogelijkheid om andere vrouwen te leren kennen.⁴²³ De *garçonne mode* was in beide steden ook een vestimentaire code, waarbij lesbische vrouwen via de kledingstijl elkaar konden herkennen.⁴²⁴ Ten slotte is het eveneens mogelijk dat het bekende Eulenburg-schandaal een invloed had op de beeldvorming van Duitsland. Dat schandaal vond plaats in 1907, waarbij bekend raakte dat een aantal belangrijke hovelingen van de Duitse vorst Wilhelm II homoseksueel waren.⁴²⁵ Volgens Tamagne associeerde de Franse

⁴¹⁹ Emmanuel Gerard en Frederik Verleden, *De ongrijpbare macht. Een politieke geschiedenis van België* (Leuven: Acco Uitgeverij, 2019), 181-84.

⁴²⁰ Biltereyst, *Verboden Beelden*, 95.

⁴²¹ Rémy, “Bloc-Notes: Mœurs Etranges...”.

⁴²² Herzog, *Sexuality in Europe*, 57; Robert Beachy, *Gay Berlin: Birthplace of a Modern Identity* (New York: Penguin Random House, 2015), X-XVI; Rupp, *Sapphistries*, 179-80; Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 264; Tamagne, ‘L’identité lesbienne’, 7-8; Timm en Sanborn, *Gender, Sex and the Shaping of Modern Europe*, 143-44; Weeks, *Sex, Politics and Society*, 115.

⁴²³ Tamagne, *Histoire de l’homosexualité en Europe*, 26; Vicinus, “‘They Wonder to Which Sex I belong’”, 444.

⁴²⁴ Bard, *Les Garçonnes*, 117; Tamagne, ‘L’identité lesbienne’, 6.

⁴²⁵ Beachy, *Gay Berlin*, 122-23; Dupont, ‘Sodom aan de Senne’, 175; Tamagne, ‘Homosexuality’, 54.

publieke opinie homoseksualiteit sindsdien met Duitsland, wat dus ook mogelijk is voor de Belgische publieke opinie.⁴²⁶

De gemaakte associatie van andere landen met homoseksualiteit sluit aan bij de onderzoeksresultaten van Florence Tamagne. Ze stelde in haar werk *Histoire de l'homosexualité en Europe* dat verslaggevers immers vaak buurlanden verbonden van homoseksualiteit. Daarbij onderstreepten journalisten steeds dat homoseksualiteit niet vaak in hun eigen land voorkwam.⁴²⁷ Deborah Cohler beschreef hetzelfde discours in haar werk *Citizen, Invert, Queer*. Daarbij besprak ze dat lesbische vrouwen als nationale buitenstaanders voorgesteld werden in Groot-Brittannië vanaf de Eerste Wereldoorlog.⁴²⁸ Een ander land beschuldigen van homoseksualiteit was bijgevolg een strategie om nationalisme te versterken.⁴²⁹ Het bronnenmateriaal impliceert dus dat dezelfde strategie gebruikt werd in de Belgische pers. Het is daarbij echter wel verbazend dat de Belgische journalisten Londen of Engeland niet associeerden met homoseksualiteit. Daar vonden immers belangrijke rechtszaken plaats, zoals de vervolging van Oscar Wilde in 1895 en de rechtszaak voor de censuur van het boek *The Well of Loneliness* van Radclyffe Hall in 1928.⁴³⁰ Bijgevolg hadden journalisten Engeland eveneens kunnen verbinden met lesbian-like vrouwen, maar kwam dat niet aan bod in het bronnencorpus.

3. Decadentie van de bovenste stand: de associatie van lesbian-like vrouwen met de elite

In de uitzending van het actualiteitsprogramma *De zevende dag* werd Tom Van Grieken, de voorzitter van de extreemrechtse partij Vlaams Belang, op 26 mei uitgebreid aan het woord gelaten naar aanleiding van de verkiezingen op 9 juni 2024. De leerkracht David Roels peilde in die uitzending naar de mening van de partij over de bespreekbaarheid van gender op school. Daarbij reageerde Van Grieken dat zijn partij niet in gender geloofde en dat hij tegenstander

⁴²⁶ Tamagne, *Histoire de l'homosexualité en Europe*, 354-58.

⁴²⁷ Ibid.

⁴²⁸ Cohler, *Citizen, Invert, Queer*, 115-16.

⁴²⁹ Tamagne, *Histoire de l'homosexualité en Europe*, 354-55.

⁴³⁰ Andreassen, 'The Story of Miss C.'s Seduction of Young Women', 6-7; Herzog, *Sexuality in Europe*, 59; Oram en Turnbull, *The Lesbian History Sourcebook*, 183; Tamagne, 'Homosexuality', 54; Tamagne, *Histoire de l'homosexualité en Europe*, 28; Weeks, 'Discourse, Desire and Sexual Deviance', 114; Valerie Traub, 'The Present Future of Lesbian Historiography' in *The Lesbian Premodern* onder redactie van Noreen Figgney, Michelle M. Sauer en Diane Watt (New York: Palgrave Macmillan, 2011), 90; Weeks, *Sex, Politics and Society*, 217-18.

was van de ‘genderideologie’.⁴³¹ In 2021 bracht de partij reeds ook een artikel uit over hoe bepaalde academische studies, zoals postkoloniale studies en genderstudies, deel uitmaakten van ‘woke-waanzin’ aan de KU Leuven.⁴³² Daarnaast haalde Vlaams Belang in haar laatste verkiezingsprogramma verschillende politieke figuren aan die ‘aangetast’ zouden zijn met woke, waaronder voormalig Vlaams minister voor Gelijke Kansen Liesbeth Homans.⁴³³ Impliciet beschuldigt de partij daarbij de KU Leuven en verschillende politieke partijen ervan de ‘genderideologie’ te propageren.

De associatie van de elite met homoseksualiteit is niet nieuw. Tijdens het interbellum verwezen socialistische en communistische verslaggevers immers eveneens naar de elite als de oorsprong van homoseksualiteit.⁴³⁴ Dat was bijvoorbeeld van toepassing in het eerder besproken artikel ‘L’amazone Violette Moriss [sic], ex-championne du disque et du volant, abat un de ses intimes à coups de révolver’ in *La Voix du Peuple*. Bij de ondertitel ‘le “milieu” où se déroula le drame’ ging de verslaggever van de communistische krant uitgebreid in op de elitaire achtergrond van alle figuren die betrokken waren bij de dood van La Cam. Daarbij benadrukte hij de bekendheid van Morris, maar ook dat ze La Cam kende door hun gemeenschappelijke kennissen, die baron en barones waren.⁴³⁵ Door het milieu van Morris gelijk te stellen aan de elite, insinueerde de journalist dat die omgeving haar gevaarlijke acties en mannelijke kledij verklaarden.

Naast de communistische pers berichtten ook journalisten van de socialistische krant *La Wallonie* over de vermeende associatie tussen de elite en homoseksualiteit. In de krant verschenen immers vier artikels waarin journalisten die associatie maakten.⁴³⁶ Zoals eerder vermeld was dat bijvoorbeeld het geval bij een artikel over de rechtszaak van de voogdij van

⁴³¹ Wouter Dambre, *Terugblik op de week van 20 tot 26 mei*, actualiteitsprogramma, De zevende dag (VRT 1, 26 mei 2024).

⁴³² “Voor VB geen woke-waanzin aan de universiteit”, Vlaams Belang, geraadpleegd op 28 mei 2024, <https://www.vlaamsbelang.org/nieuws/voor-vb-geen-woke-waanzin-aan-de-universiteit>.

⁴³³ Tom Van Grieken, *Vlaanderen weer van ons. Verkiezingsprogramma Vlaams Belang* (Brussel: Vlaams Belang), 78-80.

⁴³⁴ “L’amazone Violette Moriss, ex-championne du disque et du volant, abat un de ses intimes à coups de révolver”; “Au cours du procès pour la tutelle de l’enfant de Max Linder, des détails troublants sont révélés”; Renée Daugny, “La Vie féminine: Les intellectuelles”; P. Demasy, “Chronique de Paris: Contre Nature”; Pasquin, “La Vie Quotidienne: Déception”, *La Wallonie*, 9 april 1931, 3.

⁴³⁵ “L’amazone Violette Moriss, ex-championne du disque et du volant, abat un de ses intimes à coups de révolver”.

⁴³⁶ “Au cours du procès pour la tutelle de l’enfant de Max Linder, des détails troublants sont révélés”; Renée Daugny, “La Vie féminine: Les intellectuelles”; Pasquin, “La Vie Quotidienne: Déception”; P. Demasy, “Chronique de Paris: Contre Nature”.

Maud Linder. Daarbij representeerden de advocaten van Max Linder zijn vrouw als een femme fatale door gebruik te maken van zijn zelfmoordbrief. De journalist voegde daaraan het volgende toe:

‘A lire ces pages, on peut se rendre compte que Victor Margueritte, dans « La Garçonne », n’a rien inventé. N’ayant rien d’utile à faire, certaines bourgeoises que l’amour franc et naturel a blessées peut être parce que trop « peuple », cherchent à raffiner leurs plaisirs. Et c’est l’extravagance charnelle. On célèbre en salons fermés, des messes noires où plusieurs couples officient, où invertis des deux sexes s’abîment dans leurs passions louches.’⁴³⁷

De verslaggever verbond de bourgeoisie expliciet met homoseksualiteit. Hij maakte daarbij een contrast tussen de bourgeoisie en de arbeidersklasse, aangezien volgens hem de ‘natuurlijke’ liefde te ‘peuple’ zou zijn voor de elite.⁴³⁸ Aangezien *La Wallonie* gericht was op arbeiders, is het duidelijk dat de journalist lesbian-like gedrag wilde associëren met de outgroup, namelijk de bourgeoisie.⁴³⁹ Opnieuw benadrukte de journalist dat de ingroup van de krant zich wel moreel gedroeg.⁴⁴⁰

Verder benoemden twee andere verslaggevers van de krant intellectuele vrouwen als lesbian-like.⁴⁴¹ Zoals eerder vermeld maakte Daugny in *La Wallonie* de associatie tussen Parijse intellectuele vrouwen en perversiteit.⁴⁴² Hetzelfde was van toepassing op het artikel van Demasy, die in dezelfde krant stelde dat schrijvers ‘nous donnent aujourd’hui la pédérastie et le lesbianisme comme les marques de la véritable noblesse intellectuelle’.⁴⁴³ Deel uitmaken van de intellectuele elite was volgens hem echter niet wenselijk, waarbij ‘gewone mensen’ beter wisten hoe ze zich moesten gedragen:

⁴³⁷ “Au cours du procès pour la tutelle de l’enfant de Max Linder, des détails troublants sont révélés”.

⁴³⁸ Ibid.

⁴³⁹ De Bens en Raeymaeckers, *De Pers in België*, 493.

⁴⁴⁰ “Au cours du procès pour la tutelle de l’enfant de Max Linder, des détails troublants sont révélés”.

⁴⁴¹ Renée Daugny, “La Vie féminine: Les intellectuelles”; P. Demasy, “Chronique de Paris: Contre Nature”.

⁴⁴² Renée Daugny, “La Vie féminine: Les intellectuelles”.

⁴⁴³ P. Demasy, “Chronique de Paris: Contre Nature”

‘Nous, gens du commun, nous n’en sommes pas là. Nous en sommes encore loin [...] Nous savons que ce qu’il y a de plus naturel au monde, et de plus conforme à notre nature et à notre raison humain, ce n’est pas de nous précipiter tête baissée dans les voluptés finies, c’est de servir un idéal aussi noble, aussi beau, aussi infini que possible. Et sans avoir expérimenté la nature jusque dans ces anomalies, nous nous doutons qu’à force de la déclarer bonne, excellente, parfaite, et de la suivre avec fidélité, on a vite faite de dérailler dans les ordures de la contre-nature.’⁴⁴⁴

Opnieuw associeerde de journalist homoseksualiteit met de outgroup van de krant, waarbij hij ook benadrukte hoe verschillend ‘gewone mensen’ waren van de elite. Door te schrijven in de eerste persoon meervoud, benadrukte hij eveneens de saamenhorigheid van de ingroup. Daarbij valt op dat de verslaggever, net zoals de vorige journalist van *La Wallonie*, stelde dat de ‘gewone mensen’ wel ‘het meest natuurlijke seksuele gedrag’ hanteerden.⁴⁴⁵

Ten slotte kwam datzelfde discours ook aan bod in een ander artikel van *La Wallonie*, getiteld ‘Déception’ geschreven door Pasquin. Daarin schreef de journalist over verschillende bekendheden en hoe hun seksleven interesse opwekte bij het brede publiek. Pasquin benadrukte daarbij dat die interesse overbodig was:

‘Et après? Qu’est-ce que cela nous f... ce que font ces stars, ces princes et ces chanteuses. [...] Est-ce que ces gens-là vivent comme tout le monde, travaillent comme tout le monde, aiment comme tout le monde ou bien sont-ce des invertis, des phénomènes ou des détraqués?’⁴⁴⁶

De verslaggever deed dus alsof hij geen flauw idee had hoe de elite leefde. Daarbij benadrukte hij dat hij homoseksualiteit abnormaal vond, waarbij inverten niet ‘zoals iedereen’ waren. De elite werd dus wederom voorgesteld als de outgroup en de ‘andere’.⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ Ibid.

⁴⁴⁵ Ibid.

⁴⁴⁶ Pasquin, “La Vie Quotidienne: Déception”.

⁴⁴⁷ Ibid.

De representatie van de lesbian-like vrouw als deel van de elite kan verklaard worden door het concept van de klassenstrijd en de rol die het speelde in het socialistisch en communistisch gedachtegoed tijdens het interbellum. Het idee van de klassenstrijd, waarbij de elite gezien werd als de vijand van de arbeidersklasse, werd ontwikkeld door Karl Marx.⁴⁴⁸ Binnen die idee wilde de communistische pers de arbeidersklasse onderscheiden van de elite, waarbij het de elite ook verbond met immoreel gedrag en decadentie. Aangezien de socialistische partij tijdens het interbellum meer afstand nam van het gedachtegoed van Marx en inzette op het reformisme, lijkt de verbinding met de klassenstrijd minder vanzelfsprekend.⁴⁴⁹ Toch bleven socialisten, ook in het interbellum, de elite als klassenvijand benoemen.⁴⁵⁰ Net zoals bij de communistische pers kan die idee van klassenstrijd bijgevolg de verklaring zijn voor de associatie van lesbian-like vrouwen met de elite in de socialistische pers.

Het negatieve discours in de socialistische en communistische pers komt overeen met de onderzoeksresultaten van andere historici. In de eerste plaats besprak Ganzevoort in het werk *Begeerte heeft ons aangeraakt* dat de socialistische Belgische pers homoseksualiteit onder mannen en vrouwen associeerde met de ‘klassenvijand’.⁴⁵¹ Hetzelfde was van toepassing op de buitenlandse pers. De Deense socialistische pers benadrukte volgens Rikke Andreassen dat de femme fatale ‘Miss C.’ een erg rijke vrouw was, waarbij de verslaggevers haar ‘slachtoffers’ steeds representeerden als vrouwen uit de lagere klassen.⁴⁵² Daarnaast stelde George Mosse dat Duitse communistische en Nederlandse socialistische denkers eveneens overtuigd waren van de associatie van homoseksualiteit met de elite.⁴⁵³ Ten slotte besprak Alison Oram in haar werk *Her Husband was a Woman!* dat de Britse socialistische pers homoseksualiteit eveneens als elitair seksueel gedrag beschreef.⁴⁵⁴

Het is opvallend dat verslaggevers van de katholieke pers de associatie met de elite niet bespraken en de liberale pers de associatie enkel aanhaalde wanneer die ertegen inging. Een

⁴⁴⁸ Pieter d’Hoine, *Geletterde geesten. Filosofie voor geesteswetenschappers* (Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2022), 230-32.

⁴⁴⁹ Gerard en Verleden, *De ongrijpbare macht*, 79-81; Marc Hooghe en Kris Deschouwer, *Politiek. Een inleiding in de politieke wetenschappen* (Den Haag: Boom bestuurskunde, 2020), 80-83.

⁴⁵⁰ Ganzevoort, ‘Tussen norm, ideaal en politieke realiteit’, 240-41.

⁴⁵¹ Ibid, 254.

⁴⁵² Andreassen, ‘The Story of Miss C.’s Seduction of Young Women’, 8.

⁴⁵³ Mosse, *Nationalism and Sexuality*, 185.

⁴⁵⁴ Alison Oram, geciteerd in *Citizen, Invert, Queer*, 241.

voorbeeld is een artikel van Maurice de Waleffe dat in 1927 verscheen in het liberale *La Dernière Heure*. In het artikel besprak de Waleffe hoe ‘theaterfamilies’ volgens hem anders waren dan de rest van de bourgeoisie:

‘Ils [les bourgeois] voient représenter sur les planches des excentricités qu’ils n’ont jamais observées autour d’eux. Dans les salons qu’ils fréquentent, les dames ne sont pas *prisonnières* d’amours anormales, les jeunes Français ne sont pas [...] des invertis.’⁴⁵⁵

Hij verwees in het citaat duidelijk naar het eerder besproken toneelstuk *La Prisonnière* van Bourdet en ging dus expliciet in tegen het idee dat de bourgeoisie over het algemeen homoseksueel gedrag vertoonde. Hij verweerde zich tegen die idee door te stellen dat de associatie van het homoseksueel gedrag niet met de volledige bourgeoisie gemaakt moest worden, maar enkel met mensen die actief waren in het theater.⁴⁵⁶

Volgens Andreassen was er in de Deense pers met een rijker doelpubliek eveneens sprake van een associatie van homoseksualiteit met lagere klassen.⁴⁵⁷ Dat was niet het geval in de Belgische pers, waar enkel de socialistische en communistische pers een duidelijk discours over klassen hanteerde. Daarbij maakten journalisten van de liberale en de katholieke pers niet gebruik van een negatief klassendiscours.

Besluit

In dit hoofdstuk besprak ik de verschillende manieren waarop journalisten de lesbian-like vrouw als ‘de andere’ representeerden tijdens het interbellum. Dat deden ze door haar respectievelijk te associëren met de oudheid, het buitenland en de elite. Daarbij werden de vrouwen steeds als de outgroup gerepresenteerd. Journalisten representeerden op die manier de ingroup, waar het lezerspubliek deel van uitmaakte, consequent als superieur ten opzichte van de outgroup.

⁴⁵⁵ Maurice de Waleffe, “Gens de Théâtre”, *La Dernière Heure*, 26 januari 1927, 1.

⁴⁵⁶ Ibid.

⁴⁵⁷ Andreassen, ‘The Story of Miss C.’s Seduction of Young Women’, 8.

In het eerste deel stond het discours van verslaggevers over de associatie van lesbian-like vrouwen met de oudheid centraal. In tegenstelling tot lesbiennes zelf maakten verslaggevers daarbij gebruik van vergelijkingen met de oudheid ten nadele van lesbian-like vrouwen. In de eerste plaats wezen ze op gelijkenissen met de oudheid om de emanciperende connotatie van de *garçonne* mode tegen te spreken. Daarnaast wezen ze ook naar beschavingen uit het verleden om te impliceren dat de gelijkenis niet opging, zoals bij het Perzische Rijk, of om aan te tonen dat het leidde tot het verval van krachtige beschavingen, zoals bij het Griekse Rijk. Bijgevolg ondermijnden de eerder besproken journalisten steeds de legitimerende component van de vergelijking van lesbian-like vrouwen met vrouwen uit het verleden. Uitzonderlijk maakten journalisten niet gebruik van een negatief discours over de associatie. Dat was bijvoorbeeld het geval wanneer ze fictieve werken bespraken die de oudheid weerspiegelden.

Vervolgens stonden bronnen waarin lesbian-like vrouwen verbonden werden met het buitenland centraal. Daarbij werd nationalistisch discours vermengd met het discours over de lesbian-like vrouwen. Journalisten zagen de vrouwen daarbij vooral als een Frans of een Duits fenomeen. De katholieke pers ging daarbij niet akkoord met de verbinding van de vrouwen met Frankrijk, wat verklaard kan worden door de katholieke wens om censuur door te voeren. Daarbij is het ook waarschijnlijk dat de diplomatieke verhoudingen een invloed hadden op de verschillende representaties.

Ten slotte besprak ik de profilering van vrouwen uit de elite als lesbian-like in socialistische en communistische kranten. Daarbij benadrukten journalisten in context van de klassenstrijd steeds dat de outgroup, de elite, immoreel was. Verslaggevers beschreven bourgeoisvrouwen bijgevolg als lesbian-like en benadrukten dat het zedenbederf beperkt bleef tot de elite. In de katholieke pers werd er geen klassendiscours gevonden en journalisten van de liberale pers spraken de associatie met de volledige elite tegen.

De onderzoeksresultaten van dit hoofdstuk bevestigen in de eerste plaats de bevindingen van Ganzevoort. Zij stelde in haar hoofdstuk in *Begeerte heeft ons aangeraakt* immers dat sociaaldemocratische denkers homoseksualiteit vaak verbonden met de oudheid, met het buitenland en met de bourgeoisie. De onderzoeksresultaten uit het tweede deel van het hoofdstuk komen eveneens overeen met de bevindingen van Cohler, Herzog en Tamagne.

Daarbij valt op dat homoseksualiteit verbonden werd met het buitenland, waarbij verslaggevers gebruikmaakten van lesbian-like vrouwen om nationalistische gevoelens te versterken. Verder zijn mijn bevindingen wat betreft de associatie van lesbian-like vrouwen met de elite gelijkaardig met de bevindingen van historici over buitenlandse journalisten. Andreassen, Mosse en Oram stelden immers dat Deense, Britse, Duitse en Nederlandse verslaggevers van de socialistische pers gelijkaardig discours hanteerden over lesbian-like vrouwen. Bijgevolg toonde dit hoofdstuk aan dat Belgische journalisten en buitenlandse journalisten over het algemeen gelijkaardig discours hanteerden over lesbian-like vrouwen als ‘de andere’.

Conclusie

Maarten Vantilt stelde in zijn masterproef *Van de doofpot naar het kraambed* dat holebi's voor de tweede helft van de twintigste eeuw onzichtbaar bleven in de pers.⁴⁵⁸ Dit onderzoek toont echter aan dat dat voor lesbian-like vrouwen tijdens het interbellum zeker niet het geval was. In deze masterproef bestudeerde ik de verschillende manieren waarop Belgische journalisten lesbian-like vrouwen bespraken. Daarbij werden kranten van de drie Belgische landdelen en alle bestaande ideologische strekkingen geselecteerd. Alle kranten met relevante artikels die beschikbaar waren op de website van de Koninklijke Bibliotheek van België, nam ik op in het bronnencorpus. In totaal selecteerde ik 767 artikels van 37 verschillende kranten, waarvan steeds één op de vijf artikels diepgaand geanalyseerd werd aan de hand van een discoursanalyse.

In de eerste plaats representeerden Belgische journalisten lesbian-like vrouwen als een bedreiging. Dat was bijvoorbeeld het geval bij garçonnés, die de bestaande patriarchale gendernormen contesteerden aan de hand van hun uiterlijk en gedrag. Daarnaast bespraken journalisten uitvoerig de femme fatale. De femme fatale zou volgens verslaggevers een gevaar vormen voor de ontluikende seksualiteit van kinderen en jongeren, maar ook voor volwassen vrouwen en mannen. Daarbij waren ze een bedreiging voor het traditionele huwelijk en gezin. De maatschappij diende daarnaast ook af te rekenen met het crimineel gedrag van lesbian-like vrouwen.

Daarnaast werden lesbian-like vrouwen ook aanschouwd met medelijden. Zo waren journalisten van de katholieke pers erg bezorgd over de lichamelijke gezondheid van garçonnés. Daarbij geloofden ze dat garçonnés zichzelf uithongerden en dat korte kledij en haardracht vrouwen sneller ziek kon maken. Er was eveneens sprake van medelijden bij de besprekingen van de femmes damnées. Die vrouwen dienden van de femmes fatales gered te worden door mannen, waarbij ze zelf geen afstand konden nemen van de 'klauwen' waarin ze zich bevonden.

Ten slotte stelden journalisten lesbian-like vrouwen eveneens als 'de andere' voor. Daarbij werden ze vereenzelvigd met de oudheid, buurlanden of de elite. Consequent was de lesbian-

---

⁴⁵⁸ Vantilt, 'Van de doofpot naar het kraambed', 15.

like vrouw anders dan de ingroup van de krant waarin ze besproken werd, wat de superioriteit van die ingroup moest benadrukken.

Er werd geen onderscheid vastgesteld tussen de representatie van lesbian-like vrouwen in kranten met hetzelfde ideologische gedachtegoed uit verschillende landsdelen. Journalisten van kranten van verschillende ideologische strekkingen berichtten wel op andere manieren wat betreft de vrouwen. Journalisten van de socialistische pers verdedigden Violette Morris bijvoorbeeld in het proces rond het recht op de broek en vereenzelvigden de lesbian-like vrouw specifiek met de elite in context van de klassenstrijd. De katholieke pers benadrukte dan weer de noodzaak voor censuur en drukte een sterke bezorgdheid uit ten opzichte van de gezondheid van garçonnnes. Verslaggevers van de liberale pers stelden zich meer ambigu op, waarbij ze sterke tegenstanders waren van censuur, maar tegelijk ook de kant kozen van de Franse Sportfederatie voor vrouwen in het proces over het recht op de broek. Hoewel er dus zeker sprake was van onderlinge verschillen, waren er ook bepaalde representaties die in kranten van alle ideologische strekkingen voorkwamen. Zo benoemden alle journalisten de lesbian-like mode als mannelijk en lelijk en bespraken ze eveneens het gevaar van de femme fatale en haar ‘immorele’ en criminele gedrag. Daarnaast associeerden journalisten van alle ideologische strekkingen de lesbian-like vrouw eveneens met de oudheid en verschillende buurlanden.

Het discours van Belgische journalisten vertoonde vele gelijkenissen met dat van hun buitenlandse collega's. Angus McLaren en Christine Bard toonden bijvoorbeeld aan dat lesbian-like vrouwen in Frankrijk, Engeland, Denemarken en Duitsland ook als mannelijk gerepresenteerd werden. Daarnaast bespraken Florence Tamagne en Madeleine Seys dat Franse en Britse journalisten garçonnnes eveneens als een gevaar zagen voor de mannelijke suprematie. Verder maakten Belgische journalisten gebruik van zowel pathologisch als moraliserend discours om de lesbian-like vrouwen te beschrijven, wat volgens Gayle Rubin, Jeffrey Weeks, Louise Jackson en Valérie Piette een bredere trend was in Europa. Vervolgens vertoonden mijn onderzoeksresultaten ook gelijkenissen met de bevindingen van Barbara Ponse, Florence Tamagne en Sara Warner wat betreft het beeld van de ongelukkige lesbienne. De rol van de man als slachtoffer en held werden respectievelijk ook al besproken door Chantal Meyer-Plantureux en Tamagne. Ten slotte besprak Deborah Cohler dat Britse journalisten eveneens

gebruikmaakten van de lesbian-like vrouw als een buitenlands fenomeen om nationalisme aan te scherpen.

Toch vertoonde de Belgische casus ook verschillen met het discours van buitenlandse journalisten. Mary Louise Roberts benoemde katholieken en natalisten als de grootste critici van de *garçonne mode* in Groot-Brittannië, terwijl er in België bij elke ideologische strekking sprake was van kritiek op de *garçonne*. Daarnaast was er in tegenstelling tot de bevindingen van Allison Oram en Annmarie Turnbull in België reeds in de jaren 1920 sprake van een associatie van de *garçonne mode* met homoseksualiteit. Vervolgens spreekt mijn onderzoek ook de resultaten van Wannes Dupont tegen, die in *Verzwegen Verlangen* stelde dat seksueel roofdiergedrag vooral vermoed werd van mannen en niet van vrouwen. Verder was België, in tegenstelling tot andere landen in Europa, eerder uitzonderlijk wat betreft censuur. Wanneer er in andere Europese landen, zoals Nederland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, sprake was van een sterke censuur, bestond daar in België immers aanhoudende politieke discussie over.

Hoewel dit onderzoek heeft bijgedragen tot de Belgische historiografie wat betreft de representatie van lesbian-like vrouwen in de pers, bleef het beperkt tot een zeer specifiek opzet. Ik ging daardoor bijvoorbeeld niet in op de zelfrepresentatie van lesbian-like vrouwen en hoe dat verschilde met de representatie in het geanalyseerde bronnencorpus. Het is daarbij eveneens belangrijk om te erkennen dat de ‘ware’ levenswijze van lesbian-like vrouwen niet echt bestudeerd kon worden via het gebruikte bronnenmateriaal. Lesbische bars kwamen bijvoorbeeld zelden tot niet aan bod in het bronnencorpus, waardoor die ook onderbelicht bleven in dit onderzoek. Verder was het onderzoek ook beperkt wat betreft de bestudeerde tijdsperiode. Ik heb bewust gekozen om het interbellum in detail te bestuderen, maar door die keuze vallen grootschaligere evoluties weg. Daarbij kunnen artikels van het fin de siècle of de naoorlogse periode wellicht inzichten bieden voor evoluties op langere termijn. Ten slotte beperkte dit onderzoek zich ook tot kranten, waardoor andere vormen van media, zoals films en literatuur, niet diepgaand geanalyseerd werden. Het zou daarbij eveneens interessant kunnen zijn om de representaties in die media na te gaan om te achterhalen wat de verschillen en gelijkenissen waren met de Belgische pers.

Dit onderzoek toonde aan dat journalisten lesbian-like gedrag als mannelijk, ziek, gevaarlijk en vreemd representeerden. Toch toonde de TED-talk van Noelle Johnson reeds in de inleiding aan dat er in de laatste eeuw veel verbeterd is wat betreft de representatie van de LGBTQ+-gemeenschap. Vandaag de dag zijn er verschillende films en series, zoals *Sex Education*, *Queen Charlotte: A Bridgerton Story*, *Heartstopper* en *Black Panther: Wakanda Forever*, die LGBTQ+-personages op een positieve manier vertonen. Door die positieve beeldvorming kunnen mensen zichzelf herkennen in de personages, net zoals Noelle Johnson, en worden niet-heteroseksuele vormen van seksualiteit genormaliseerd. Naast de verbeterde representatie heeft de LGBTQ+-gemeenschap ook meer rechten verworven in België, waarbij transgender personen legaal hun geslacht kunnen aanpassen en homoseksuele koppels samen kunnen trouwen en kinderen krijgen. Hoewel de gemeenschap nog steeds regelmatig onder druk staat, lopen er jaarlijks duizenden personen mee met de *Brussels Pride*. Daarmee benadrukken de demonstranten hoe belangrijk de acceptatie van de LGBTQ+-gemeenschap is.

Bibliografie

Bronnen

De Gentenaar: katholiek dagblad, 1937.

De Nieuwe Gazet, 1933.

De Standaard: dagblad voor staatkundige, maatschappelijke en economische belangen, 1924.

De Volksgazet: Dagblad der Belgische Werkliedenpartij, 1930.

Gazette de Charleroi: Journal quotidien, 1923, 1926, 1929-1930, 1932, 1936.

Gazet van Antwerpen, 1930.

Het Handelsblad der stad en provincie Antwerpen, 1930, 1933.

Het Laatste Nieuws: dagblad, 1927.

Het Nieuws van den Dag, 1930.

Journal de Bruxelles: Politique, artistique, littéraire, 1924

Journal de Charleroi: journal quotidien, 1923, 1928-1930, 1935, 1937, 1939.

La Dernière Heure: Le plus grand journal belge, le mieux renseigné, 1925-1927, 1929, 1937.

La Libre Belgique, 1932, 1937.

La Métropole: journal quotidien, 1926.

La Meuse: quotidien Belge d'information illustré, 1923-1924, 1926, 1928-1929, 1931, 1935-1937.

La Nation Belge: Journal quotidien d'union nationale, 1922, 1934.

La Voix du Peuple: Quotidien d'information et de combat édité par le Parti Communiste, 1937.

La Wallonie: Organe Quotidien de la Démocratie Socialiste, 1923-1924, 1926-1927, 1929, 1931, 1934.

Le Vingtième Siècle, 1923-1924, 1929.

Le Courrier de l'Escaut: journal quotidien, 1923, 1938.

Le Matin, 1926, 1929.

Le Pays Réel, 1937.

Le Peuple: organe quotidien de la démocratie socialiste, 1919, 1925, 1929-1930, 1932, 1936-1937.

Le Soir, 1923, 1926, 1928, 1930, 1934, 1936.

L'Avenir du Luxembourg: Journal quotidien, 1925, 1929

L'Étoile Belge, 1923, 1929, 1932.

L'Indépendance Belge, 1923-1927, 1929, 1935, 1937.

Sportwereld: dagblad, 1927.

Vers l'Avenir: Journal quotidien catholique, 1924, 1934.

Vooruit: Orgaan der Belgische Werkliedenpartij, 1930.

Digitale informatie

“Arthur Schopenhauer”. Encyclopedia Britannica. Geraadpleegd op 18 april 2024.

<https://www.britannica.com/biography/Arthur-Schopenhauer>.

“August Bebel”. Encyclopedia Britannica. Geraadpleegd op 25 april 2024.

<https://www.britannica.com/biography/August-Bebel>.

Bard, Christine en Matthieu Garrigou-Lagrange. “Les garçonnnes étaient-elles les premières féministes?”. Radio-uitzending. France Culture. Radiofrance, 19 oktober 2021.

“Charles Baudelaire”. Encyclopedia Britannica. Geraadpleegd op 2 mei 2024.

<https://www.britannica.com/biography/Charles-Baudelaire>.

Dambre, Wouter. *Terugblik op de week van 20 tot 26 mei*. Actualiteitsprogramma. De zevende dag. VRT 1, 26 mei 2024.

Johnson, Noelle. “As a Young Lesbian, Queer Representation Saved Me”. TED. Geraadpleegd op 8 december 2023.

https://www.ted.com/talks/noelle_johnson_as_a_young_lesbian_queer_representation_saved_me.

“Voor VB geen woke-waanzin aan de universiteit”. Vlaams Belang. Geraadpleegd op 28 mei 2024. <https://www.vlaamsbelang.org/nieuws/voor-vb-geen-woke-waanzin-aan-de-universiteit>.

“Zoek in de gedigitaliseerde kranten van KBR”. Koninklijke Bibliotheek van België. Geraadpleegd op 26 augustus 2023. <https://www.belgicapress.be/index.php>.

Werken

Abel, Richard. ‘Review van Lisa Stein Haven, *The Rise & Fall of Max Linder, the first cinema celebrity* (Orlando: Bearmanor Media, 2021)’. *Journal of Film Preservation* 50, 2 (2022): 124-25.

Abelove, Henry, Martha Vicinus, Michèle Aina Barale en David Halperin. Red. *The Lesbian and Gay Studies Reader*. Londen: Routledge, 1993.

Aggleton, Peter en Richard Parker. Red. *Culture, Society and Sexuality: A Reader*. Londen: Routledge, 2007.

Andreassen, Rikke. 'The Story of Miss C.'s Seduction of Young Women: A Methodological Quest into Female Same-Sex Relations at the Turn of the Twentieth Century'. *Gender & History* 1, nr. 1 (2023): 1-15.

Bard, Christine. *Les Garçonnes. Mode et fantasmes des Années folles*. Parijs: Editions Autrement, 2021.

Bard, Christine. *Une Histoire Politique du Pantalon*. Parijs: Points, 2010.

Beachy, Robert. *Gay Berlin: Birthplace of a Modern Identity*. New York: Penguin Random House, 2015.

Bebbell, Andrea, Donald Hall, Annamarie Jagose en Susan Potter. Red. *The Routledge Queer Studies Reader*. New York: Routledge, 2013.

Beccalossi, Chiara en Ivan Crozier. Red. *A Cultural History of Sexuality in the Age of Empire*. Londen: Bloomsbury Publishers, 2014.

Bennett, Judith. "'Lesbian-like" and the Social History of Lesbianisms'. *Journal of the History of Sexuality* 9 nr. 1/2 (2000): 1-24.

Beyen, Marnix. *De taal van de geschiedenis. Hoe historici lezen en schrijven*. Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2019.

Biltreyst, Daniël. 'Film Censorship in a Liberal Free Market Democracy: Strategies of Film Control and Audiences' Experiences of Censorship in Belgium'. In *Silencing Cinema: Film Censorship Around the World*, onder redactie van Daniël Biltreyst en Roel Vande Winkel: 273-93. New York: Palgrave Macmillan, 2013.

Biltreyst, Daniël. *Verboden Beelden. De verborgen geschiedenis van filmcensuur in België*. Antwerpen: Houtekiet, 2020.

Blom, Ida, Karen Hagemann en Catherine Hall. Red. *Gendered Nations: Nationalisms and Gender Order in the Long Nineteenth Century*. Oxford: Berg Publishers, 2000.

Bren, Frank. 'Ripple Effect: the Theatrical Life of Max Linder'. *New Theatre Quarterly* 25, nr. 3 (2009): 241-54.

Bristow, Joseph. *Sexuality*. Londen: Routledge, 2011.

Carron, Rebecca. 'De berichtgeving over homo's en lesbiennes in de Vlaamse dagbladpers'. Onuitgegeven masterproef, Universiteit Gent, 2003.

Castan-Vicente, Florys, Anaïs Bohuon en Lucie Pallesi. '« Ni de seins, ni de règlement », l'athlète Violette Morris ou le procès de l'identité sexuée de l'entre-deux-guerres'. *20 & 21 Revue d'histoire* 4, nr. 152 (2021): 87-105.

Centrale Dienst voor de Statistiek. *Demografie van België van 1921 tot 1939*. Brussel: Drukkerij van Muysewinkel, 1944.

Chauncey, George. *Gay New York: Gender, Urban Culture, and the Making of the Gay Male World, 1890-1940*. New York: Basic Books, 1995.

Cohler, Deborah. *Citizen, Invert, Queer: Lesbianism and War in Early Twentieth-Century Britain*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2007.

Culler, Jonathan. 'Baudelaire's Destruction'. *MLN* 127, nr. 4 (2012): 699-711.

D'Hoine, Pieter. *Geletterde geesten. Filosofie voor geesteswetenschappers*. Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2022.

David, Ann en Mips Meyntjens. *Oud = Out. Ervaringen van lesbische en biseksuele vrouwen, geboren voor 1945*. Antwerpen: Uitgeverij 't Vershil, 2009.

De Bens, Els en Karin Raeymaeckers. *De Pers in België. het verhaal van de Belgische dagbladpers gisteren, vandaag en morgen*. Leuven: LannooCampus, 2007.

De Borchgrave, Christian. *God of genot. Vlaanderen 1919-1940: een Kerk in strijd met de moderne zinnelijkheid*. Leuven: Van Halewyck, 1998.

Debnath, Kunal. 'LGBT Identity: The Illustration of "Othering" in India'. *Sexuality, Gender, and Policy* 1, nr. 1 (2017): 89-100.

DeJean, Joan. *Fictions of Sappho 1546-1937*. Chicago: The University of Chicago Press, 1989.

Doan, Laura. 'Passing Fashions: Reading Female Masculinities in the 1920s'. *Feminist Studies* 24, nr. 3 (1998): 663-700.

Duberman, Martin Baumi, George Chauncey Jr. en Martha Vicinus. Red. *Hidden From History: Reclaiming the Gay and Lesbian Past*. New York: New American Library, 1989.

Dupont, Wannes, Elwin Hofman en Jonas Roelens, Red. *Verzwegen verlangen. Een geschiedenis van homoseksualiteit in België*. Antwerpen: Uitgeverij Vrijdag, 2017.

Dupont, Wannes. 'Free Floating Evils: A Genealogy of Homosexuality in Belgium'. Onuitgegeven doctoraatsproefschrift, Universiteit Antwerpen, 2015.

Dupont, Wannes en Henk De Smaele. 'Orakelen over de heimelijkheid. Seksualiteit en historiografie in Belgisch perspectief'. *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis* 38 nr.3/4 (2008), 273-96.

Dyne, Sarah. "'It's so queer- in the next room": Docile/Deviant Bodies and Spatiality in Lillian Hellman's *The Children's Hour*'. *Miranda* 15, 1 (2017): 1-18.

Faderman, Lilian. *Surpassing the Love of Men: Romantic Friendship & Love between Women from the Renaissance to the Present*. Londen: Junction Books, 1980.

Friedman, Jonathan. 'The Past in the Future: History and the Politics of Identity'. *American Anthropologist* 94, nr. 4 (1992): 838-59.

Ganzevoort, Anne. 'Tussen norm, ideaal en politieke realiteit'. In *Begeerte heeft ons aangeraakt. Socialisten, sekse en seksualiteit*, onder redactie van Denise De Weerd en Wouter Steenhout: 237-278. Gent: L. Vanmelle, 1999.

Garton, Stephen. *Histories of Sexuality: Antiquity to Sexual Revolution*. New York: Routledge, 2004.

Gerard, Emmanuel en Verleden, Frederik. *De ongrijpbare macht. Een politieke geschiedenis van België*. Leuven: Acco Uitgeverij, 2019.

Goyette, Emma. 'L'invisibilité lesbienne dans la sphère publique (médiatique). Pratiques et enjeux d'une identité proto-politique'. *Composite* 17 nr. 2 (2014), 30-50.

Greaves, Dara Kim. 'New Woman Sympathies: The Affective Innovations of Fin-de-siècle Feminist Fiction'. Onuitgegeven doctoraatsproefschrift, Universiteit van Toronto, 2016.

Hall, Stuart. 'The Work of Representation'. In *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, onder redactie van Stuart Hall: 13-75. Londen: SAGE Publications, 2012.

Hayes, Richard. "'These Three": The Influence of William Wyler and Gregg Toland on Lillian Hellman'. *Literature/Film Quarterly* 37, 3 (2009): 176-83.

Heaton, Sarah. 'Gender and Sexuality: Tresses Adorned and Adored, Locks Coiled and Cut'. In *A Cultural History of Hair in the Age of Empire*, onder redactie van Sarah Heaton: 101-17. Londen: Bloomsbury Academic, 2019.

Hekma, Gert. Red. *A Cultural History of Sexuality of the Modern Age*. Londen: Bloomsbury Publishing, 2011.

Herzog, Dagmar. *Sexuality in Europe: A Twentieth-Century History*. Cambridge: Cambridge University Press: 2011.

Hoebeke, Emma. “Sex and the City”. Een analyse van de seksuele norm in de publieke ruimte vanuit een klassen- en genderperspectief gedurende de 19de eeuw tot WOI in België met Antwerpen (1909) als casestudie’. Onuitgegeven masterproef, Universiteit Gent, 2017.

Höijer, Birgitta. ‘Social Representations Theory: A New Theory for Media Research’. *Nordicom Review* 32 nr.2 (2011), 3-16.

Hooghe, Marc en Kris Deschouwer. *Politiek. Een inleiding in de politieke wetenschappen*. Den Haag: Boom bestuurskunde, 2020.

Janssens, Leon. ‘Preutse Paters? Katholieken en de oorlog aan ‘den pornografie’ in 1891’. *Koorts. Erfgoedmagazine van KADOC* 3, nr.2 (2023): 26-31.

Jowett, Adam en Elisabeth Peel. ““Seismic Cultural Change?”: British Media Representations of Same-Sex ‘Marriage’”. *Women’s Studies International Forum* 33 nr. 3 (2010), 206-14.

Kuhn, Annette. *Cinema, Censorships and Sexuality, 1909-1925*. Londen: Routledge, 1988.

Longworth, Deborah. ‘The Gender of Decadence: Paris-Lesbos from the Fin de Siècle to the Interwar Era’. In *Decadence and Literature*, onder redactie van Jane Desmarais en David Weir: 362-78. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.

Malcolmson, Patricia. *Me and My Hair: A Social History*. Gosport: Chaplin Books, 2012.

McCallum, Ellen en Mikko Tuhkanen. Red. *The Cambridge History of Gay and Lesbian Literature*. New York: Cambridge University Press, 2014.

McLaren, Angus. *Twentieth-Century Sexuality: A History*. Oxford: Blackwell Publishers, 1999.

Meyer-Plantureux, Chantal. ‘Les amours saphiques au théâtre. Une difficile accession des lesbiennes à la scène’. *Revue d’histoire culturelle* 4, nr.1 (2022): 1-12.

Mosse, George. *Nationalism and Sexuality: Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe*. New York: Howard Fertig, 1985.

Norton, Rictor. ‘Homosexuality’. In *A Cultural History of Sexuality in the Age of Enlightenment*, onder redactie van Julie Peakman: 57-85. Londen: Bloomsbury Publishers, 2011.

Nys, Liesbet, Henk De Smaele, Jo Tollebeek en Kaat Wils. Red. *De zieke natie*. Groningen: Historische Uitgeverij, 2002.

Ogden, Daniel. 'Homosexuality'. In *A Cultural History of Sexuality in the Classical World*. Onder redactie van Mark Golden en Peter Toohey: 37-54. Londen: Bloomsbury Publishing, 2014.

Olson, Kelly. 'Fashion and Adornment'. In *A Cultural History of Hair in Antiquity*, onder redactie van Mary Harlow: 47-65. Londen: Bloomsbury Publishing, 2019.

Oram, Alison en Annmarie Turnbull. *The Lesbian History Sourcebook: Love and Sex Between Women in Britain from 1780-1970*. Oxfordshire: Routledge, 2001.

Piette, Valérie. 'On ne peut plus rien dire, mais on peut peut-être essayer d'en faire l'histoire ?'. *La Revue Nouvelle* 8, nr. 4 (2023/4): 28-36.

Ponse, Barbara. *Identities in The Lesbian World: The Social Construction of Self*. Westport: Greenwood, 1978.

Pop, Alina, Evrinomy Avdi, Irini Kadianaki, Ifigeneia Koutri, Anna Mulone, Alessie Rochira, Gordon Sammur en Rozlyn Redd. 'LGBT'. In *Media and Social Representations of Otherness Psycho-Social-Cultural Implications*, onder redactie van Terri Mannarini, Guiseppe Veltri en Sergio Salvatore: 83-103. New York: Springer, 2020.

Rebreyend, Anne-Claire. 'Comment écrire l'histoire des sexualités au XXe siècle?'. *Clio. Histoire, femmes et sociétés* 22 nr.1 (2005): 1-18.

Reynolds, Siân. *France Between the Wars: Gender and Politics*. Londen: Routledge, 1996.

Roberts, Mary Louise. *Civilization Without Sexes: Reconstructing Gender in Postwar France, 1917-1927*. Chicago: The University of Chicago Press, 1994.

Roberts, Mary Louise. 'Samson and Delilah Revisited: The Politics of Women's Fashion in 1920s France'. *The American Historical Review* 98, nr. 3 (1993): 657-84.

Robinson, Brandon Andrew. 'Heteronormativity and Homonormativity'. In *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies*, onder redactie van Nancy A. Naples: 1-3. New York: John Wiley & Sons, 2016.

Roelens, Jonas. 'A Woman Like Any Other: Female Sodomy, Hermaphroditism and Witchcraft in Seventeenth Century Bruges'. *Journal of Women's History* 29 nr. 4 (2017): 11-34.

Rothmann, Jacques en Shan Simmonds. "'Othering' Non-normative Sexualities Through Objectification of 'The Homosexual': Discursive Discrimination by Pre-service Teachers'. *Empowering Women for Gender Equity* 29, nr. 1 (2015): 116-26.

Ruberg, Willemijn. *History of the Body: Theory and History*. Londen: Bloomsbury Academic, 2019.

Rupp, Leila. 'Thinking about "Lesbian History"'. *Feminist Studies* 39, nr. 2 (2013): 357-61.

Rupp, Leila. *Sapphistries: A Global History of Love Between Women*. New York: New York University Press, 2009.

Seys, Madeleine. 'Rational Dress 'As an Expression of the fin-de-siècle Aspiration Towards Equality of the Sexes''. In *Fashion, Women and Power: The Politics of Dress*, onder redactie van Denise N. Rall: 24-45. Bristol: Intellect, 2022.

Tamagne, Florence. *Histoire de l'homosexualité en Europe: Berlin, Londres, Paris 1919-1939*. Parijs: Éditions du Seuil, 2000.

Tamagne, Florence. 'L'identité lesbienne. Une construction différée et différenciée ?'. *Cahiers d'histoire. Revue d'histoire critique* 84, nr. 1 (2001): 1-11.

Taylor, Chloe. *The Routledge Guidebook to Foucault's The History of Sexuality*. Oxfordshire: Routledge, 2016.

Timm, Annette F. en Joshua A. Sanborn. *Gender, Sex and the Shaping of Modern Europe: A History from the French Revolution to the Present Day*. Londen: Bloomsbury Academic, 2022.

Traub, Valerie. *Thinking Sex with the Early Moderns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2015.

Traub, Valerie. 'The Present Future of Lesbian Historiography'. In *The Lesbian Premodern*, onder redactie van Noreen Figgney, Michelle M. Sauer en Diane Watt: 21-34. New York: Palgrave Macmillan, 2011.

Trommelmans, Wim. *Vlaanderen vrijt! 50 jaar seks in Vlaanderen*. Leuven: Van Halwyck, 2006.

Tulloch, Janet. Red. *A Cultural History of Women in Antiquity*. Londen: Bloomsbury Publishing, 2019.

Van Alsenoy, Isa. 'holebi's in woord en beeld. De uitdaging van een media-afhankelijke minderheid. Een inhoudsanalytisch onderzoek naar de beeldvorming rond homoseksualiteit in zeven Vlaamse dagbladen'. Onuitgegeven masterproef, Vrije Universiteit Brussel, 2000.

Van Grieken, Tom. *Vlaanderen weer van ons. Verkiezingsprogramma Vlaams Belang*. Brussel: Vlaams Belang, 2024.

Van Molle, Leen. “‘Ik heb geen man!’: Celibaat en echtscheiding tijdens het interbellum, vertogen en praktijken’. In *De levenskracht der bevolking. Sociale en demografische kwesties in de Lage Landen tijdens het interbellum*, onder redactie van Jan Kok en Jan Van Bavel: 385-415. Leuven: Leuven University Press, 2010.

Vantilt, Maarten. ‘Van de doofpot naar het kraambed. De holebi in veertig jaar Vlaamse geschreven pers (1966-2005)’. Onuitgegeven masterproef, Katholieke Universiteit Leuven, 2006.

Verschaffel, Tom. ‘De omweg van het verleden. Geschiedenis als middel’. *FARO. Tijdschrift over Cultureel Erfgoed* 13, nr. 4 (2020): 52-55.

Vicinus, Martha. *Intimate Friends: Women Who Loved Women, 1778-1928*. Chicago: The University of Chicago Press, 2006).

Vicinus, Martha. ‘The History of Lesbian History’. *Feminist Studies* 38 nr.3 (2012): 566-96.

Waelti-Walters, Jennifer. ‘Les lesbiennes et le roman français 1796-1996’. *Nouvelles Questions Féministes* 18, nr. 1 (1997): 45-56.

Weeks, Jeffrey. *Sex, Politics and Society*. Essex: Longman Group Limited, 1981.

Wils, Lode. *Op zoek naar een natie. Het ontstaan van Vlaanderen binnen België*. Kalmthout: Pelckmans uitgevers, 2020.

Xu, Jin. ‘Presence of Female Journalists in Twelve Belgium Newspapers from 1830 to 1970’. Onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 2023.

Samenvatting

Sinds het midden van de jaren 1970 besteden historici steeds meer aandacht aan de geschiedenis van lesbische vrouwen. Hoewel er sindsdien al veel invloedrijke werken verschenen, is er nog weinig historisch onderzoek gevoerd naar de geschiedenis van de representatie van vrouwelijke homoseksualiteit. Deze masterproef besprak daarom de representatie van lesbian-like vrouwen in de Belgische pers tijdens het interbellum. Daarbij werd een discoursanalyse toegepast op meer dan 150 krantenartikelen van 37 verschillende kranten.

In de eerste plaats toonde dit onderzoek aan dat journalisten uitvoerig berichtten over vrouwen die zich mannelijk kleedden. Die vrouwen werden tijdens het interbellum ‘garçonnes’ genoemd. Journalisten gingen daarbij op zoek naar verschillende mogelijke oorzaken voor het bestaan van de garçonne, waarbij ze de Eerste Wereldoorlog en de emancipatie van de vrouw aanhaalden. Welke reden ze ook toeschreven aan hun bestaan, de verslaggevers waren het erover eens dat garçonnes onaantrekkelijk waren. Daarbij benadrukten socialistische en liberale journalisten dat de omgeving van de garçonne misnoegd was over haar uiterlijk en drukten katholieke journalisten hun bezorgdheid uit over de gezondheid van de vrouwen. Daarnaast benoemden verslaggevers de garçonne als een sociaal probleem, waarbij ze zich volgens hen ‘immoreel’ gedroeg.

Daarnaast toonde dit onderzoek aan dat Belgische journalisten het pathologisch discours van medici overnamen. In die representaties was de lesbian-like vrouw een femme fatale, die roofdiergedrag vertoonde. Mogelijke slachtoffers van die femme fatale waren kinderen, maar ook volwassen vrouwen en mannen. Daarnaast geloofden de verslaggevers dat lesbian-like vrouwen een gevaar vormden voor de maatschappij, waarbij ze een bedreiging vormden voor gezinnen en bijgevolg de toekomst van het land. Afhankelijk van de ideologie van de krant waarvoor ze werkten, haalden journalisten de censuur van fictieve werken met lesbian-like personages aan als oplossing voor de bedreiging van de lesbian-like vrouwen.

Ten slotte benoemden journalisten lesbian-like vrouwen consequent als ‘de andere’. Zo werden ze vereenzelvigd met de oudheid, waarbij ze zelfs als oorzaak van de val van het Griekse Rijk benoemd werden. Lesbian-like vrouwen werden echter ook vaak geassocieerd met het buitenland, met Frankrijk en Duitsland in het bijzonder. Die associatie was wellicht het gevolg

van de imago's van Berlijn en Parijs als steden met een sterke homoseksuele subcultuur. Daarnaast maakte specifiek de socialistische pers de associatie van lesbian-like gedrag met de hoogste klasse, wat gekaderd kan worden binnen het idee van de klassenstrijd.

Het onderzoek toonde aan dat er zowel sprake was van gelijkenissen als verschillen tussen de berichtgeving per ideologie. Daarbij was er vaak sprake van meningsverschillen tussen de katholieke en socialistische pers en nam de liberale pers een meer ambigu standpunt in. Daarnaast kan de berichtgeving van België vergeleken worden met die van andere Europese landen. Daarbij kwamen bredere trends op het continent, zoals het pathologisch discours, het nationalisme en de afkeur ten opzichte van garçonnés, ook terug in Belgische pers. Toch verschilde de Belgische casus ook van andere Europese landen, bijvoorbeeld wat betreft de ideologische verschillen in het land en het uitzonderlijk verbod op censuur.